Editura pentru Literatură Universală

Alejo Carpentier (n. 1904), personalitate marcantă a literelor cubane este totodată un nume prestigios în literatura mondială. Critic și eseist apreciat, cercetător erudit în domeniile etnografiei, istoriei și folclorului, solicitat de preocupări variate în sfera artelor (scrie cea dintîi *Istorie a muzicii din Cuba*, creează spectacole de balet și opere bufe), Carpentier a dobîndit o faimă statornică mai cu seamă datorită activității sale de romancier. Traduse în numeroase limbi și publicate în lumea întreagă, romanele sale: *Ecue — Yamba-0* (1933), *Împărăția lumii acesteia* (1949), *Pașii pierduți* (1953), *Război timpului* (1956), *Secolul luminilor* (1962), îl situează printre candidații Premiului Nobel.

Vol. I–II, lei 11

Alejo Carpentier

Secolul luminilor *

Alejo Carpentier

Secolul luminilor

*

Colecția Meridiane

Desenul copertei de *Micu Veniamin*

Alejo Carpentier
EL SIGLO DE LAS LUCI
Ediciones Revolución
La Habana, Cuba, 1963

Alejo Carpentier

Secolul luminilor

★

Traducere de *Ovidiu Constantinescu*
și *Maria Ioanovici*

Prefață de *Romul Munteanu*

Editura pentru Literatura Universală

București – 1965

PREFAȚĂ

Alejo Carpentier este un scriitor cubanez de formație europeană. Întreaga lui operă și manieră de gîndire constituie mărturia unei simbioze de civilizații și culturi diferite, peste care proiectează ființa umană în căutarea febrilă a propriului său destin. Critic și eseist de mare finețe, scriitor erudit, îndrăgostit de acustica verbului colorat, Alejo Carpentier face parte din familia de spirite a unor romancieri de genul lui Anatole France, Giuseppe Tomasi di Lampedusa și Miguel Angel Asturias.

Criticul civilizațiilor, care mînuiește cu ușurință cunoștințe de etnografie, istorie și folclor este în ultimă instanță un moralist, o anumită filozofie a istoriei care se desprinde din opera sa literară are întotdeauna implicații etice profunde.

Ars pe rug, ucis de ghilotină, ținut în stare de sclavie, omul din opera lui Alejo Carpentier, ca și cel din romanele lui Asturias, traversează cu temeritate obstacolele ce-i barează năzuințele în căutarea unui superlativ al existenței : *libertatea.* Alejo Carpentier este un scriitor militant, un umanist. Trecerea lui prin școala carențelor interbelice de avangardă din Europa nu-i modifică convingerile. Neorealismul contemporan găsește în el un strălucit operator și reprezentant.

Născut la Havana în 1904, dintr-un tată francez venit în tinerețe în Cuba, scriitorul cubanez are ceva din structura spirituală a prozatorului călător de genul lui Hemingway și Asturias, dar, ca și aceștia, nu se alienează de patria sa prin contactul cu cultura europeană.

Înainte de a părăsi Cuba, Alejo Carpentier se integrează în „mișcarea negristă", reprezentată de personalități artistice de seamă ca Ramón Guirao, José Z. Tallet, Nicolás Guillén și alții.

Conflictele pe care scriitorul nonconformist le avea cu autoritățile cubaneze de odinioară îl determină, în 1927, după ieșirea din detenție, să părăsească țara. Cu ajutorul lui Robert Desnos care vizita Havana, Alejo Carpentier pleacă din Cuba în Franța. Autoexilarea aceasta îl pune în contact cu personalități de seamă ale culturii franceze. Consecințele ei sînt arătate de scriitor într-un interviu care a apărut la 6 februarie 1965 în *Le Monde.*

„Îmi făcusem socoteala să stau doi ani la Paris, dar am rămas unsprezece. Desnos m-a prezentat prietenilor lui, m-a introdus în grupul suprarealiștilor. M-am împrietenit cu Tzara, Eluard, Chirico, Tanguy. Am avut relații apropiate cu Michel Leiris, Queneau, Prévert."

În Franța colaborarea cu Desnos, Artaud și J. L. Barault pentru pregătirea unor emisiuni radiofonice este utilă pentru formația lui literară. De altfel, scriitorul cubanez, așa cum relatează biograful său francez, Jean Blanzat, ajunge la creația literară numai după ce traversează alte domenii ale artei. El scrie cea dintîi *Istorie a muzicii din Cuba,* iar primele lui acte de creație sînt spectacole de balet și opere bufe. În 1939, Alejo Carpentier este chemat în țară ca director adjunct al radiodifuziunii. În această perioadă spiritul republican revoluționar se făcea tot mai simțit în Cuba. Scriitorii cei mai de seamă se apropiau tot mai mult de năzuințele poporului. Întreaga conjunctură social-politică făcea ca problemele sociale să pătrundă masiv în diferite domenii de artă.

Antologia de poesia negra hispanoamericana (1935) de Emili Ballagas și *Orbita de la poesia afrocubana* (1937) de Ramón Guirao intensifică, pe de o parte, interesul pentru mișcarea negristă și populistă în literatură, la care aderase și Alejo Carpentier, iar, pe de altă parte, aduc în centrul atenției preocuparea pentru ritm și culoare, ca și pentru limba populară și tradițiile naționale străvechi. Creația literară a lui Nicolás Guillén, Carlos Montenegro, Lino Novas Calvo, Enrique Serpa pune în lumină varietatea modalităților artistice care se cristalizau în Cuba în anii de luptă împotriva diferitelor sisteme dictatoriale.

În 1945, înainte de declanșarea revoluției din Cuba, Carpentier pleacă în Venezuela, unde în cadrul Universității din Caracas ține cursuri despre scriitorii francezi contemporani, atrăgînd atenția tineretului asupra unor autori încă puțin cunoscuți ca Beckett și Leiris.

După eliberarea Cubei, scriitorul se întoarce în țară, unde deține pînă în prezent postul de director al editurilor. Tipărirea anuală a celor 20.000.000 de volume constituie un act important de cultură și prozatorul cubanez este entuziasmat de rodul unor asemenea eforturi masive, care cuprind printre altele tălmăciri din operele unor scriitori de seamă, începînd de la Proust, Joyce și Kafka și ajungînd pînă la Butor, Claude Simon și Marguerite Duras.

Obligațiile editoriale, conferințele ținute în Europa despre *Evoluția literaturii cubane, Suprarealismul și America Latină* pun în lumină profilul spiritual al acestui scriitor erudit, care în ultimele două decenii a început să acorde o atenție tot mai mare creației romanești. Astfel,

în 1949, a apărut *Împărăția lumii acesteia*, în 1953 *Pașii pierduți*, în 1957 *Războiul timpului*, în 1962 *Secolul luminilor*. Așa cum rezultă din mărturisirile sale, scriitorul lucrează în anii din urmă la o trilogie despre revoluția din Cuba : *Anul 59*, al cărei prim volum a și fost încheiat și căreia se adaugă o piesă de teatru despre cucerirea Mexicului, încredințată pentru punerea în scenă lui Cavalcanti.

Fiecare operă literară realizată de Alejo Carpentier se bazează pe o profundă investigare a lumii care o generează și a documentelor istorice care permit reconstituirea cît mai autentică a imaginii ei.

Împărăția lumii acesteia, publicată în 1963 în limba română, a fost scrisă în urma unei călătorii a scriitorului în Haiti, în anul 1943 ; *Secolul luminilor*, a cărui acțiune se petrece în mare parte în Guadelupa, se bazează și el pe o profundă studiere a locurilor și a documentelor istorice care sugerează fizionomia acestei epoci atît de bogate în evenimente.

Romanele lui Alejo Carpentier au o structură compozițională particulară, care le deosebește atît de canoanele clasice ale prozei, cît și de epica modernă de idei.

Amestec de narațiune, eseu, jurnal de călătorie, descriere minuțioasă de piesaje și lucruri, romanele prozatorului cubanez se caracterizează prin această strînsă și iscusită împletire a diferitelor modalități de creație.

Cele două romane ale lui Alejo Carpentier *Împărăția lumii acesteia* și *Secolul luminilor* au numeroase trăsături comune. Ele rezultă, pe de o parte, din faptul că acțiunea lor se împletește cu ecourile revoluției franceze, pe de altă parte, din opoziția dintre civilizația lucidă și acaparatoare a albilor și gîndirea magică a negrilor, dominați prin acte de cruzime și teroare. Arta romanescă a lui Alejo Carpentier se bazează în primul rînd pe o mare

acumulare de evenimente. Culoarea istorică a epocii se definește pe această cale, fuziunea dintre detaliul istoric real și invenția artistică a scriitorului cu o bogată fantezie făcîndu-se întotdeauna cu multă naturalețe.

În *Împărăția lumii acesteia* iese cu putere în evidență spiritul critic al scriitorului, format în mișcarea negristă din Cuba. Conflictul romanului nu izvorăște doar dintr-o antinomie dintre gîndirea magică a negrilor și gîndirea logică a albilor, el își trage seva mai ales din teroarea cu care stăpînitorii albi își mențin puterea asupra sclavilor negri. Totuși conduita negrilor în lupta pentru libertate se explică adeseori prin concepția lor magică despre lume. Mackandal, sclavul adus din Africa, continuă pe noul pămînt tradițiile vechilor imperii africane, situate între istorie și legendă. După un accident în urma căruia i se amputează un braț, Mackandal nu mai găsește de lucru la albi și se refugiază în munți. Crezîndu-se înzestrat de zei, negrul invalid începe o singulară și stranie luptă împotriva albilor, cu gîndul de a transforma Santo-Domingo într-un teritoriu al negrilor. Otrăvurile lui misterioase sînt răspîndite de puținii adepți pe care îi are. Ele trec de la animale la oameni, transformînd întreaga regiune într-un cîmp de cadavre. Trădat, în cele din urmă, Mackandal va fi condamnat la ardere pe rug. Candizi și ignoranți ceilalți negri nu încearcă să-l salveze. Ei cred în puterile misterioase ale lui Mackandal, care se va metamorfoza în cine știe ce insectă și va scăpa de moarte. Cînd Mackandal este ucis, locul lui este luat de Boukman, care îi va răscula pe negri, nemulțumiți de nerespectarea decretului de eliberare a sclavilor. Atunci cînd răscoala negrilor capătă proporții largi, ea rămîne totuși haotică și anarhică. Scriitorul surprinde cu pătrundere mișcarea larvară și absurdă a mulțimii care se convertește în acte de jaf.

O asemenea revoltă, redusă la o simplă explozie de instincte sau la o ciocnire de rituri religioase, sucombă repede, iar conducătorul ei sfîrşeşte în piaţa publică, la fel cu antecesorul său.

Fluxul epic din *Împărăţia lumii acesteia* nu este unitar. Naraţiunea este caleidoscopică, locul acţiunii se schimbă des, iar alte personaje noi apar pe prim-plan. Alejo Carpentier demonstrează pe această cale că schimbarea stăpînilor nu duce la ameliorarea vieţii oamenilor. Cînd negrul Ti Noel fuge din Cuba în Haiti, crede că va avea o soartă mai bună. Dar aici Henri Christophe, fostul proprietar de restaurant, negru şi el, o dată ce a ajuns rege se comportă ca un dictator. Negrii ajunşi stăpîni îi tratează pe ceilalţi negri ca şi albii. Alienat de cei din jur, Henri Christophe va muri singur, ca un rege shakespearean. Dar singur, împovărat de ani şi ostil altor stăpîni, va muri şi Ti Noel. Sfîrşitul lui este un fel de dizolvare mioritică în cosmos, de contopire cu natura. El nu are însă nimic din tonalitatea sumbră a unei litanii triste, dimpotrivă, constituie o lecţie de activism, de trăire intensă a vieţii din împărăţia lumii acesteia. Mesajul scriitorului umanist capătă astfel o anumită claritate. *„Dincolo în împărăţia cerurilor nu există culmi care să poată fi cucerite, pentru că acolo totul este ierarhie fixă, necunoscută, senină, existenţă fără termen, imposibilitate de sacrificiu, odihnă şi desfătare. De aceea, împovărat de chinuri şi de sarcini, frumos în mizeria lui, capabil să iubească în ciuda rănilor primite, omul îşi poate afla măreţia în întreaga ei măsură numai în împărăţia lumii acesteia."*

Lirismul operei, ca şi concepţia despre lume a scriitorului rezultă dintr-o continuă confruntare a gîndirii europene cu tradiţiile culturii negre şi indiene. Activismul pentru care pledează Alejo Carpentier nu are o finalitate precisă. Într-o lume haotică şi absurdă peste care

nu pluteşte nici un spirit mîntuitor, fiinţei umane îi este dat să trăiască, să se împlinească, drumul acestei împliniri, finalitatea ei rămîne însă voalată.

Romanul *Împărăţia lumii acesteia* este un poem despre om şi natură. Prezent în operă, misticismul păgîn permeabil la prezenţa miracolului, este convertit în simboluri şi imagini poetice cu bogate semnificaţii. La aceasta se adaugă o anumită predilecţie a scriitorului pentru bizar şi grotesc care se perpetuează şi în *Secolul luminilor*. O vrăjitoare îşi introduce fratele în ulei clocotit, carnea sfîrîie, dar pielea rămîne intactă. În vitrina unei frizerii sînt patru capete de ceară de femei, iar la o ospătărie sînt etalate patru capete de viţel. Un negru recunoaşte un rîu după gustul apei, iar un guvernator importă cîini şi şerpi pentru a-i extermina pe negri.

Un anumit realism mitologic, subsumat unei viziuni moderne, traversează întreaga operă. Prelungirea lui în *Secolul luminilor* se realizează cu unele nuanţe diferite. De fapt *Secolul luminilor* este romanul unui final de epocă în care iluminismul, ajuns la apogeu prin Revoluţia de la 1789 din Franţa, intră după această dată într-o fază de reflux. Prezentă în operele atîtor scriitori, imaginea Revoluţiei franceze se defineşte în romanul lui Alejo Carpentier prin unele aspecte inedite. Întreaga perioadă cuprinsă între anii 1789 şi 1807, care are ca punct mai semnificativ de plecare vestitul decret de abolire a sclaviei din *16 Pluviôse de l'an II* şi se încheie cu un alt decret de restabilire a sclaviei din *30 Floréal de l'an X*, se conturează prin evenimentele esenţiale ale revoluţiei şi consecinţele pe care acestea le au.

Dar caracterul inedit al romanului nu rezultă atît din investigarea acestei epoci agitate dintr-un nou punct de vedere, cît din faptul că scriitorul nu stăruie atît asupra

Revoluţiei din Franţa, cît asupra ecourilor pe care aceasta le are în Antilele Franceze, Cuba, Guadelupa, Guiana etc.

Şi în *Secolul luminilor* ca şi în *Împărăţia lumii acesteia* fuziunea dintre evenimente diverse cu semnificaţii eterogene se face cu mare fineţe. De aceea interferenţa dintre anumite destine umane pare a fi nejustificată, absurdă.

La Havana moare un afacerist, lovit subit de apoplexie în timpul unei aventuri cu o femeie de moravuri uşoare. În urma lui rămîne o avere impresionantă şi trei orfani fără sprijin, Carlos, Sofía şi vărul lor, Esteban. Dar moartea bătrînului nu este regretată, existenţa celor trei se converteşte într-un fel de joc continuu, care-i deconectează de realitate. Atunci apare miraculosul Victor Hugues, negustorul necunoscut care-şi fascinează gazdele, îngerul bun al familiei ce-l salvează pe Esteban de la moarte prin ştiinţa magică a doctorului Ogé şi pe cei doi de tutorele neonest. Victor Hugues a avut o existenţă istorică reală şi dacă atenţia scriitorului se opreşte asupra lui, aceasta se datoreşte faptului că el nu are o personalitate definită în istorie, în genul lui Robespierre, de pildă, şi autorul poate să-l modeleze după propriile-i convingeri. Victor Hugues este simbolul Revoluţiei dezlănţuite, itinerarul existenţei lui atît de agitate sugerează grandoarea şi declinul ei, eroismul generos şi osificarea în birocraţie şi dorinţă de stăpînire.

La Port-au-Prince, Victor Hugues, francmasonul enigmatic, este eliberat de obsesia proprietăţii de răscoala sclavilor care-l sărăceşte. Salvat de mînia acestora, el ajunge în Franţa în plină Revoluţie. Discipol al lui Robespierre, Victor Hugues devine un iacobin fanatic, trimis în Antile pentru apărarea coloniilor franceze ameninţate de Anglia.

O dată cu decretul revoluţionar de abolire a sclaviei, Victor Hugues aduce cu el şi ghilotina, tipografia şi tunurile, ca instrumente indispensabile de existenţă. Dar Revoluţia transplantată de Victor Hugues în America este doar o formă birocratizată, o aparenţă cu iz de aventură. Gestul revoluţionar grandios degenerează în luptă pentru putere, în sete elementară de arivism.

Pe insula Guadelupa, unde revoluţionarii au debarcat, încep ororile războiului pe care Alejo Carpentier le înfăţişează în culorile violente ale lui Goya. Sate distruse, holeră, foame, morţi, setea nimicitoare, reapariţia iezuiţilor constituie detaliile decorurilor unei lumi în care europenii au adus doar caricatura unor idei liberale. O dată alungaţi englezii din insulă, în piaţă este instalată şi ghilotina. Prima sărbătoare orgiacă a locuitorilor este ocazionată de spectacolul morţii. Ghilotina devine astfel centrul atenţiei în întregul oraş, în apropierea ei se fac afaceri, se vînd zarzavaturi. In magazine sînt vîndute ghilotine bibelouri, iar copiii construiesc aparate asemănătoare cu care ucid pisicile. De la trădătorii revoluţiei, ghilotina trece la negrii eliberaţi care nu vor să mai lucreze. Fiind unicul aparat de ucidere din insulă, ea este purtată în răpăit de tobe dintr-un loc în altul. Ţăranii fac rămăşaguri asupra eficacităţii ei.

În Europa Revoluţia intră în declin. Robespierre este executat, însă Victor Hugues hotărăşte să-i continue opera. Dar pe cînd Robespierre are măreţia unui personaj tragic, Victor Hugues este un ins grotesc *„secătura unei revoluţii mărețe"*, cum îl numeşte Esteban. Opera lui îşi pierde orice sens revoluţionar, devenind un pretext de afaceri veroase. Victor Hugues, cetăţeanul liber nr. 1, devine primul dictator din America Latină. El îşi compune un serviciu de spionaj, organizează o escadră de vase cu piraţi care se dedau la cele mai ordinare acte de jaf. Comerţul cu sclavi începe să fie şi el tolerat. Caricatura Revoluţiei, degenerarea ei, este sugerată de scriitor prin

cele mai variate detalii. Un prieten al lui Jean-Jacques Rousseau se ocupă de negoţul cu sclavi, iar vasul său se cheamă *Contractul social*. Traiectoria Revoluţiei burgheze din Franţa, transformată în alte acte de opresiune, va înregistra aceeaşi evoluţie şi în coloniile franceze din America Latină.

Sclavia este din nou legiferată de Napoleon. Victor Hugues va fi uns de acesta guvernator în Guyana, faimosul ţinut al deportaţilor, unde foşti revoluţionari, foşti poeţi, foşti magistraţi îşi aşteaptă rezolvarea cazurilor, ducînd o viaţă sordidă, locul unde deportatul Billaut-Varrenne, fostul preşedinte al iacobinilor şi al Convenţiei, va ajunge el însuşi cumpărător de sclavi.

Alejo Carpentier răsfrînge imaginea lui Victor Hugues, personajul central din *Secolul luminilor*, în adevărate oglinzi paralele. În felul acesta procesul de dizolvare a unui caracter ca şi a unor idei apare şi mai pregnant. Însoţindu-l prin toate avatarurile Revoluţiei, Esteban îl reneagă pe Victor Hugues, obiectul admiraţiei sale din tinereţe, şi se retrage în contemplarea faptelor, în vreme ce domestica Sofía, animată de un fior revoluţionar, va alerga spre cel în care din adolescenţă îşi pusese atîtea nădejdi.

Dar spectacolul pe care Victor Hugues îl oferea Sofíei, la Cayenne, este dezgustător. Carnajul şi desfrîul, agonia şi crima oferă imaginea unei lumi apocaliptice, unde *„totul mirosea a cadavru"*. Aici, Sofía care *„dorea lumea celor vii ce cred în ceva"* nu-şi putea găsi împlinirea visurilor sale. Victor Hugues, fostul brutar, negustor, mason, antimason, iacobin, erou militar, rebel, arestat, agent al Directoratului şi al Consulatului, are şi el sentimentul unei existenţe falimentare. Puternicul guvernator care şi-a anulat mereu fiecare ipostază a existenţei, se gîndeşte la moarte, pregătindu-şi costumul pentru ultima ceremonie ; dizolvarea lui umană se produsese însă de multă vreme. Astfel, în vreme ce Sofía şi Esteban mor la Madrid într-o luptă de stradă împotriva cotropitorilor francezi, Victor Hugues trăieşte agonia propriei nimicnicii.

Secolul luminilor se încheie astfel printr-o viziune sumbră şi acuzatoare care demonstrează inutilitatea individului, intrat în disoluţie prin evenimentele istorice care îl copleşesc, ca şi prin tentativa acestuia de fraudare a istoriei de sensurile ei majore.

Ca şi la Flaubert şi Lampedusa, putem descifra şi la Alejo Carpentier o anumită tendinţă de *„reconstituire arheologică"* a epocii. Imaginea *Secolului luminilor* de la liniile lui generale, esenţiale, pînă la detaliul aparent insignifiant, este reconstituită pe pînze imense, cu grijă şi minuţiozitate. Romanul despre *Secolul luminilor* este opera unui scriitor de largă erudiţie, care se bazează pe o vastă documentare. Aceasta contribuie în mod fericit la realizarea imaginii unei epoci în care grandoarea şi mizeria, violenţa şi luciditatea trăiesc într-o stranie împreunare.

Există însă la Alejo Carpentier, în *Secolul luminilor* ca şi în *Împărăţia lumii acesteia*, o vădită preferinţă pentru etalarea aspectelor groteşti şi absurde ale vieţii, aşezate în imediata apropiere a celor mai pure şi elevate situaţii. Excesului de contraste violente i se adaugă astfel anumite aspecte care sugerează stereotipia, monotonia. Procedeul în sine nu are nimic reprobabil, dar o frecventă invadare a esenţialului de incidental pare uneori căutată, artificială. Cele mai multe localităţi din *Secolul luminilor* sînt sordide, pline de muşte şi noroi. Întîlnirea dintre Sofía şi Victor Hugues e ratată de o turmă

de porci care năvălește în casa guvernatorului, murdărind și distrugînd totul. La o conferință a lui Victor, leproșii vin în rîndurile mulțimii să aducă Revoluției omagiul lor.

Există în același timp în opera scriitorului cubanez o permanentă tendință de proiectare a ființei umane, cu toate frămîntările și năzuințele sale, pe fundalul unei naturi atemporale, mirifice, în scopul de a da o nouă dimensiune valorică condiției umane, locului pe care omul îl ocupă în univers. Relația dintre om și natură are însă în *Secolul luminilor* implicațiile simbolice cele mai diverse. Sofía și Esteban, de pildă, au obsesia eliberării din teroare, dintr-o temporalitate apăsătoare, prin reintrarea în natură. Esteban meditează la un moment dat lîngă un butoi cu apă în care se mișcă haotic mormolicii. Natura miracol într-o veșnică proliferare, vibrează mereu prin imaginea ei miniaturală ca și prin viziunea cosmică. Revoluția cu consecințele ei își găsește și ea anumite analogii în natură. După Revoluție, oamenii își încep viața la fel ca mai înainte, ca după un ciclon puternic, urmat de calmul unei existențe obișnuite. Reflecțiile lui Alejo Carpentier despre Revoluția de la 1789 se transformă uneori în considerații despre revoluție în general, un anumit scepticism, vag este drept, ieșind totuși în evidență.

Îmbinare fericită de jurnal de călătorie, eseu erudit și narațiune cu implicații filozofice, romanul lui Alejo Carpentier însumează o interesantă unitate de stiluri, în care detectăm ceva din bizantinismul întîrziat al lui Stendhal și Anatole France sau din tehnica aducerii unor personaje pe prim plan și dispariția lor, prezentă la Faulkner. Caracterul acesta compozit al romanului, realizat cu multă finețe, care dă un anumit farmec operei,

îl apropie pe Alejo Carpentier și de arta literară a lui Lampedusa. Dar toate apropierile acestea, posibile și justificabile, nu diminuează prin nimic originalitatea operei scriitorului cubanez, ele sînt menite să pună doar în lumină valențele multiple ale creației sale literare.

Arta expresiei își găsește în opera lui Alejo Carpentier un strălucit reprezentant. Ea este susținută de o gîndire profundă care conferă romanelor scriitorului cubanez o netăgăduită originalitate în peisajul atît de bogat al prozei contemporane.

ROMUL MUNTEANU

Pentru Lilia,
soția mea

Cuvintele nu se irosesc în van

Zohar

În noaptea asta am văzut înălţîndu-se din nou maşina. Era ca o poartă deschisă la proră asupra cerului vast care purta de la o vreme spre noi miresmele pămîntului pe deasupra unui ocean atît de liniştit, atît de stăpîn pe tălăzuirea lui, încît corabia, plutind agale, părea să fi aţipit pe direcţia sa, suspendată între ziua de ieri şi cea de mîine, ca şi cînd amîndouă ne-ar fi însoţit navigînd o dată cu noi. Timp oprit între Steaua Polară, Ursa Mare şi Crucea Sudului, habar n-am, fiindcă nu mă pricep în lucrurile astea, dacă aşa se numeau într-adevăr constelaţiile, atît de numeroase încît unghiurile lor, luminile ce marcau poziţia lor pe firmament se confundau, se întretăiau, amestecîndu-şi alegoriile, sub strălucirea lunii pline, ce pălea sub albeaţa căii-lactee... Poarta fără canaturi însă şedea ridicată la proră, redusă la buiandrug şi uşorii de care atîrna un fel de echer, o jumătate de fronton răsturnat cu muchea oţelită şi rece. Acolo era armătura, goală şi netedă, înţepenită din nou peste visele oamenilor, ca o prezenţă — un avertisment — care ne privea pe toţi deopotrivă. O lăsaserăm la pupă, departe

de tot, în suflarea de gheață a vîntului de april, ca să ne apară iarăși acum în față, la proră, ca o călăuză, asemănătoare — prin exactitatea necesară a liniilor sale paralele, a implacabilei sale geometrii — unui gigantic instrument de navigație. De astă dată n-o mai însoțeau nici flamuri, nici tobe, nici forfota mulțimilor ; nu cunoștea nici emoția, nici mînia, nici plînsetele, nici beția celor care, acolo, departe, o înconjurau ca un cor de tragedie antică, împreună cu scîrțîitul căruțelor care se îndreptau, toate, spre același țel și ropotul ritmic al tobelor. Aici, Poarta era singură în fața nopții, deasupra mascaronului de la proră, luminată de tăișul în diagonală, cu cerceveaua de lemn, ce închipuia cadrul unui peisaj cu aștri. Valurile se rostogoleau grăbite spre noi, despicîndu-se, pentru a îmbrățișa de la un cap la altul întreaga corabie, apoi se împreunau din nou în spatele nostru, cu un freamăt atît de stăruitor și de cadențat, încît permanența lui era aidoma tăcerii pe care urechea omului o confundă cu liniștea atunci cînd nu aude glasuri, chemări asemănătoare cu ale vocii omenești. Tăcere vie, fremătătoare și ritmată, care nu era încă o tăcere sugrumată și rigidă... Cînd tăișul în diagonală căzu năprasnic ca un șuierat și buiandrugul se înfățișă întocmai ca un pervaz deasupra ușorilor, înaltul mandatar, a cărui mînă pusese în mișcare mecanismul, murmură printre dinți : „Trebuie să fie ferită de silitră". Și închise Poarta acoperind-o cu o prelată mare de pînză smolită, aruncată peste cadru. Briza era încărcată de mirosurile pămîntului — humus, băligar, spice, rășini — acelei insule,

pusă de secole sub ocrotirea unei Fecioare din Guadelupa, care în orașul Caceres din Extremadura și în Tepeyac din America își înălța chipul deasupra unui crai-nou susținut de un arhanghel.

În urmă rămînea o adolescență ale cărei priveliști familiare, după trei ani, erau la fel de îndepărtate pe cît de îndepărtată era acum pentru mine ființa canonită și ticăloasă ce fusesem pînă a nu fi sosit la noi Cineva într-o noapte de pomină, învăluit într-o răpăială de ciocănituri ; la fel de îndepărtate, pe cît era acum pentru mine martorul, călăuza, cel care mi-a luminat vremea de odinioară, mai înaintea întunecatului cîrmuitor care, rezemat de parapet, medita împreună cu cadrul cel negru acoperit de gluga inchizitorială, oscilînd ca o balanță sensibilă la fiecare val ce se rostogolea... Apa era străfulgerată cînd și cînd de scînteierea unor solzi sau de lunecarea vreunei cununi rătăcitoare de ierburi marine.

PARTEA ÎNTÎI

I

În urma lui, cu un glas îndurerat, executorul testamentar începea iarăşi acelaşi pomelnic în care era vorba de antifoane, de purtătorul crucii, de ofrande, odăjdii, sfeşnice, prapuri şi flori, de sărindare şi parastase — cutare venise în uniformă de gală, cutare lăcrimase iar cutare spusese că viaţa omului nu înseamnă nimic — fără ca ideea morţii să reuşească a deveni cu adevărat lugubră pe bordul acelei bărci ce străbătea golful sub soarele arzător al după-amiezii, un soare a cărui lumină făcea să scînteieze toate crestele valurilor, strălucind printre spume şi bulbuci, dogoritoare sub cerul liber, dogoritoare sub pînza de cort, pătrunzînd în ochi, în pori, chinuitoare pentru mîinile ce căutau un pic de odihnă la adăpostul velei mari. Înveşmîntat în nişte haine de doliu improvizate, mirosind încă a vopsea proaspătă, adolescentul privea oraşul care, la ceasul acela al reverberaţiilor şi al umbrelor alungite, semăna în chip ciudat cu un gigantic candelabru baroc, ale cărui cristaluri verzi, roşii, portocalii ar fi împrăştiat reflexele lor colorate asupra unei ornamentaţii învălmăşite, alcătuite din nenumărate balcoane, arcade,

foişoare, terase şi galerii cu obloane şi avînd înfăţişarea pururea zbîrlită din pricina binalelor, a bîrnelor împreunate ca fofezele morilor de vînt, a furcilor şi prăjinilor de la schele, de cînd locuitorii, îmbogăţiţi de pe urma ultimului război european, fuseseră cuprinşi de febra construcţiilor. Era un orăşel dintotdeauna hărăzit suflurilor ce-l străbăteau, însetat de brizele mării şi vînturile de uscat, care-şi deschidea obloanele, jaluzelele, canaturile, veşmintele la cea dintîi adiere proaspătă ce s-ar fi stîrnit. Prindeau atunci să clincăie policandrele şi candelabrele, lămpile cu zorzoane şi perdelele din mărgele de sticlă, şi gălăgioasele morişti de vînt, trîmbiţînd evenimentul. Evantaiele din frunze de palmier, de mătase chinezească sau de hîrtie pictată se opreau în aşteptare. Dar după un scurt răgaz, lumea se întorcea la vechea ei îndeletnicire, începînd a vîntura aerul inert ce stăruia din nou între pereţii foarte înalţi ai încăperilor. Aci lumina se coagula în căldură dis-de-dimineaţă, după un fugitiv revărsat de zori ce o făcea să pătrundă în dormitoarele cele mai adăpostite, strecurînd-o prin perdele şi prin apărătoare de ţînţari ; şi mai ales acum, în anotimpul ploios, după răpăiala năprasnică de la amiază — un adevărat potop, însoţit de tunete şi fulgere — care îşi descărca la repezeală norii, lăsînd străzile să aburească inundate, din nou pradă zădufului. Zadarnic se împănau palatele cu măreţele lor coloane şi cu blazoanele lor cioplite în piatră ; în acest anotimp se înălţau deasupra noroaielor ce li se lipeau de trup ca o pecingine fără leac. Era destul să treacă o

trăsură şi glodul împroşcat de butucii roţilor ţîşnea peste porţi şi peste gardurile de zăbrele, din cauza băltoacelor care se adunau în tot locul, scobind trotuarele, scurgîndu-se unele într-altele şi înteţind duhoarea de apă clocită. Oricît s-ar fi împodobit cu marmure de preţ şi tavane meşteşugit lucrate, cu rozete şi mozaicuri, cu grilaje ce se topeau în volute atît de puţin asemănătoare drugilor de fier încît păreau mai curînd nişte luminoase vegetaţii de metal aninate de ferestre, lăcaşurile boiereşti nu puteau scăpa cu nici un chip de mîlul vechilor smîrcuri care musteau din pămînt de cum începeau acoperişurile să picure... Carlos se gîndea că mulţi dintre cei care fuseseră la priveghi vor fi fost nevoiţi la întoarcere să traverseze la răspîntii păşind pe scîndurile întinse peste noroi, sau sărind din bolovan în bolovan, ca nu cumva să-şi lase încălţămintea împotmolită în hîrtoapele drumului. Străinii lăudau pitorescul şi veselia orăşelului, după ce petreceau trei zile în şir pe la baluri, prin ospătării şi tripouri, unde nenumărate tarafuri aţîţau darnicele echipaje făcînd să tresalte focoase şoldurile femeilor ; cei care însă erau sortiţi să trăiască aici an de an îi cunoşteau şi praful şi noroaiele, ca şi silitra ce coclea ciocanele de la porţile caselor, măcina fierul, întuneca luciul argintului, acoperea cu mucegai gravurile străvechi, aburea mereu geamurile desenelor şi stampelor în acvaforte, ale căror siluete, încreţite din pricina umezelii, se vedeau ca printr-o fereastră îngheţată. În momentul acela tocmai acosta la cheiul San Francisco un vas nordamerican, al cărui nume Carlos

îl silabisi mașinal: *The Arrow*... Executorul testamentar continua să-i descrie înmormîntarea, care bineînțeles fusese într-adevăr grandioasă, vrednică întru totul de un om strălucit prin virtuțile sale — atîția paracliseri și acoliți, atîtea zăbranice somptuoase, atîta solemnitate; și băieții de prăvălie, care lăcrimaseră foarte discret, bărbătește, cum se cuvine unor oameni în floarea vîrstei, de cînd a început prohodul și pînă la veșnica pomenire... dar fiul îl asculta absent ca și pînă atunci, covîrșit de durerea și oboseala lui, după ce călărise din faptul zilei, cînd pe drumul mare, cînd pe nesfîrșite scurtături. De abia sosit la plantație, unde singurătatea în care trăia îi dădea o iluzorie independență — acolo își putea cînta sonatele pînă în zori, la lumina unei lumînări, fără să supere pe nimeni — că-i și sosise vestea, care-l obligase să se întoarcă într-o întinsoare acasă, dar nu destul de repede ca să poată urma convoiul funerar. („N-aș vrea să intru în prea multe amănunte triste — povestea celălalt — dar nu mai puteam aștepta. Numai eu și sora dumitale, care-i o sfîntă, mai vegheam lîngă coșciug...") Și se gîndea că un întreg an de doliu flautul cel nou, adus din localitatea unde se fabricau cele mai bune instrumente de felul acesta, era condamnat să rămînă în cutia căptușită cu mușama neagră și asta numai pentru că trebuia să cedeze, de ochii lumii, în fața ideii stupide că nu se putea cînta nici un fel de muzică acolo unde durerea și-a pus pecetea. Moartea tatălui lor avea să-l lipsească de tot ce-i era mai drag, strămutîndu-i proiectele, smulgîn-

du-l visurilor sale. De aci înainte era osîndit să se ocupe de afaceri, el care nu se împăca de fel cu socotelile, îmbrăcat în negru, în fața unui birou pătat de cerneală, înconjurat de contabili și funcționari posaci care nu mai aveau nimic să-și spună fiindcă se cunoșteau prea bine. Și-n timp ce se frămînta așa la gîndul soartei ce-l aștepta, plănuind s-o șteargă într-una din zilele următoare, fără să-și ia rămas bun de la nimeni și fără șovăieli, pe bordul oricărei corăbii prielnice unei evadări, barca se apropie de o estacadă pe care aștepta Remigio, cu o mutră întristată și cu doliu prins la pălărie. Nici nu apucă bine trăsura să dea colțul primei străzi, împroșcînd cu noroi în dreapta și-n stînga, și mireasma mării rămase în urmă, împrăștiată de răsuflarea clădirilor uriașe, înțesate cu piei, pește sărat, turte de ceară și zahăr nerafinat, cu ceapă depozitată de multă vreme și care începuse să încolțească prin colțurile întunecate, ca și de sacii cu cafea verde și cacao risipită pe cîntare. Un zmogot de tălăngi împînzi înserarea, însoțind obișnuita procesiune a vacilor mulse spre izlazurile de la marginea tîrgului. Totul mirosea puternic în ceasul acesta din preajma amurgului care în curînd avea să învîlvoreze cerul timp de cîteva minute, înainte de a se cufunda brusc în noapte: lemnele fumegînde și bălegarul călcat în picioare, pînza jilavă a coviltirelor, pielea curelăriilor și sămînța de mei din coliviile canarilor agățate la ferestre. Acoperișurile umede miroseau a argilă; a mușchi vechi, zidurile înalte ce nu se zvîntaseră încă; a ulei încins, peștii prăjiți și friganelele prăvăliașilor de prin col-

ţuri ; prăjitoarele de cafea te purtau cu gîndul la un incendiu izbucnit într-un fel de Insulă a Mirodeniilor, cu fumul cenuşiu ce răbufnea cînd şi cînd ridicîndu-se spre cornişele în stil clasic, unde stăruia un timp, printre parmalîcuri, înainte de a se risipi, ca o negură fierbinte, în jurul vreunui sfînt de pe o clopotniţă. Dar pastrama, fără doar şi poate, mirosea a pastramă ; pastrama omniprezentă, pusă la păstrare în toate subsolurile şi pivniţele, al cărei miros iute stăpînea întreg oraşul cotropind palatele, îmbîcsind perdelele, înfruntînd tămîia din biserici, furişîndu-se pînă şi la spectacolele de operă. Pastrama, noroiul şi muştele erau blestemul acelei importante pieţe comerciale unde poposeau toate corăbiile din lume, dar unde numai statuile — se gîndea Carlos — înţepenite pe soclurile lor împroşcate cu im roşiatic, se simţeau în largul lor. Ca antidot la noianul acesta de pastramă, izbucnea brusc în răstimpuri, ca printr-o răsuflare, din cîte o fundătură, nobila aromă a tutunului îngrămădit în magazii, legat, îndesat, strivit de nodurile curmeielor din fibră de palmier ce încingeau baloturile, păstrînd încă pete de verdeaţă crudă în grosimea frunzelor şi luminoase ochiuri aurii în stratul afînat, respirînd încă o viaţă vegetală în mijlocul pastramei care îl înconjura, împrăştiindu-i boarea. Aspirînd un miros care în sfîrşit era plăcut şi se împletea cu fumul unei prăjitoare de cafea ce se înălţa din spatele unei capele, Carlos se gîndea îngrijorat la viaţa de toate zilele pe care trebuia s-o ducă de aci încolo, lîngă flautul amuţit, condamnat să trăiască în tîrgul acela de peste mări, insulă în

mijlocul altei insule cu oceanul în faţă zăgăzuind orice aventură posibilă ; ca şi cînd ar fi fost pretimpuriu îngropat cu giulgiul duhoarei de pastramă, de ceapă şi saramură, victima unui tată căruia îi reproşa — oricît era de monstruos lucrul acesta — vina de a fi răposat înainte de vreme. Adolescentul încerca în momentul acela, mai chinuitor ca oricînd, sentimentul de izolare pe care-l prilejuieşte traiul pe o insulă ; să stai într-un ţinut fără drumuri deschise spre alte meleaguri unde să poţi ajunge hoinărind, călare sau pe jos, trecînd frontiere, dormind în adăposturi de o noapte, într-o peregrinare fără altă călăuză decît capriciul, decît fascinaţia exercitată de un vîrf de munte părăsit imediat cu dispreţ pentru altă culme sau poate de nurii unei artiste, întîlnite într-un oraş încă necunoscut pînă mai ieri, pe care o urmezi luni de zile, de pe o scenă pe alta, împărtăşind viaţa aventuroasă a saltimbancilor... După ce se ştersese de ziduri pentru a da colţul ocrotit de o cruce înverzită de silitră, trăsura se opri în faţa unui portal bătut în ţinte, de al cărui ciocan atîrna un zăbranic. Peronul de la intrare, vestibulul, curtea interioară, erau presărate cu flori de iasomie, chiparoase, garoafe şi siminoc, căzute din coroane şi jerbe. În salonul cel mare, cu ochii încercănaţi, schimbată la faţă, înveşmîntată în haine cernite, mult prea largi pentru ea, care o ţineau ca prinsă între două capace de carton, aştepta Sofía, înconjurată de nişte călugăriţe din ordinul sfintei Clara, care treceau din mînă în mînă flacoane cu apă de melisă, esenţă de flori de portocal, săruri şi infuzii, cuprinse de o

rîvnă neașteptată în a-și arăta vrednicia față de noii veniți. Glasuri se înălțară în unison pentru a recomanda curaj, înțelegere și resemnare celor rămași aci pe pămînt, pe cînd cei dispăruți aveau să cunoască slava care nu înșală niciodată și e în veci dăinuitoare. „De aci încolo eu am să fiu tatăl vostru", se smiorcăia executorul testamentar din colțul unde erau atîrnate portretele de familie. Clopotul bisericii Sfîntul Duh bătu ora șapte. Sofia făcu un gest de rămas bun, pe care ceilalți îl înțeleseră, bătînd în retragere spre vestibul, într-o procesiune întristată. „Dacă aveți nevoie de ceva"... spuse don Cosma. „Dacă aveți nevoie de ceva"... îngînară într-un glas călugărițele... Poarta de la intrare fu închisă și toate zăvoarele trase. Străbătînd curtea interioară unde, printre plantele agățătoare, se înălțau ca niște coloane străine de arhitectura casei trunchiurile a doi palmieri ale căror panașe se îngînau în noaptea ce începea să coboare, Carlos și Sofía se îndreptară spre o încăpere lipită grajdurilor, cea mai igrasioasă și mai întunecată din toată locuința, unica, fără îndoială, unde Esteban reușea să doarmă uneori cîte o noapte întreagă fără să pătimească din cauza crizelor sale.

Acum însă stătea agățat cu mîinile, spînzurînd în gol, de cele mai înalte bare de fier de la fereastră, sleit de atîta încordare, cu pîntecele lipit de fereastră, cu pieptul costeliv, fără nimic altceva pe el decît un șal înfășurat peste șolduri. Din coșul pieptului îi ieșea un șuierat surd, îmbinat în chip curios din două note simultane, care cînd și cînd se sfîrșea într-un geamăt. Mîinile căutau de-a lungul grilajului o vergea așezată cît mai sus de care să se prindă, ca și cum corpul ar fi vrut să se deșire în toată slăbiciunea lui brăzdată de vine albăstrii. Sofía, neputincioasă în fața unei metehne ce înfrunta orice leacuri sau cataplasme, se mulțumi să șteargă cu o cîrpă muiată în apă rece fruntea și obrajii bolnavului. Deodată degetele acestuia se desprinseră de pe vergeaua de fier, lunecînd de-a lungul zăbrelelor și, susținut ca într-o coborîre de pe cruce de către frații săi, Esteban se prăbuși într-un fotoliu de răchită, privind în gol, deși părea să ațintească un punct cu ochii bulbucați, cu pupilele negre. Unghiile i se învinețiseră iar gîtul îi dispăruse cu totul între umerii pe care-i înălțase atît de mult încît aproape că i se lipeau de urechi. Cu genunchii depărtați pe cît îi stătea în putere, cu brațele îndoite din coate și aduse în față, părea, cu anatomia lui modelată ca din ceară, un ascet dintr-o pictură primitivă ce s-ar fi supus cine știe cărui canon monstruos pentru umilirea trupului. „Afurisita de tămîie", spuse Sofía, mirosind hainele cernite pe care Esteban le lăsase pe un scaun: „Cînd am văzut că se sufocă în biserică..." Dar își luă numaidecît seama, amintindu-și că tămîia al cărui fum nu-l putea suporta bolnavul arsese în timpul solemnelor funeralii ale celui pe care părintele paroh îl calificase în cuvîntarea sa funebră drept un tată nespus de iubitor, întruchipare a bunătății, un om fără cusur. Esteban stătea acum cu brațele petrecute peste un cearșaf răsucit ca o frînghie, între două belciuge fixate în perete. Trista priveliște a istovirii lui părea și

mai dureroasă în mijlocul lucrurilor cu care Sofía, din copilărie, încercase să-l distreze în timpul crizelor : păstorița cocoțată pe o cutie cu muzicuță ; taraful de maimuțe, al cărui arc era rupt ; globul cu aeronauți, care atîrna de tavan și putea să se ridice și să coboare cu ajutorul unei sfori ; ornicul care punea în mișcare o broască făcînd-o să danseze pe o estradă de bronz și teatrul de păpuși, unde în decorul unui port mediteranean, jandarmi turci, cameriste și bărboși zăceau claie peste grămadă pe scenă, care cu capul ciocnit, care cu peruca roasă de gîndaci, care fără brațe ; bătăușul vărsînd rumeguș de cari pe ochi și pe nări. „Nu mă mai întorc la mănăstire" — hotărî Sofía, potrivindu-și poalele rochiei ca să sprijine capul lui Esteban, care se lăsase să cadă pe podea, încetișor, căutînd răcoarea neîndoielnică a lespezilor. „Trebuie să rămîn aici."

II

Moartea tatălui îi mîhnise adînc, de bună seamă. Și cu toate astea cînd se văzură singuri, la lumina zilei, în sufrageria încăpătoare cu tablouri înnegrite de vreme — fazani și iepuri printre ciorchini de struguri, mrene lîngă butelci cu vin, un tort care te îmbia să-ți înfigi dinții — fiecare dintre ei ar fi putut mărturisi cît era de plăcută senzația aceea de libertate ce-i făcea să lîncezească în jurul mîncărurilor aduse de la o ospătărie din apropiere — fiindcă nimeni nu se gîndise să trimită pe cineva la piață. Remigio adusese niște tăvi acoperite cu șervete, de sub care ieșiseră la iveală plătici cu migdale, marțipane, pui la frigare și alte delicatese umplute cu trufe sau glasate, cu totul diferite de supele și cărnurile împănate cu slănină ce alcătuiau de obicei mesele lor. Sofía coborîse în halat și-și făcea de lucru înfruptîndu-se din toate, în timp ce Esteban se simțea înviorat de căldura unui rubiniu pe care Carlos îl declara excelent. Casa, pe care totdeauna o priviseră cu niște ochi obișnuiți cu realitatea ei, ca pe un lucru familiar și străin totodată, cîștigase o nebănuită importanță, cu atît mai exigentă cu cît acum se știau răspunzători de păstrarea și stabilitatea ei. Se vedea cît de colo că tatăl lor, atît de preocupat de afacerile sale încît ieșea în oraș chiar și duminica, înainte de liturghie, pentru a încheia tranzacții și a-și procura mărfuri de pe vasele ancorate în port, luînd-o înaintea cumpărătorilor de luni — lăsase în paragină casa, părăsită de timpuriu de o mamă care căzuse victima celei mai cumplite epidemii de gripă ce bîntuise orașul. Lipseau mai multe dale din curtea interioară ; statuile erau murdare ; noroaiele străzii pătrunseseră pînă în vestibul ; mobilierul saloanelor și odăilor, redus la cîteva piese desperecheate, părea mai curînd sortit să fie scos la mezat decît să împodobească o locuință ca lumea. Se împlineau cîțiva ani de cînd fîntîna delfinilor amuțiți nu mai lăsase să curgă un strop de apă iar pe alocuri ușile dintre odăi erau văduvite de geamuri. Puținele tablouri din casă dădeau fără îndoială oarecare prestigiu

pereţilor umbriţi de pete de igrasie, în ciuda amestecăturii de subiecte şi stiluri datorată hazardului unui sechestru ce adusese în casă, fără nici o posibilitate de selecţie, piesele nevîndute ale unei colecţii scoase la licitaţie. Poate că ceea ce rămăsese nu va fi fost lipsit de valoare, poate că erau acolo pînzele unor meşteri de seamă, nu ale unor simpli copişti ; dar cine ar fi putut să le evalueze într-un oraş de negustori, unde nu existau cunoscători capabili să aprecieze un tablou de factură modernă, sau să recunoască nobilul stil al maeştrilor din vechime sub crăpăturile unei pînze degradate ? Lîngă un tablou înfăţişînd *Uciderea pruncilor*, care putea foarte bine să fi fost de mîna unui discipol al lui Berruguete, şi un Sfînt Dionis care ar fi putut să aparţină unui imitator al lui Ribera, se deschidea priveliştea însorită a unei grădini cu arlechini mascaţi care o încînta pe Sofía, deşi Carlos era de părere că artiştii de la începutul secolului exageraseră pictînd nenumăraţi arlechini numai din plăcerea de a se juca cu culorile. Şi-şi mărturisea preferinţa pentru scenele realiste, secerişuri sau culesuri de vii, recunoscînd totuşi că diverse tablouri, fără subiect, atîrnate în vestibul — oală, pipă, fructieră, clarinet odihnindu-se lîngă o hîrtie cu note muzicale — nu erau lipsite de frumuseţe, datorită măiestriei cu care erau pictate. Esteban, în schimb, era atras de subiecte imaginare, fantastice, visînd cu ochii deschişi în faţa unor pînze recente, înfăţişînd copii şi cai fantomatici sau perspective imposibile, bunăoară un om-arbore, din degetele căruia răsăreau lăstare ; un om-dulap, cu o mul-

ţime de sertare goale ce-i ieşeau din pîntec... Cel mai mult însă îi plăcea un tablou de dimensiuni mari, venit de la Neapole, de un autor necunoscut care, trecînd peste toate legile picturii, căutase să imobilizeze pe pînză apocaliptica dezlănţuire a unei catastrofe. *Explozie într-o catedrală* se intitula priveliştea aceea reprezentînd o colonadă sfărîmată în bucăţi ce zburau prin aer — întîrziind puţin să-şi destrame alinierea, plutind o clipă ca să cadă mai bine — înainte de a strivi sub tonele sale de piatră oamenii îngroziţi. „Nu ştiu cum te poţi uita la aşa ceva“, spunea verişoara sa, deşi în realitate era şi ea cu desăvîrşire fascinată de cutremurul acela încremenit, de tumultul acela tăcut, ca o ilustrare a vremii de apoi, stăruind acolo, sub ochii lor, într-o cumplită suspensie. „Aşa, ca să mă obişnuiesc“, îi răspundea Esteban, fără să ştie nici el de ce, repetînd de fiecare dată, automat, acelaşi joc de cuvinte nesărat, incapabil să stîrnească rîsul cuiva, ani de zile, în împrejurări identice. Cel puţin pictorul francez care ceva mai încolo aşezase un monument fantezist în mijlocul unei pieţe pustii — un fel de templu romano-asiatic, cu arcade, obeliscuri şi panaşe — îţi strecura în suflet un sentiment paşnic, de stabilitate, după tragedie, înainte de a pătrunde în sufrageria al cărei inventar consta din valori reprezentate prin cîteva naturi moarte şi mobile grele : două dulapuri de vase mari ca de arhondaric, care ţinuseră piept carilor ; opt scaune tapisate şi masa cea mare, montată pe nişte coloane masive ca ale templului lui Solomon. Cît privea restul : „Nişte hodoroage bune

de dus la hala cu vechituri", spunea Sofía, gîndindu-se la patul ei îngust de mahon, cînd totdeauna visase să aibă un pat în care să se poată suci şi răsuci în voie, în care să doarmă de-a curmezişul, făcută ghem sau tolănită, după bunul ei plac. Taică-său, credincios obiceiurilor moştenite de la bunicii săi de la ţară, se odihnise de cînd ştia ea într-o cameră de la etaj, pe un pat vechi de campanie, cu un crucifix la căpătîi, între un sipet de nuc şi o oală de noapte mexicană, de argint, pe care o deşerta cu mîna lui în zori în groapa cu bălegar de lîngă grajduri, cu un gest amplu şi maiestos de semănător. „Strămoşii mei erau din Extremadura", spunea el, ca şi cum aceasta ar fi explicat totul, lăudîndu-se cu o viaţă austeră care nu cunoştea nici seratele, nici sărutatul mîinilor. Îmbrăcat în negru, cum se purtase tot timpul de cînd îi murise soţia, aşa îl adusese don Cosma de la birou, unde tocmai iscălise un act, doborît de apoplexie, peste cerneala proaspătă a semnăturii. Chiar mort, păstra aceeaşi figură impasibilă şi înăsprită de om care nu înţelegea să facă nici un hatîr nimănui, după cum la rîndul său n-ar fi pretins în ruptul capului vreo concesie pentru sine. În ultimii ani Sofía abia dacă apucase să-l vadă în cîte o duminică, la prînz, cu prilejul vreunei aniversări sărbătorite în sînul familiei cînd o scoteau, pentru cîteva ore, din mănăstirea patronată de maicile din ordinul sfintei Clara. În ceea ce-l privea pe Carlos, după ce băiatul terminase şcoala, îl ţinuse mai tot timpul pe drumuri, trimiţîndu-l la plantaţie cu porunca de a pune să se taie copacii, să se cureţe terenul

sau să se semene, lucru pe care ar fi putut foarte bine să-l facă prin scris, de vreme ce pămînturile nu aveau cine ştie ce întindere, fiind cultivate îndeosebi cu trestie-de-zahăr. „Am mers călare optzeci de leghe ca să aduc douăsprezece verze", se plîngea adolescentul de cîte ori îşi golea desagii, după o nouă călătorie la ţară. „Aşa se călesc caracterele spartane", răspundea tatăl, găsind imediat o legătură între Sparta şi verze, cu aceeaşi uşurinţă cu care explica miraculoasele levitaţii ale Magului Simon pe temeiul îndrăzneţei ipoteze că respectivul ar fi avut unele noţiuni de electricitate, amînînd mereu proiectul de a-l trimite pe băiat să studieze dreptul, dintr-o teamă instinctivă de ideile noi şi de pericolul entuziasmelor politice pentru care aulele universitare erau cel mai prielnic teren. De Esteban aproape că nici nu se sinchisea ; nepotul acela plăpînd, rămas orfan de mic copil, crescuse alături de Sofía şi de Carlos ca un al doilea fiu ; ceea ce le era hărăzit celorlalţi, se putea înfrupta şi el. Ca om de afaceri însă, fiinţele cu o sănătate şubredă îl scoteau din fire, mai cu seamă dacă făceau parte din familie, pentru că el nu fusese niciodată bolnav, muncind din zori şi pînă în noapte în toate zilele anului. Intra cîteodată în camera suferindului, încruntînd dezgustat din sprîncene cînd îl găsea în toiul unei crize. Mormăia ceva în legătură cu igrasia încăperii ; cu persoanele care se încăpăţînau să doarmă în peşteri, ca străvechii celtiberi şi, după ce pomenea cu nostalgie de stînca tarpeană, se oferea să-i aducă nişte struguri proaspăt sosiţi din nord, ca să evoce apoi

amintirea unor oameni de seamă ce suferiseră de diverse beteşuguri, şi pleca ridicînd din umeri şi bombănind cîteva cuvinte de compătimire şi îmbărbătare ; în sfîrşit, îi anunţa descoperirea unor noi medicamente şi se scuza că nu poate să piardă mai mult timp cu îngrijirea celor care erau nevoiţi să rămînă, din cauza bolii, la marginea unei vieţi creatoare şi progresiste.

După ce zăboviră o bucată de vreme în sufragerie, gustînd de ici, de colo, alandala, mîncînd smochine înaintea sardelelor, marţipan cu măsline şi cîrnat ardeiat, „copiii" — cum le spunea executorul testamentar — deschiseră uşa ce răspundea în cealaltă aripă a casei, unde se aflau birourile şi magazinul, acum închis pentru trei zile din pricina doliului. Din spatele birourilor şi caselor de bani porneau drumurile de acces amenajate printre munţi întregi de saci, butoaie şi baloturi venite din toată lumea. Strada Făinei, în care stăruia mirosul morilor de peste mări, se continua cu strada Vinurilor de Fuencarral, Valdepenas şi Puente de la Reina, ale cărei butii lăsau să picure vinul roşu prin fiece canea, împrăştiind un iz de cîrciumă. Strada Frînghiilor şi Cordajelor ducea spre cotlonul sordid unde era depozitat peştele afumat, ai cărui solzi făceau să se prelingă saramura pe podea. Luînd-o înapoi pe strada Pieilor de Vînaturi, tinerii pătrunseră în Cartierul Mirodeniilor, unde puteai să-ţi dai seama numai după miros în care dintre sertare se află ghimbirul, în care dafinul, şofranul sau piperul din Veracruz. Brînzeturile din provincia La Mancha şedeau înşirate pe nişte poliţe suprapuse ce se întindeau pînă în Piaţa Oţeturilor şi Uleiurilor, în fundul căreia, în nişte ocniţe, erau păstrate tot felul de mărfuri desperecheate : pachete de cărţi de joc, truse de bărbierit, ciorchini de lacăte, umbrele de soare, verzi şi roşii, rîşniţe de cacao, alături de pături de munte aduse din Maracaibo, puzderie de surcele de lemn pentru vopsit şi teancuri de foi aurite şi argintate, venite din Mexic. Mai încolo se aflau laviţele pe care adăstau sacii cu pene de păsări — pufoşi şi umflaţi, ca nişte pilote mari de etamină — peste care Carlos se aruncă, pe brînci, prefăcîndu-se că înoată. O sferă armilară [1], ale cărei cercuri Esteban le învîrti cu gîndul aiurea, se înălţa ca un simbol al Comerţului şi Navigaţiei în mijlocul acelui noian de lucruri care străbătuseră în lung şi-n lat oceanul — pretutindeni lăfăindu-se duhoarea pastramei, prezentă şi ea acolo, deşi mai puţin supărătoare, fiind depozitată în subsolul edificiului. Apucînd-o, în sfîrşit, pe strada Stupinei, fraţii se înapoiară pe teritoriul birourilor. „Ce mizerii — murmura Sofía, cu batista la nas — ce mizerii !" Carlos, care se căţărase între timp pe un morman de saci cu orez, contempla panorama de sus, din tavan, gîndindu-se înspăimîntat la ziua cînd va trebui să se apuce să vîndă toate mărfurile acelea, să cumpere apoi altele pe care să le vîndă iar, să negocieze, să se tocmească, fără să aibă habar de preţuri, fără să fie în stare a deosebi un grăunte de celălalt, obligat să ia

[1] Sferă alcătuită din mai multe cercuri de metal sau de lemn, diferit orientate, înfăţişînd cerul şi mişcarea aparentă a aştrilor.

totul de la început, descurcîndu-se printre mii de scrisori, facturi, ordine de plată, accize, chitanţe păstrate în sertare. Un miros de sulf îi tăie răsuflarea lui Esteban, înroşindu-i albul ochilor şi făcîndu-l să strănute. Sofía era ameţită de emanaţiile butoaielor cu vin şi ale scrumbiilor. Sprijinindu-şi vărul ameninţat de o nouă criză, se grăbi să intre în casă, unde o şi pîndea stareţa mănăstirii închinate sfintei Clara cu o carte menită să-i deschidă ochii. Carlos, care rămăsese mai în urmă, se întoarse aducînd sfera armilară, pe care voia s-o instaleze la el în cameră. Călugăriţa vorbea în şoaptă de înşelăciunile lumeşti şi de bucuriile traiului monahal, în penumbra salonului cu ferestrele închise, în timp ce băieţii îşi făceau de lucru cu sfera armilară învîrtind cercurile tropicale şi ecliptica în jurul globului pămîntesc. Începea o nouă viaţă pentru ei, în vipia acelei după-amiezi dogorite parcă mai mult ca oricînd de arşiţa soarelui, ce stîrnea mirosuri fetide din bălţile de pe străzi. Strînşi din nou în jurul mesei pentru cină, sub naturile moarte cu fructe şi păsări de pe pereţi, adolescenţii începură a urzi proiecte. Executorul testamentar îi sfătuia să-şi petreacă lunile de doliu la plantaţie, în timp ce el va căuta să limpezească afacerile răposatului — încheiate în majoritatea cazurilor verbal, fără să fi rămas ceva scris negru pe alb în legătură cu negocierile pe care defunctul le păstra în memorie. Astfel, Carlos va găsi totul în ordine la întoarcere, cînd se va hotărî, în sfîrşit, să apuce calea negoţului. Sofía însă îi aminti că încercările de a-l duce pe Esteban la

ţară „ca să respire aer curat" nu reuşiseră decît să-i înrăutăţească starea. În definitiv suferea mai puţin aici, în camera lui, lipită de peretele grajdului... Vorbiră apoi despre călătoriile pe care le-ar putea face : Mexicul, cu cele o mie de cupole ale sale, strălucea pe celălalt ţărm al golfului. Carlos însă era fascinat de Statele Unite, cu progresul lor ameţitor, şi ţinea cu tot dinadinsul să viziteze portul New York, cîmpul de bătălie de la Lexington şi cascadele Niagarei. Esteban visa Parisul, cu expoziţiile lui de pictură, cu cafenelele în care se adunau intelectualii, cu viaţa sa literară ; ar fi dorit să urmeze un curs la Collège de France, unde se predau diferite limbi orientale al căror studiu — dacă nu putea să fie de nici un folos unui om ahtiat după bani — trebuia să fie pasionant pentru unul ca el, care năzuia să citească direct, pe manuscris, nişte texte asiatice recent descoperite. Sofía, în schimb, ar fi avut la dispoziţie spectacolele Operei şi ale Teatrului Francez în al cărui vestibul oricine putea admira un lucru atît de frumos şi de renumit ca bustul lui Voltaire făcut de Houdon. Imaginaţia lor călătoare îi purta de ici, colo, de la porumbeii din piaţa San Marco la Derby-ul de la Epsom ; de la spectacolele Teatrului Saddler's Well la vizitarea muzeului Luvru ; de la nu ştiu ce librării renumite, la cele mai vestite circuri, cu un popas în mijlocul ruinelor Palmirei şi ale Pompeiului, de la căluţii etrusci la vasele din imitaţie de marmură expuse în Greek Street, dornică să vadă totul, fără să se decidă pentru un lucru sau altul — băieţii fiind atraşi în secret de o seamă

de distracții licențioase, rîvnite de simțurile lor, pe care erau convinși că vor reuși să le descopere și de care aveau să profite, atunci cînd fata va umbla după cumpărături sau va vizita monumentele. După ce-și făcură rugăciunea, fără să fi luat nici o hotărîre, cîteșitrei se îmbrățișară plîngînd, simțindu-se singuri pe lume, bieți orfani fără nici un căpătîi într-o urbe indiferentă și fără suflet, străină de tot ceea ce se cheamă artă sau poezie, pradă negoțului și urîțeniei. Biruiți de zăduf și de mirosurile de pastramă, de ceapă și de cafea ce răbufneau din stradă, se urcară pe terasă, înfășurați în halate, purtînd în brațe cuverturi și perne, pe care izbutiră într-un tîrziu să adoarmă, după ce vorbiră cu ochii la cer, despre diferite planete pe care ar putea sălășlui ființe însuflețite — și care cu siguranță erau locuite — unde viața ar putea fi mai fericită decît pe acest Pămînt veșnic părăsit în ghearele morții.

III

Simțindu-se încercuită de călugărițele care se țineau de capul ei cu tenacitate, dar fără s-o zorească, cu blîndețe, dar și cu perseverență — ca să devină slujnica Domnului, Sofía reacționa în fața propriilor sale îndoieli, dîndu-și toată silința să fie ca o mamă pentru Esteban — o mamă atît de convinsă de noua sa menire, încît nu pregeta să-l dezbrace și să-l spele cu buretele atunci cînd nu era în stare s-o facă

el însuși. Suferințele celui pe care îl privise întotdeauna ca pe un frate o ajutau să stăruie în instinctiva împotrivire ce încolțea în sufletul său la gîndul de a se retrage din lume, dovedindu-i cît de necesară era prezența ei. Cît despre Carlos, Sofía se prefăcea că nu-și dă seama de sănătatea lui robustă, profitînd de o tuse cît de ușoară, ca să-l silească să se urce în pat și să înghită niște punciuri foarte tari și care-i dădeau o bună dispoziție nespusă. Într-o zi, Sofía luă în șir toate încăperile casei, cu tocul în mînă — urmată de mulatra care ducea călimara, ca și cum ar fi purtat sfînta împărtășanie — pentru a face inventarul tuturor ciurucurilor de prisos. Întocmi apoi o minuțioasă listă de toate obiectele necesare pentru mobilatul unei locuințe ca lumea și o înmînă executorului testamentar care părea să-și fi luat în serios rolul lui de tată de-al doilea, căutînd să împlinească orice dorință a orfanilor... Așadar, în ajunul Crăciunului începură să sosească lăzi și pachete pe care le depozitară, pe măsură ce apăreau, în odăile de la parter. Pretutindeni, începînd cu salonul cel mare și sfîrșind cu remizele pentru trăsuri, era o adevărată invazie de lucruri dintre care jumătate rămîneau mai departe în lăzi, înfășurate în paie cu talaș, așteptînd să-și găsească odată și odată un rost. Bunăoară, un bufet masiv, cărat de șase hamali negri, rămăsese în vestibul, în timp ce un paravan de lac, rezemat de un perete, nu apucase încă să iasă din lada bătută în cuie. Ceștile chinezești zăboveau îngropate în rumeguș așa cum sosiseră din călătorie, în timp ce cărțile menite să alcătuiască o

bibliotecă închinată ideilor noi şi poeziei moderne apăreau o duzină ici, alta dincolo, îngrămădite la voia întîmplării pe fotoliile şi pe gheridoanele care miroseau încă a lac proaspăt. Masa de biliard era ca o pajişte întinsă între apele unei oglinzi rococo şi profilul sever al unui birou de marchetărie englezească. Într-o noapte se auziră nişte bubuituri într-o ladă : strunele harpei pe care Sofía o comandase la un fabricant napolitan pocneau rînd pe rînd, întinse peste măsură de umezeala climatului. Şi cum şoarecii din vecinătate începuseră să se încuibeze peste tot îndată se înfiinţară şi pisicile care nu găsiră altceva mai bun de făcut decît să-şi ascută ghearele pe splendidele ornamente ale mobilei de lux şi să destrame covoarele populate cu rinoceri, ogari şi cacatoeşi. Harababura ce domnea în casă întrecu orice măsură atunci cînd sosiră aparatele destinate cabinetului de fizică, pe care Esteban le comandase — în locul jucăriilor mecanice şi cutiilor cu muzicuţă — ca pe nişte distracţii pe cît de amuzante pe atît de instructive : telescoape, balanţe hidrostatice, bucăţi de chilimbar, busole, magneţi, şurubul lui Arhimede, modele de troliuri, vase comunicante, butelii de Leyda, pendule şi pîrghii, macarale în miniatură la care fabricantul mai adăugase, pentru a împlini lipsa unora dintre obiectele comandate, o trusă cu instrumente de matematică cuprinzînd cele mai recente descoperiri în materie. Şi, cîteodată, în timpul nopţilor, adolescenţii se căzneau să monteze tot felul de aparate care mai de care mai ciudate, cufundaţi în pliantele cu instrucţiuni, dînd peste cap diverse teorii şi

aşteptînd revărsatul zorilor pentru a verifica utilitatea unei prisme, cuprinşi de încîntare la vederea culorilor curcubeului proiectat pe perete. Încetul cu încetul se obişnuiră cu viaţa nocturnă din pricina lui Esteban, care dormea mai bine ziua şi prefera să vegheze pînă în faptul dimineţii, căci noaptea erau orele cele mai propice izbucnirii unor crize de lungă durată, dacă se întîmpla să se culce. Rosaura, bucătăreasa mulatră, pregătea masa de prînz pentru ora şase după amiaza, lăsîndu-le hrană rece pentru cina de la miezul nopţii. Zi cu zi, în mijlocul casei se întocmise un adevărat labirint de lăzi, unde fiecare îşi rezervase un cotlon, o platformă, un etaj ca să se poată izola de ceilalţi sau ca să se adune cîteşitrei şi să schimbe păreri în jurul unei cărţi ori al unui aparat de fizică care începuse dintr-o dată să funcţioneze într-un mod cu totul surprinzător. Labirintul se înfăţişa ca o rampă, sau mai curînd ca un drum în pantă, care pornea din pragul salonului, trecînd pe deasupra unui dulap culcat pe podele, ca să urce apoi spre o stivă de trei lăzi cu văsărie, puse una peste alta, de unde se putea admira peisajul din vale, înainte de a ajunge, după un urcuş prin coclauri stîncoase de mese rupte şi stinghii zbîrlite ca nişte ciulini — cu cîte un cui ieşit în afară ca un ghimpe — pînă pe terasa cea mare, formată din nouă lăzi cu mobile, care îl sileau pe cel plecat în expediţie să stea cocîrjat, cu ceafa lipită de grinzile tavanului. „Ce privelişte frumoasă !" striga rîzînd Sofía, cu fustele ridicate pînă la genunchi, cînd sosea în sfîrşit pe culme. Carlos însă pretindea că mai existau

şi alte posibilităţi, mai riscante, ce-i drept, de a atinge vîrful masivului de ambalaje : luînd pieptiş versantul opus şi căţărîndu-te cu iscusinţa unui om de la munte, pînă ieşeai la lumină, de-a buşilea, pe creastă, opintindu-te să-ţi tragi şi restul trupului, cu nobilul efort al unui cîine Saint-Bernard. Pe drumuri şi podişuri, prin văgăuni sau pe cîte o punte, fiecare se apuca să citească ceea ce i se părea mai interesant : jurnale vechi de cîteva zile, almanahuri, ghiduri pentru călătorii, o istorie a naturii, o tragedie clasică sau vreun roman nou a cărui acţiune se petrecea prin anul 2240 — şi pe care umblau să-l şterpelească unul de la altul — dacă nu cumva, cocoţat pe cîte un pisc, Esteban, ca un apostat ce era, se apuca să maimuţărească vorbăria cine ştie cărui faimos predicator, comentînd un verset pătimaş din Cîntarea Cîntărilor ca s-o necăjească pe Sofía, care-şi astupa urechile, furioasă, strigînd în gura mare că toţi bărbaţii sînt nişte porci. Cadranul solar din curtea interioară se prefăcuse în cadran selenar, indicînd orele de-a-ndoaselea. Balanţa hidrostatică era folosită pentru cîntărirea pisicilor ; telescopul cel mic, petrecut prin geamul spart al unui ochi de fereastră, permitea să se vadă unele lucruri în casele din preajmă, care-l făceau să rîdă, prin echivocul lor, pe Carlos, astronomul solitar urcat în vîrful unui dulap. Pe de altă parte, flautul cel nou, scos din cutia sa, văzu lumina zilei într-o cameră cu pereţii căptuşiţi cu saltele, ca o celulă de ospiciu, ca nu cumva liniştea vecinilor să fie tulburată. Acolo, în picioare, în faţa unui pupitru, printre partiturile împrăştiate pe covor,

tînărul îşi petrecea timpul în lungi concerte nocturne care-l ajutau să-şi desăvîrşească iscusinţa şi muzicalitatea, atunci cînd nu-i venea chef să cînte dansuri populare dintr-o surlă cumpărată de curînd. Adesea, cuprinşi de înduioşare, adolescenţii făceau legămînt să nu se despartă niciodată. Sofía, căreia călugăriţele căutaseră să-i insufle de la o vîrstă fragedă dezgust faţă de apropierea bărbatului, se supăra cînd Esteban, în glumă — sau poate ca s-o pună la încercare — îi vorbea de o eventuală căsătorie, blagoslovită cu o droaie de copii. Un „soţ", adus în casa aceea era din capul locului privit ca o calamitate, un atentat împotriva existenţei lor fizice, considerată ca o proprietate sfîntă, comună tuturor, şi care trebuia deci să rămînă intactă. Împreună aveau să călătorească şi tot împreună să cunoască lumea largă. Executorul testamentar avea să se ocupe de „mizeriile" care răspîndeau un miros atît de puturos, depozitate după peretele ce despărţea cele două aripi ale casei şi să facă tot ce trebuia ca să fie bine. De altfel, don Cosma privea cu ochi buni proiectele lor de călătorie, asigurîndu-i că peste tot scrisorile de credit vor sosi la timp. „Trebuie neapărat să mergeţi la Madrid — îi sfătuia dînsul — să vedeţi Palatul Poştelor şi Cupola bisericii San Francisco el Grande, fiindcă asemenea minuni ale arhitecturii nu găseşti nicăieri pe aci." Cu atît mai mult cu cît în secolul acesta rapiditatea mijloacelor de comunicaţie aproape că suprimase distanţele. Nu depindea decît de dumnealor, tinerii, ca să se decidă, după ce vor fi terminat nenumăratele sărindare plătite pentru odihna de

veci a tatălui lor — la care Sofía şi Carlos luau parte în fiecare duminică, fără să fi închis ochii toată noaptea, ducîndu-se pe jos, pe străzile încă pustii, pînă la biserica Sfîntul Duh. Pînă una alta însă, nu se hotărau să deschidă lăzile şi să desfacă baloturile, ca să aşeze prin casă mobilele noi. Era o treabă care-i obosea cu anticipaţie, mai ales pe Esteban, pe care boala îl oprea de la orice efort. În afară de asta, o invazie matinală de tapiţeri, lăcuitori şi diverşi alţi oameni străini ar fi produs o perturbare în felul lor de viaţă care nu avea nimic de-a face cu orariile obişnuite. Pentru ei însemna să se scoale de vreme atunci cînd îşi începeau ziua la cinci după amiază, ca să-l primească pe don Cosma, care se arăta cum nu se poate mai patern şi mai îndatoritor de cîte ori era vorba să dea dispoziţie pentru o nouă comandă, gata în fiecare clipă să le procure orice le-ar fi dorit inima, să plătească orice era de plătit. Afacerile magazinului mergeau strună, spunea el, şi întotdeauna se îngrijea ca Sofía să aibă bani cu prisosinţă spre a putea face faţă cheltuielilor casei. O lăuda mai ales pentru faptul că luase asupră-şi răspunderile unei mame, veghind asupra băieţilor, şi nu uita să strecoare, în treacăt, o uşoară dar destul de usturătoare aluzie la adresa călugăriţelor care îndemnau tinerele fete de familie să se retragă la mănăstire pentru a putea pune mîna pe averea lor — lucru pe care putea foarte bine să-l observe fără a înceta totuşi să fie un creştin cu frica lui Dumnezeu. Musafirul se retrăgea, în sfîrşit, cu o plecăciune, asigurîndu-i că deocamdată prezenţa lui Carlos nu era ne-

cesară pentru bunul mers al comerţului şi fiecare se întorcea pe teritoriile şi în labirinturile sale, a căror nomenclatură fusese stabilită în virtutea unui cod secret. Cutare clădărie de lăzi pe cale să se răstoarne reprezenta „Turnul înclinat" ; cufărul aşezat în chip de pod peste două dulapuri era „Trecătoarea druizilor". Cînd cineva pomenea despre Irlanda, se ştia că se referă la colţul unde se afla harpa, iar cînd muntele Carmel intervenea în discuţie, se înţelegea că e vorba de ghereta întocmită din paravane întredeschise, unde Sofía obişnuia să se izoleze ca să citească nişte romane cu mistere care-ţi făceau părul măciucă. De cîte ori Esteban punea în funcţiune aparatele sale de fizică, se spunea că Alberto cel Mare lucrează. Totul era transfigurat în vederea unui joc neîntrerupt care îndepărta şi mai mult de ei lumea exterioară, în mijlocul arbitrarului contrapunct al unor vieţi desfăşurate pe trei planuri deosebite : planul terestru, unde acţiona Esteban, prea puţin amator de ascensiuni din cauza sănătăţii sale şubrede, cu toate că se uita cu invidie la Carlos care era capabil să se urce, sărind din ladă în ladă, pînă sus, pe culmi, să se atîrne de stinghiile unui dulap sau să se legene într-un hamac din Veracruz agăţat de bîrnele tavanului, pe cînd Sofía îşi ducea existenţa într-o zonă intermediară, situată la o distanţă de vreo zece palme de la podea, în aşa fel încît călcîiele ei veneau cam în dreptul tîmplelor vărului său, mutîndu-şi cărţile de colo-colo prin diferite ascunzişuri pe care le numea „vizuinile sale" şi unde putea să se tolănească în voie, să-şi descheie nasturii, să-şi

răsucească ciorapii, să-şi ridice fustele peste genunchi dacă-i era prea cald... Pe de altă parte, cina din zori avea loc la lumina candelabrelor, în sufrageria cotropită de o liotă de pisici, unde, ca o reacţie împotriva ţinutei rigide pe care erau obligaţi s-o păstreze îndeobşte la mesele de familie, adolescenţii se purtau ca nişte barbari hărtănind carnea ca vai de lume, repezindu-se care mai de care să înşface bucata cea mai bună, ghicindu-şi viitorul în oscioarele de pasăre, lovindu-se cu piciorul pe sub masă, stingînd fără veste lumînările, ca să fure o prăjitură din farfuria vecinului, dezmăţaţi într-un hal fără hal, stînd suciţi pe scaune, cu coatele pe masă. Cine nu prea avea poftă de mîncare, dumica bucatele făcînd pasienţe sau castele din cărţi de joc ; cine era în toane rele, îşi aducea romanul pe care-l citea. Atunci cînd băieţii, coalizaţi împotriva ei, căutau s-o necăjească, căutîndu-i pricină pentru un motiv sau altul, Sofía le trîntea din senin cîte un cuvînt de ocară, suduindu-i ca un surugiu ; în gura ei însă orice interjecţie trivială părea surprinzător de castă, dezbrăcînd înţelesul ei originar, pentru a deveni o simplă sfidare, prin care fata căuta să se răzbune pentru atîtea şi atîtea mese luate la mănăstire, cu ochii aţintiţi în farfurie, după ce se recitase *Benedicite*. „Unde ai învăţat asta ?“ o întrebau băieţii rîzînd. „Într-un lupanar“, le răspundea ea, cu dezinvoltura uneia care fusese într-adevăr acolo. În zori, obosiţi de atîtea nebunii, de încălcările săvîrşite în dauna buneicuviinţe, de carambolurile cu nuci pe faţa de masă pătată de o cupă răsturnată, îşi urau noapte bună, avînd grijă

fiecare să ia cu el în odaie un fruct, un pumn de migdale ori un pahar cu vin, într-un crepuscul inversat, care începea să se împînzească de strigăte şi dangăte de clopot.

IV

Aşa se întîmplă totdeauna
Goya

Anul de doliu se încheiase şi începuse cel de-al doilea, în care nu erau obligaţi să poarte decît un semidoliu şi tinerii, din ce în ce mai ataşaţi de noile lor obiceiuri, cufundaţi în nesfîrşite lecturi, descoperind treptat universul prin mijlocirea cărţilor, nu apucaseră să schimbe nimic în felul lor de viaţă. Continuau să trăiască în sihăstria lor, uitînd de existenţa oraşului, fără să se sinchisească de lumea întreagă, aflînd doar incidental ce se mai întîmplă pe faţa pămîntului din vreun ziar străin care le sosea cu cîteva luni întîrziere. Adulmecînd prezenţa unor „partide bune“ în casa cu uşile ferecate, societatea aleasă a oraşului încercase să şi-i apropie, făcîndu-le diferite invitaţii, mîhnită chipurile că bieţii orfani trăiesc atît de izolaţi ; dar încercările de prieteşug se izbiră de subterfugii glaciale. Doliul era cel mai bun pretext de care se serveau pentru a fi scutiţi de orice compromis sau obligaţie, lipsiţi de orice interes faţă de o societate care, prin prejudecăţile sale provinciale, voia cu tot dinadinsul să supună toate existenţele aceloraşi norme, care se plimba la ore fixe prin ace-

leaşi locuri, se înfrupta cu delicatese în aceleaşi cofetării la modă, petrecea Crăciunul pe plantaţiile de trestie-de-zahăr, sau la diverse conace din Artemisa, unde proprietarii bogaţi se întreceau să ridice care mai de care statui mitologice la marginea culturilor de tutun... Anotimpul ploilor, care desfundase iarăşi străzile noroioase, era pe sfîrşite cînd, într-o dimineaţă, Carlos, abia aţipit către sfîrşitul nopţii care pentru el abia atunci începea, auzi bocănind cu putere ciocanul de la uşa din faţă. Faptul acesta nu i-ar fi atras atenţia dacă, după cîteva clipe, bocăniturile n-ar fi răsunat din nou, de astă dată la poarta mare şi mai apoi la toate celelalte intrări ale casei, pentru ca puţin mai tîrziu mîna nerăbdătoare să se întoarcă iarăşi în punctul iniţial, şi să ia toate porţile în şir pentru a doua şi a treia oară. Ca şi cum cineva, un om încăpăţînat fără doar şi poate, care ţinea morţiş să intre înăuntru, dădea mereu tîrcoale casei, căutînd o deschidere pe unde să se strecoare — şi impresia că omul se învîrtea mereu devenea cu atît mai stăruitoare cu cît bătăile în uşă se repercutau — prin locuri unde nu exista nici o ieşire la stradă — în ecouri ce se răspîndeau pînă în cele mai îndepărtate unghere. Fiind Sîmbăta Paştilor şi deci zi de sărbătoare, prăvălia — unde se interesau de obicei vizitatorii care ar fi dorit să ceară vreo informaţie — era închisă. Remigio şi Rosaura se aflau probabil la slujba Învierii dacă nu cumva erau plecaţi după cumpărături la piaţă, de vreme ce nu răspundeau. „O să obosească pînă la urmă", chibzui în sinea lui Carlos, vîrîndu-şi capul în pernă.

Văzînd însă că bătăile în uşă stăruiau, într-un tîrziu, furios, îşi puse pe el un halat şi coborî în vestibul. Tocmai bine cînd se aplecă pe fereastră, mai apucă să zărească în apropiere un bărbat care dădea grăbit colţul străzii, înarmat cu o umbrelă cît toate zilele. Jos, pe podele, se afla o carte de vizită, strecurată pe sub canaturile uşii :

Victor Hugues
Comerciant
din
Port-au-Prince

Blestemînd ipochimenul necunoscut, Carlos se culcă la loc, fără să-şi mai bată capul cu el. Cum se deşteptă însă, îi sări în ochi cartonaşul pe care o ultimă rază de soare cernută prin ochiul verde al unui geam îl spoise într-o ciudată culoare verzuie. Iar cînd „puştimea" se afla din nou adunată printre lăzile şi coletăria din salon, în timp ce Alberto cel Mare se îndeletnicea cu experienţele sale de fizică, aceeaşi mînă care bătuse în uşă de dimineaţă începu să clămpăne ciocanele de la porţile casei. Asta se întîmpla seara, pe la zece, destul de devreme pentru ei, dar cam tîrziu pentru obiceiurile din partea locului. Sofía fu cuprinsă de o subită nelinişte. „Nu se poate, cum să primim aici un străin ?" spuse ea, dîndu-şi seama pentru prima oară de ciudăţenia lucrurilor ce constituiau cadrul firesc al existenţei sale. În afară de asta, ca să îngăduie unui necunoscut a pătrunde în labirintul vieţii lor familiale ar fi însemnat să trădeze un secret, să dea în vileag o taină, să

destrame o vrajă. „Nu deschide, pentru Dumnezeu“, îl imploră ea pe Carlos, care se și ridicase, cu o mutră încruntată. Prea tîrziu însă, din păcate. Remigio, care abia ațipise, trezit din somn de clopotul de la poarta cea mare pentru carete, îl primise pe străin în casă, luminîndu-i drumul cu un candelabru. Era un bărbat fără vîrstă — poate avea treizeci, poate patruzeci de ani sau poate chiar mult mai puțin — purtînd întipărită pe față acea mărturie a unui caracter nestrămutat pe care o împrumută oricărui chip cutele pretimpurii săpate pe frunte și pe obraji datorită unei fizionomii foarte mobile, deprinsă să treacă în mod brusc — așa cum avură prilejul să observe de îndată ce deschise gura — de la o extremă încordare la o pasivitate ironică, de la o veselie nestăvilită la o expresie voluntară și dură, ce oglindea o dorință arzătoare de a impune anumite păreri și convingeri. În plus, pielea arsă de soare și părul pieptănat, mai bine zis ciufulit, după moda nouă, întregeau o înfățișare robustă și plină de sănătate. Hainele stăteau gata să crape, turnate pe trunchiul spătos și pe brațele cu mușchi proeminenți, totul fiind bine împlîntat pe niște picioare zdravene, ce călcau apăsat. Chiar dacă gura era plebee și senzuală, ochii, în schimb, de culoare foarte închisă, scînteiau cu o imperioasă intensitate, aproape cu semeție. Personajul avea o figură cu totul aparte, dar care, la prima vedere, putea să trezească deopotrivă simpatia ca și aversiunea. „Asemenea bădărani — se gîndi Sofía — sînt în stare să spargă și ușa cînd vor să intre într-o casă.“ După ce salută cu o politețe exagerată

care cu greu putea să șteargă impresia bubuiturilor în ușă și a insistențelor lui atît de nepoliticoase, oaspetele începu să vorbească pe nerăsuflate, fără să le mai lase răgaz să strecoare o vorbă, declarînd c-ar avea niște scrisori pentru tatăl lor, despre a cărui inteligență auzise adevărate minuni ; că timpurile erau propice pentru primenirea obiceiurilor și pentru noi schimburi ; că negustorii din partea locului, avînd dreptul de a face comerț în toată libertatea, ar trebui să intre în legături cu semenii lor din celelalte insule din Marea Caraibilor ; că adusese un dar, ce-i drept destul de modest, niște sticle cu vin, un vin de soi, așa cum nu se găsea în tîrg ; că... Dar cînd primi vestea pe care i-o împărtășiră cîteșitrei într-un glas, că tatăl murise și zăcea de mult în pămînt, străinul — care vorbea un jargon nostim, mai mult francez decît spaniol, presărat cu diverse locuțiuni englezești — se opri cu un „Oh !“ consternat, atît de dezamăgit și atît de nefiresc în revărsarea aceea de cuvinte, încît ceilalți, fără să-și dea seama că nu se cădea să facă haz în momentul acela, izbucniră într-un hohot de rîs. Totul se petrecuse atît de rapid, atît de neprevăzut, încît negustorul din Port-au-Prince, descumpănit, le ținu isonul, rîzînd împreună cu ei. Un „pentru Dumnezeu“ rostit de Sofía, trezită brusc la realitate, așternu din nou seriozitatea pe fețele tuturor. Încordarea sufletească însă slăbise. Musafirul se plimba prin încăpere deși nimeni nu-l poftise s-o facă, fără să pară de loc mirat nici de harababura ce domnea în casă, nici de costumul atît de curios al Sofíei : fata îmbrăcase în joacă o cămașă de-a

lui Carlos, ale cărei poale îi ajungeau pînă la genunchi. Dădu un bobîrnac unui vas de porțelan ca un veritabil expert, mîngîie butelia de Leyda, admiră construcția unei busole, făcu să învîrtească șurubul lui Arhimede, mormăind nu știu ce despre pîrghiile care ridică lumea, și, în sfîrșit, aduse vorba despre călătoriile sale, începute ca ucenic pe un vas în portul Marsilia, unde tatăl său — pentru care avea tot respectul — fusese meșter brutar. „Brutarii sînt de cel mai mare folos societății", observă Esteban, plin de amabilitate față de un străin care, descinzînd pe aceste meleaguri, nu încerca să se laude cu stirpea lui. „E mult mai util să pietruiești drumuri decît să migălești flori de porțelan", sublinie celălalt, intervenind cu un citat clasic, după care începu să povestească despre doica sa, o negresă din Martinica, o adevărată negresă, care fusese ca o prevestire a călătoriilor sale de mai tîrziu fiindcă, deși în adolescență visase să cutreiere drumurile Asiei, toate corăbiile care îl primiseră pe bord se îndreptau spre Antile sau spre Golful Mexicului. Le vorbi apoi despre pădurile de corali din Bermude ; despre belșugul din Baltimore ; despre carnavalul din New Orléans, sărbătorit aproape aidoma ca la Paris ; despre rachiurile de creson și mentă din Veracruz, înainte de a coborî pînă la golful Paria, după un popas în Insula Perlelor și răzleața Trinidad. Avansat pilot, ajunsese pînă în îndepărtatul Paramaribo, oraș care putea fi foarte bine invidiat de multe altele cu ifose — și arăta în jos — de vreme ce avea bulevarde largi plantate cu portocali și lămîi, ale căror trunchiuri

erau împodobite cu scoici de mare încrustate în lemnul lor. Pe bordul vaselor străine ancorate lîngă fortul Zeelanda se dădeau niște baluri de toată splendoarea, la care olandezele — adăugă el făcîndu-le băieților cu ochiul — se arătau foarte dispuse să-și împartă grațiile. Toate vinurile și lichiorurile din lume erau pregustate în acea colonie pestriță, unde ospețele erau servite de negrese îmbrăcate cu fuste de indian și bluze subțiri, aproape transparente, strîns lipite de sînii fremătători și pietroși — și, ca s-o împace pe Sofía, care încruntase din sprîncene în fața acestei imagini, căută s-o măgulească la momentul oportun citînd un vers franțuzesc referitor la sclavele persane care umblau îmbrăcate tot așa ca și dînsa în palatul lui Sardanapal. „Mulțumesc", murmură fata printre dinți, recunoscînd totuși în sinea ei iscusința acestui șiretlic. Pe de altă parte — continuă celălalt, schimbînd latitudinea — Antilele alcătuiau un arhipelag într-adevăr minunat, unde puteai vedea tot felul de curiozități : ancore uriașe lăsate în paragină pe plăji stinghere ; case ferecate de stînci cu lanțuri de fier, ca să nu le azvîrle cicloanele în mare, un vast cimitir sefardit în Curaçao ; insule locuite de femei care rămîneau singure luni și ani de zile, în timp ce bărbații lucrau pe Continent ; galioane scufundate, arbori pietrificați, pești nemaivăzuți ; și, în Barbados, mormîntul unui nepot al lui Constantin XI, ultimul împărat al Bizanțului, a cărui fantomă, în timpul nopților furtunoase, ieșea în calea drumeților singuratici... La un moment dat Sofía îl întrebă pe musafir, cu toată seriozitatea, dacă văzuse

cumva sirene în mările tropicale. Şi, înainte ca străinul să fi apucat să-i răspundă, fata îi arătă o pagină din *Las delicias de Holanda,* o carte veche de tot în care se povestea cum, cîndva, după o vijelie care făcuse să se surpe digurile din West Frise, ieşise la iveală o asemenea făptură marină pe jumătate îngropată în mîl. Oamenii o duseseră în Harlem, o îmbrăcaseră şi o învăţaseră să toarcă. De trăit însă trăise doar cîţiva ani, fără să poată învăţa să vorbească, mînată mereu de un anume instinct spre apă. Şi tînguirile ei semănau cu gemetele unui muribund... Fără să se arate de fel încurcat de această poveste, musafirul le vorbi la rîndul său de o sirenă găsită, cu ani în urmă, în Maroní. Fusese descrisă de maiorul Archicombie, un militar care se bucura de toată consideraţia, într-un raport prezentat Academiei de Ştiinţe din Paris: „Un maior englez nu putea să se înşele", adăugă el, pe un ton sentenţios, aproape supărător. Dîndu-şi seama că oaspetele începuse să se ridice în ochii Sofíei, Carlos căută să schimbe subiectul conversaţiei, pomenind din nou despre călătorii. Nu-i mai rămăsese însă decît să le vorbească despre Basse-Terre, în Guadelupa, cu fîntînile ei de apă vie şi casele care aminteau pe cele din Rochefort şi La Rochelle — tinerii nu cunoşteau Rochefortul? Nici La Rochelle?... „Trebuie să fie ceva îngrozitor — spuse Sofía — vrînd, nevrînd ne vom opri acolo cîteva ore în drum spre Paris. Mai bine vorbiţi-ne despre Paris, pe care probabil îl cunoaşteţi casă cu casă." Străinul o privi cu coada ochiului şi, fără să-i răspundă nimic, povesti mai departe cum se

dusese la Pointe-à-Pitre la Santo-Domingo cu gîndul de a pune temeiurile unui negoţ, ca să se statornicească în cele din urmă la Port-au-Prince, unde avea un magazin înfloritor: o prăvălie cu tot felul de mărfuri, piei, peşte sărat („Ce oroare!" se cutremură Sofía), butii, mirodenii — „mai mult sau mai puţin *come le vôtre* [1]", sublinie francezul — arătînd cu degetul mare peste umăr, în partea unde se afla magazinul — cu un gest pe care fata îl consideră drept culmea obrăzniciei: „Nu ne ocupăm noi de asta", îi atrase ea atenţia. „N-ar fi o treabă chiar atît de uşoară şi nici prea odihnitoare", îi răspunse celălalt, destăinuindu-le în continuare că venea de la Boston, centru de afaceri pe picior mare, minunat mai ales pentru a procura făină de grîu la un preţ mai convenabil decît în Europa. Aştepta acum un transport mare, din care voia să vîndă o parte pe piaţa locală, restul urmînd să-l trimită la Port-au-Prince. Carlos tocmai era gata să-l poftească afară în mod politicos pe oaspetele nedorit care, după un interesant prolog autobiografic, abătuse conversaţia asupra unui subiect atît de respingător, vorbindu-le despre vînzări şi cumpărări, cînd musafirul se ridică din fotoliu şi, ca şi cum ar fi fost la el acasă, se duse întins spre cărţile grămădite într-un colţ. Lua cîte un volum, manifestîndu-şi cu emfază încîntarea de cîte ori numele autorului putea fi pus în legătură cu vreo teorie avansată în materie de politică sau religie: „Văd că

[1] Ca al dumneavoastră (în lb. franceză).

domniile-voastre sînteţi foarte *au courant* [1]" spunea el, făcînd să se înmoaie rezistenţa celorlalţi. Puţin mai apoi, ei înşişi îi arătară diferitele ediţii din autorii lor preferaţi, pe care străinul le pipăia cu deferenţă, apreciind fineţea hîrtiei şi pielea îmbrăcăminţii. Se apropie după aceea de instrumentele destinate laboratorului de fizică şi se apucă să monteze un aparat ale cărui piese zăceau răspîndite pe diverse mobile: „Şi ăsta tot la navigaţie serveşte", le explică el. Fiind însă zăpuşeală în casă, le ceru voie să rămînă în cămaşă, spre stupefacţia tinerilor, tulburaţi de faptul că-l vedeau pătrunzînd cu atîta familiaritate într-o lume care, în noaptea aceea, li se părea atît de ciudată, datorită prezenţei unui străin, aflat acolo, lîngă Trecătoarea druizilor sau în preajma Turnului înclinat. Sofía tocmai se gîndea să-l invite să mănînce cu dînşii, dar se sfia să-i destăinuie că la ei în casă de obicei masa de prînz era servită în toiul nopţii, cînd străinul, potrivind un cadran a cărui întrebuinţare fusese o enigmă pînă atunci, făcu un semn din ochi spre sufragerie, unde aştepta masa întinsă înainte de sosirea lui. „Să-mi aduc vinurile", spuse el. Şi, întorcîndu-se de afară cu sticlele pe care le lăsase la venire pe o bancă în curte, le aşeză cu pompă pe faţa de masă şi îmbie toată lumea să ia loc. Sofía era din nou scandalizată de cutezanţa acelui musafir nepoftit care îşi dădea la ei în casă aere de *pater familias*. Băieţii însă şi apucaseră să guste dintr-un vinaţ alsacian cu atîta desfătare încît,

[1] La curent (în lb. franceză).

gîndindu-se la bietul Esteban care fusese tare bolnav în ultima vreme şi părea că se distrează foarte bine în compania noului venit, adoptă o atitudine scrobită şi politicoasă de cucoană mare, trecînd tăvile musafirului, pe care îl numea „Monsieur Hiug", cu un sunet şuierător. „Huuuuuuuuuug", o corectă acesta, punînd un accent circonflex pe fiecare „u" şi retezînd brusc ultima literă, fără a o îndupleca pe Sofía să-şi corecteze pronunţia. Deşi auzise şi răsauzise cum suna numele, simţea o plăcere a-l rosti cînd „Iug", cînd „Huk", cînd „Ugües", născocind în cele din urmă nişte cuvinte greu de articulat, care se sfîrşeau în hohote de rîs, sporite de sosirea aluaturilor şi marţipanelor din Săptămîna Mare, aduse de Rosaura; asta îl făcu pe Esteban să-şi amintească, deodată, că se aflau în Sîmbăta Paştilor. *„Les cloches! Les cloches!"* [1] — exclamă invitatul cu tărie, ridicînd în sus arătătorul ca şi cum ar fi vrut să le spună că toată dimineaţa sunaseră din plin acioaiele şi clopotele oraşului. Puţin mai apoi, băieţii, care începuseră să se chercheleascǎ, primiră cu o zgomotoasă veselie prezenţa unei alte sticle pe masă — de data aceasta din Arbois — făcînd asupră-i gestul binecuvîntării. După ce goliră paharele, ieşiră cu toţii în curte. „Ce-i acolo, sus?" — întrebă *Monsieur Hiug*, îndreptîndu-se spre scara largă. Şi din cîţiva paşi, urcînd cîte două trepte deodată, şi ajunsese la etaj, unde îl văzură apărînd în galeria de sub terasa acoperişului, ale cărei coloane erau legate între ele

[1] Clopotele! Clopotele! (În lb. franceză.)

printr-o balustradă de lemn. „Să îndrăznească numai să intre la mine în cameră că-i dau un picior de-l scot afară în brînci", murmură Sofía. Oaspetele cel sprințar însă se apropie de ultima ușă, puțin întredeschisă, pe care o împinse ușor. „Acolo e un fel de pod", îl lămuri Esteban. O clipă mai tîrziu, el însuși intră primul, ridicînd sfeșnicul sus, într-un fost salon unde nu mai pusese piciorul de cîțiva ani. Fel de fel de cufere, lăzi, sipete și geamantane erau așezate de-a lungul pereților, într-o bună rînduială oarecum comică, prin contrast, cînd te gîndeai la dezordinea ce domnea în încăperile de jos. În fund se afla un dulap de sacristie, care atrase atenția lui *Monsieur Hiug* prin frumusețea nervurilor lemnului : „Solid... Admirabil". Pentru ca să-și poată da seama de soliditatea lui, pipăindu-l, Sofía deschise mobila și-i arătă grosimea canatului. Acum însă străinul părea interesat mai degrabă de hăinăria veche ce atîrna spînzurată de o vergea de metal : tot calabalîcul membrilor familiei materne, prin grija căreia fusese ridicată casa ; academicianul, prelatul, sublocotenentul de marină, magistratul ; rochii de bunice, satinuri decolorate, redingote severe, horbote de bal, museline înverzite din pricina silitrei, percaluri și indiane ; travestiuri de o zi : de păstoriță, de cărturăreasă, de prințesă incasă, de cucoană simandicoasă din alte vremuri. „Strașnic, ne putem deghiza !" exclamă Esteban. Și stîrniți deodată cu toții de aceeași idee, se grăbiră să scoată afară colbăitele relicve, într-un nor de molii zburătăcite, dîndu-le drumul să alunece jos, la picioarele scării, pe balustrada de mahon

ceruit. Puțin după aceea, în salonul cel mare transformat în sală de teatru, schimbînd între ei rolurile, cînd actori, cînd spectatori, obligați să ghicească, se apucară cîteșipatru să interpreteze rînd pe rînd diferite personaje : era de ajuns să întoarcă obiectele de îmbrăcăminte pe dos sau să le modifice forma cu cîteva ace cu gămălie, să admită că o cămașă de noapte femeiască putea fi un peplu roman sau o tunică din antichitate, pentru a înfățișa nu știu care figură istorică sau erou de roman, cu ajutorul unei andive ce trebuia să reprezinte o cunună de lauri, unei pipe ținînd loc de pistol, ori unui baston petrecut prin cingătoare în chip de sabie. *Monsieur Hiug*, pasămine, iubitor pasionat al antichității, se costumă în Mucius Scaevola, în Caius Grachus, și în Demostene, pe care îl identificară numaidecît cu toții în clipa cînd îl văzură ieșind în curte să caute pietricele. Carlos, înarmat cu un flaut și cu un tricorn de carton în cap, fu considerat drept Frederic al Prusiei, deși el se încăpățîna să le argumenteze că de fapt intenția lui fusese să-l reprezinte pe flautistul Quantz. Esteban, cu ajutorul unei broscuțe — o jucărie adusă de la el din odaie — reconstitui experiențele lui Galvani, mulțumindu-se numai cu atît, fiindcă praful din haine îl făcea să strănute în mod alarmant. Bănuind că *Monsieur Hiug* era prea puțin versat în istoria spaniolă, Sofía se îndărătnicea cu perfidie să întruchipeze fie pe Inès de Castro, fie pe Juana Nebuna, fie pe faimoasa Fregona, pentru ca, în cele din urmă, să înceapă a se schimonosi, silindu-se să-și ticluiască o mutră cît mai pocită

şi mai nătîngă spre a da viaţă unui personaj pe care nimeni nu-l putea identifica, dar care ar fi vrut să fie, cu toate protestele celorlalţi, „o infantă de Bourbon". Spre revărsatul zorilor, Carlos le propuse să organizeze „un masacru în stil mare". Spînzurînd costumele cu fire de aţă de o sîrmă întinsă între trunchiurile palmierilor, după ce mai întîi le împodobiseră cu nişte chipuri groteşti din hîrtie colorată, se străduiră care mai de care să le culce la pămînt cu cîte o lovitură de minge. „Dă-i la cap !" striga Esteban ; şi cu acest semnal atacul începea. Cădeau prelaţi, cădeau căpitani, doamne de la curte, păstori, în mijlocul rîsetelor care, amplificate de rezonanţa curţii înguste, puteau fi auzite pînă-n capul străzii... Ziua îi surprinse în toiul petrecerii, nesătui încă de joacă, continuînd să arunce cu *presse-papier*-uri, cu cratiţe, ghivece, tomuri de enciclopedie, asupra veşmintelor pe care mingile nu reuşiseră să le doboare, stăpîniţi de cea mai veselă înverşunare : „Dă-i la cap !" răcnea Esteban. „Dă-i la cap !"... În cele din urmă, Remigio primi poruncă să scoată afară trăsura şi să-l conducă pe musafir la hotelul din apropiere. Francezul îşi luă rămas bun, cu însufleţite manifestări de afecţiune, făgăduindu-le să treacă iarăşi seara pe la ei. „E un om şi jumătate !" declară Esteban. Cum însă toţi ai casei trebuiau să se îmbrace în haine de doliu ca să se ducă la biserica Sfîntul Duh, unde urma să se facă un nou sărindar pentru răposatul lor tată, Carlos propuse, căscînd : „Ce-ar fi să nu mai mergem ? Şi-aşa tot o să-l pomenească". „Atunci, mă duc eu singură", rosti

Sofía mustrătoare. Dar după ce stătu puţin în cumpănă, căutînd să se dezvinovăţească faţă de sine printr-o foarte explicabilă indispoziţie pe care o simţea dîndu-i tîrcoale, lăsă perdelele la ea în odaie şi se urcă în pat.

V

Victor, cum îi spuneau din ziua aceea, venea în fiecare seară la ei acasă, dovedindu-şi îndemînarea în cele mai neaşteptate îndeletniciri. Într-o noapte, bunăoară, îi veni chef să frămînte aluatul din copaie şi plămădi nişte cornuri care mărturiseau priceperea lui în meşteşugul brutăriei. Altă dată pregăti nişte sosuri de toată bunătatea, folosind ingredientele cele mai puţin potrivite pentru a fi amestecate laolaltă. Ştia să prepare dintr-o bucată de friptură rece o mîncare moscovită, dreasă cu mărar şi piper pisat şi obişnuia să adauge un strop de vin fierbinte şi mirodenii la mai toate reţetele lui, botezate cu nume pompoase, în amintirea unor vestiţi bucătari. Descoperirea cărţii *Arte Cisoria*[1] a Marchizului de Villena[2], printre diferite curiozităţi primite de la Madrid, prilejui o săptămînă întreagă de mîncăruri medievale, datorită cărora o bucăţică oarecare de

[1] Arta de a tăia carnea (lat. *caedo, caedere* — a tăia, a sacrifica un animal).

[2] *Enrique de Aragon, marchiz de Villena* (1384—1434), poet şi scriitor spaniol, autor, printre altele, a tratatului culinar amintit.

muşchi file ţinea cu succes locul unui vînat ales. Pe de altă parte, terminase de montat cele mai complicate aparate ale „cabinetului de fizică", aproape toate erau acum în stare de funcţionare, ilustrînd diverse teorii, descompunînd spectrul solar, scoţînd nişte scîntei de toată frumuseţea — prilej pentru a rosti disertaţii asupra lor într-o spaniolă foarte colorată pe care o învăţase în decursul peregrinărilor sale prin Golful Mexicului şi insulele din Marea Caraibilor şi care zilnic se îmbogăţea, cu o uimitoare uşurinţă, cu alte cuvinte şi expresii. La rîndul său, îi obliga pe tineri să facă exerciţii de pronunţie franceză, punîndu-i să citească o pagină de roman sau, de preferinţă, o comedie în care fiecare dintre ei să deţină un rol, ca la teatru. Şi cu ce poftă rîdea Sofía cînd într-un amurg care pentru ea se confunda cu zorii zilei îl auzea pe Esteban declamînd cu un pronunţat accent meridional pe care şi-l însuşise de la profesorul său, versuri din *Le Joueur* [1]:

Il est, parbleu, grand jour. Déjà de leur ramage
Les coqs ont éveillé tout notre voisinage. [2]

Într-o noapte, cînd ploua afară, Victor fu poftit să doarmă într-una din camere, pentru ca în ziua următoare cînd se treziră din somn, pe înserat, cam pe la vremea cînd de obicei cocoşii din vecini îşi vîrau capul sub aripă, toţi ai

[1] *Jucătorul* (1696), piesă a scriitorului francez *Jean-François Regnard* (1655—1709).
[2] Zi albă-i, zău, de mult. Şi cu al lor cîntat
Din somn cocoşii toţi vecinii-au deşteptat (în lb. franceză).

casei să se pomenească în faţa unui spectacol de necrezut: cu pieptul gol, cu cămaşa ferfeniţă pe el, leoarcă de sudoare ca un hamal negru, francezul tocmai sfîrşea de despachetat lucrurile care luni de zile rămăseseră pe jumătate ambalate în lăzi, aşezînd după gustul său mobilele, tapiţeriile şi vasele, cu ajutorul lui Remigio. În primul moment se simţiră tulburaţi şi cuprinşi de melancolie. Tot pitorescul unui decor de vis se spulberase. Treptat, treptat, însă, adolescenţii începură să se bucure de acea neaşteptată transformare, găsind încăperile mai spaţioase, luminile mai strălucitoare — descoperind adîncimea confortabilă a unui fotoliu, fineţea marchetăriei multicolore a unui bufet, caldele nuanţe ale coastei Coromandel. Sofía trecea dintr-o cameră într-alta, ca într-o casă nouă, privindu-se în oglinzi necunoscute care, puse faţă în faţă, îi răsfrîngeau imaginea ce se pierdea multiplicată în neguroase îndepărtări. Şi cum unele colţuri erau pătate de igrasie, Victor, cocoţat în vîrful unei scări de zugrav, se apucase să spoiască ici şi colo, stropindu-şi sprîncenele şi obrajii cu vopsea. Cuprinşi de o rîvnă subită de a pune totul în ordine, ceilalţi tăbărîră asupra obiectelor rămase în lăzi, desfăşurînd covoare, despăturind perdele, scoţînd din rumeguş porţelanuri, aruncînd în curte tot ce spărgeau, ba chiar regretînd, cîteodată, că nu găseau mai multe lucruri ciobite ca să le sfărîme de perete. În zorii zilei respective avu loc un dineu de gală, în sufrageria pe care o strămutaseră cu închipuirea la Viena, deoarece Sofía, de cîtva timp, citea ahtiată toate articolele care lăudau

marmurile, cristalele şi ornamentele oraşului prin excelenţă muzical, purtînd hramul sfîntului Esteban[1], patronul celor născuţi la 26 decembrie... Organizară apoi un bal al ambasadorilor, în faţa oglinzilor cu muchii şlefuite, din salon, în sunetele prefirate de flautul lui Carlos, care prea puţin se sinchisea, dat fiind prilejul festiv cu totul excepţional, de părerea vecinilor. Se aduseră tăvi cu punci peste a cărui spumă se presărase praf de scorţişoară, băutură preparată de însuşi Sfetnicul Tronului, în timp ce Esteban, care deţinea rolul de Delfin morocănos şi încărcat cu decoraţii, observa că toţi invitaţii la această petrecere dansau unul mai prost decît altul : Victor, fiindcă se legăna ca un marinar pe covertă, Sofía, pentru că la maici nu se învăţa dansul, iar Carlos, fiindcă se învîrtea pe loc în ritmul propriului său cîntec, ca un automat în jurul axului pe care se sprijină. „Dă-i la cap !" striga Esteban bombardîndu-i cu alune şi drajeuri. Glumele acestea însă nu-i priiră de loc Delfinului, deoarece, la un moment dat, şuierăturile de pe trahee prevestiseră începutul unei noi crize. În cîteva minute figura i se zbîrci toată, îmbătrînită de un rictus de suferinţă. Vinele gîtului i se umflaseră şi, desfăcîndu-şi genunchii cît putea mai mult, tînărul îşi încorda braţele îndoite din coate ca să-şi umfle pieptul, căutînd aerul pe care nu-l găsea în vastele încăperi ale casei... „Ar trebui să-l duceţi undeva unde să nu fie atîta zăduf", îi sfătui Victor. (Sofía nu se gîndise niciodată la asta. Cînd trăia tatăl lor,

[1] Ştefan.

om cu principii austere, n-ar fi îngăduit cu nici un preţ vreunuia dintre ei să iasă din casă după ora rugăciunii.) Luîndu-l pe astmatic în braţe, Victor îl duse pînă la trăsură, în timp ce Carlos lua din cui frîul şi hamurile calului. Şi pentru prima dată Sofía se pomeni afară în stradă printre clădirile pe care umbra nopţii le făcea să pară mai mari, adîncind reliefurile, sporind înălţimea coloanelor şi lăsînd să se desfăşoare mai ample acoperişurile ale căror streşini dominau spre colţuri grilajele încununate fie cu o liră, fie cu o sirenă, fie cu cîte un cap de capră profilat pe fundalul de fier al unui blazon cu fel de fel de chei, chipuri leonine şi scoici de mare. Ieşiră pe splaiul mărginit de plopi unde mai rămăseseră cîteva felinare aprinse. Strada lucea ciudat de pustie, cu magazinele ei închise, cu arcadele ei cufundate în întuneric, cu fîntîna-i amuţită şi licărul felinarelor de pe corăbii legănate în vîrful catargelor care, se înălţau, dese ca o pădure, în spatele digului. Peste freamătul apei întinse, ale cărei unde se spărgeau de piloţii cheiurilor, plutea un iz de peşte, de gudron şi de putregaiuri marine. Se auzi un ceas cu cuc într-o casă adormită şi caraula de noapte vesti în gura mare ora, anunţînd totodată în strigarea sa că cerul era limpede şi senin. După ce colindară de vreo trei ori aceleaşi străzi din jurul casei, mergînd la trap, Esteban schiţă un gest care mărturisea dorinţa lui de a continua plimbarea. Trăsura se îndreptă spre şantierul naval, unde vasele aflate în construcţie, înălţîndu-şi coastele carcasei, semănau cu nişte uriaşe fosile. „Nu pe acolo", se împo-

trivi Sofía, văzînd că trecuseră dincolo de diguri, lăsînd în spate scheletele navelor, şi că străzile începuseră să se populeze cu tot felul de mutre suspecte. Victor, fără să ia seama la vorbele ei, şfichiui uşor crupa calului cu biciul. În apropiere se zăreau lumini. Şi, dînd colţul, se pomeniră în mijlocul unei străzi pline cu marinari gălăgioşi, unde se aflau mai multe localuri de dans cu ferestrele deschise prin care răbufneau afară cîntece şi hohote de rîs. În sunetul cadenţat al tobelor, flautelor şi viorilor, perechile dansau cu o lipsă de pudoare care făcu să dogorească obrajii Sofíei ; fata se uita scandalizată, mută, dar fără să-şi poată desprinde privirea de forfota dintre pereţii localului, dominată de glasul strepezit al clarinetelor. Erau acolo mulatre care-şi legănau şoldurile, întorcînd spatele celor care se ţineau după ele, ca să lunece apoi sprintene pentru a se feri de un gest îndrăzneţ pe care-l provocau la tot pasul, de sute de ori. Pe o scenă, o negresă cu fustele ridicate deasupra genunchilor bătea din tocuri ritmul unui *guaracha*[1] al cărui refren revenea mereu cu subînţelesuri : *„Cuando mi vida, cuando"*. O femeie îşi arăta sînii oricui o cinstea cu un pahar de băutură, în timp ce alta, culcată pe masă, îşi arunca pantofii în tavan, dezgolindu-şi coapsele. Oameni de toate culorile şi cu cele mai felurite chipuri se îndreptau spre fundul tavernelor, cu cîte o mînă cufundată în tălăzuirea de fese. Victor, care îşi deschidea drum printre beţivi cu

[1] Cuvînt de origine indiană desemnînd un foarte răspîndit dans popular.

o îndemînare de vizitiu, părea că se simte bine în toată acea învălmăşeală abjectă, identificîndu-i pe nord-americani după felul cum se bălăbăneau în mers, pe englezi după cîntece, pe spanioli fiindcă duceau burdufuri şi carafe pline cu vin roşu. La intrarea unei şandramale, nişte prostituate aţineau calea trecătorilor, lăsîndu-se pipăite, înlănţuite, cîntărite cu mîna ; una dintre ele, răsturnată pe un pat hodorogit de o namilă cu barbă neagră, nici măcar nu avusese timp să închidă uşa. Alta se apucase să dezbrace un ucenic-marinar slăbănog şi mult prea beat ca să mai nimerească nasturii hainelor. Sofía era gata să strige de scîrbă şi de indignare, mai mult pentru Carlos şi pentru Esteban decît pentru ea. Mulţimea aceea de oameni era atît de străină de dînsa, încît o privea ca pe o viziune infernală, fără nici o legătură cu lumea pe care o cunoştea. Ea nu avea nimic de-a face cu promiscuitatea cheiurilor pline cu oameni fără credinţă şi fără lege. Observa în schimb pe chipurile băieţilor ceva tulbure, ciudat, ceva ca o aşteptare — pentru a nu spune o adeziune — care o exaspera. Ca şi cum „asta" pe ei nu-i înfiora de scîrbă, aşa cum se întîmpla cu dînsa ; ca şi cînd între simţurile lor şi trupurile acelea străine de tot ceea ce însemna pentru ea universul normal ar fi existat o umbră de înţelegere. Şi-i închipuia pe Esteban, pe Carlos, în localul acela de dans, în spelunca aceea, răsturnaţi pe laviţe, amestecîndu-şi transpiraţia lor curată cu sudoarea greu mirositoare a femeilor acelora... şi, ridicîndu-se brusc în picioare, aşa, cum se afla în trăsură, smulse din mîna lui Victor biciul

şi plesni o dată din el, făcînd calul să zvîcnească pornind în galop atît de năprasnic, încît răsturnă căldările unei simigerese cu huluba atelajului. Uleiul fierbinte, peştişorii, gogoşile şi plăcintele se împrăştiară, stîrnind chelălăiturile unui cîine opărit care începu a se zvîrcoli în praf atît de straşnic, că se zdreli în cioburile de sticlă şi oasele de peşte de pe jos. Zarva cuprinse toată strada. Şi o mulţime de negrese alergau acum după ei prin noapte, înarmate cu ciomege, cuţite şi butelii goale, şi-i împroşcau cu pietre care se izbeau de acoperişuri, făcînd să curgă peste streşini bucăţile de ţiglă smulse din loc. Şi să te ţii pe urmă ocări şi blesteme, cînd văzură că trăsura se îndepărtează — atît de cumplite, atît de sfruntate şi fără perdea, încît aproape că te umfla rîsul. „Ce grozăvii trebuie să audă o domnişoară", spuse Carlos, cînd ieşiră din nou pe splai, după un ocol. Cum ajunseră acasă, Sofía se topi în întuneric fără a le mai spune noapte bună.

Victor se înfăţişă, ca de obicei, pe înserate. După o uşurare de scurtă durată, criza lui Esteban se intensificase în timpul zilei, atingînd momente de paroxism atît de acute, încît se gîndeau să cheme un medic — hotărîre de o excepţională gravitate pentru toţi ai casei, dat fiindcă bolnavul, pe deplin documentat după o serie întreagă de experienţe, ştia că reţetele de farmacie, cînd aveau oarecare efect, îi făceau mai mult rău decît bine. Atîrnat de grilaj, cu faţa spre curte, adolescentul, într-un acces de disperare, îşi smulsese de pe el toate veşmintele. Cu coastele şi claviculele atît de proeminente

încît s-ar fi spus că-i ieşiseră afară prin piele, trupul său te ducea cu gîndul la rămăşiţele pămînteşti ale celor ce zăceau în adîncul mormintelor spaniole, leşuri golite de măruntaie, numai piele şi os. Biruit de atîtea eforturi ca să respire, Esteban se lăsă să lunece pe podea şi, rezemat cu spatele de un perete, cu faţa învineţită şi unghiile aproape negre, se uita la cei din jur cu nişte ochi de muribund. Pulsul accelerat făcea să-i zvîcnească vinele. Părea pe tot corpul uns cu o pastă ceroasă, iar limba, nemaigăsind nici un strop de salivă, stătea strivită de dinţii care începuseră să-i clănţăne între gingiile albe... „Trebuie să facem ceva! — strigă Sofía, trebuie să facem ceva!"... După cîteva minute de aparentă indiferenţă, Victor, ca şi cum ar fi luat o hotărîre subită, ceru trăsura ca să aducă pe cineva care, zicea el, se putea lăuda pe drept cuvînt cu darurile lui extraordinare, în stare să învingă boala. O jumătate de oră mai tîrziu se întoarse însoţit de un metis robust, îmbrăcat cu o eleganţă căutată, pe care-l prezentă drept doctorul Ogé, medic cu autoritate şi distins filantrop, adăugînd că-l cunoscuse în Port-au-Prince. Sofía se înclină uşor în faţa noului venit, fără să-i întindă mîna. Deşi tenul său avea o culoare relativ deschisă putea foarte bine să-i trezească oarecare bănuieli : era ca o piele postişă, lipită pe o faţă cu nasul turtit şi păr des şi cîrlionţat. Orice negru sau orice om care avea ceva de negru în înfăţişare pentru ea nu putea fi decît servitor, docher, vizitiu sau muzicant ambulant, deşi Victor, observînd gestul ei reticent, căuta să-i explice că Ogé, vlăstar al unei familii în-

stărite din Santo-Domingo, studiase la Paris şi avea titluri care-i certificau ştiinţa. Şi într-adevăr, medicul avea un vocabular cît se poate de ales, aproape cu exagerare, întrebuinţînd expresii arhaice, ieşite din uz, atunci cînd vorbea limba franceză şi silindu-se să marcheze cu o excesivă grijă deosebirea dintre „c" şi „z" atunci cînd folosea limba spaniolă ; de altminterea judecînd după manierele lui distinse se vedea că e deprins să-şi supravegheze în permanenţă gesturile. „Dar... e un negru !" şuieră printre dinţi Sofía la urechea lui Victor. „Toţi oamenii sînt egali din naştere", îi răspunse el, dînd-o uşor la o parte cu cotul. Ceea ce nu făcu decît să-i sporească reticenţele. Chiar dacă admitea ideea aceasta ca o speculaţie umanitară, îi era greu să se împace cu gîndul că un negru ar putea fi medic de încredere, ori că s-ar putea lăsa soarta unei rude apropiate pe mîna unui om de culoare. Nimănuia nu i-ar fi trecut prin cap să pună, bunăoară, un negru să construiască un palat, să apere cauza unui împricinat, să conducă o dispută teologică sau să guverneze o ţară. Esteban însă, horcăind, îi chema cu atîta disperare, încît intrară cu toţii la el în cameră. „Lăsaţi medicul să-şi vadă de treabă, rosti Victor, cu fermitate. Orice-ar fi trebuie să se termine o dată criza asta." Fără să se uite la bolnav, fără să-l consulte sau să-l atingă măcar, metisul rămăsese locului nemişcat, adulmecînd aerul într-un mod curios. „Nu e primul caz de felul acesta", spuse el după cîtva timp. Şi-şi aţinti privirea spre o ferestruică de formă circulară deschisă în grosimea peretelui, sus, între

două bîrne ce susţineau tavanul. Întrebă ce se află dincolo de zid. Carlos îşi aminti că exista acolo o curte dosnică, îngustă, unde erau depozitate tot felul de mobile hodorogite şi ciurucuri care nu mai serveau la nimic, un fel de gang descoperit, separat de stradă printr-un grilaj des, năpădit de plante agăţătoare, unde nu mai călcase nimeni de ani de zile. Medicul stărui să vadă şi el locul acela. După ce făcură un ocol prin camera lui Remigio, care ieşise să caute nu ştiu ce medicament, deschiseră o uşă vopsită în albastru, care scîrţîia. Priveliştea ce li se înfăţişă era pe drept cuvînt menită să-i surprindă : de-a lungul a două straturi paralele creşteau de-a valma pătrunjel şi drobuşor, urzici şi mimoze şi fel de fel de buruieni, în jurul cîtorva tufe înflorite de rezeda, de toată frumuseţea. Un bust al lui Socrate pe care Sofía îşi amintea că-l văzuse în biroul tatălui său, cîndva, în copilărie, era aşezat într-o nişă, ca pe un altar înconjurat de o mulţime de ofrande curioase, aidoma celor pe care unele vrăjitoare le foloseau la descîntat ; ceşti pline cu grăunţe de porumb, bulgări de pucioasă, găoace de melci, pilitură de fier. *„C'est-ça"* [1], spuse Ogé, privind miniaturala grădină, ca şi cum lucrul acesta pentru el ar fi prezentat o deosebită importanţă. Şi, fără altă vorbă, într-o mişcare spontană, se apucă să smulgă din rădăcini tufele de rezeda şi să le arunce grămadă între brazde. Se duse apoi la bucătărie şi, aducînd o lopăţică de cărbuni aprinşi, aţîţă un foc mare în care azvîrli toate

[1] Asta e (în lb. franceză).

plantele prăsite acolo în curticică. „Cred c-am dibuit acum cauza bolii“, spuse, adăugînd nişte explicaţii care Sofíei îi sunară la ureche ca o prelecţiune de magie neagră. Anumite metehne, zicea el, erau legate în chip misterios de creşterea unei ierburi, flori sau arbore undeva în apropiere. Fiecare fiinţă omenească era îngemănată cu o făptură din lumea vegetală şi existau cazuri cînd acest „geamăn“, ca să se poată dezvolta în voie, fura vlaga fiinţei de care trăia legat şi care era condamnată să lîncezească mistuită de boală atunci cînd planta înflorea sau făcea seminţe. „*Ne souriez pas, Mademoiselle !*“ [1] Era un lucru pe care el avusese adeseori prilejul să-l verifice la Santo-Domingo, unde copiii şi adolescenţii erau bolnavi de astm şi mureau pe capete, fie prin sufocare, fie din pricina anemiei. Cîteodată era de ajuns să se dea foc vegetaţiei care creştea în preajma suferindului — la el acasă, sau în vecinătate — ca să se producă vindecări aproape miraculoase... „Probabil erau farmece“, spuse Sofía. Tocmai atunci sosi şi Remigio, care se întunecă deodată la faţă văzînd ceea ce se întîmplase. Furios, nesocotind orice respect, îşi trînti pălăria pe podea strigînd în gura mare că-i pîrjoliseră bunătate de grădină, că ierburile acelea el le cultiva de foarte multă vreme ca să le vîndă la piaţă, fiindcă erau ierburi de leac ; că îi prăpădiseră nu ştiu ce plantă cu virtuţi balsamice pe care cu atîta canon reuşise s-o prăsească şi care avea însuşirea de a vindeca orice beteşug al mădularului dintre coap-

[1] Nu zîmbiţi, domnişoară ! (În lb. franceză.)

sele bărbatului, cu condiţia ca o dată cu aplicarea frunzelor să se rostească şi o rugăciune către sfîntul Hermenegildo, pe care sultanul sarazinilor îl supusese la cazne tocmai în locul cu pricina ; că fapta săvîrşită de dînşii era o cumplită ocară pentru craiul pădurilor, al cărui „chip“, cu barbă rară, aşa cum nimeni nu mai avea — şi arăta spre bustul lui Socrate — sfinţea petecul acela de pămînt pe care nimeni din casă nu-l folosise pînă atunci. Şi podidit de plîns, sfîrşi prin a spune oftînd că dacă stăpînul ar fi avut ceva mai multă încredere în buruienile lui — cu toate că el voise să-l ajute, văzînd că apucase pe drumul pierzării, cu năravul acela al dumnealui din ultima vreme de a aduce tot soiul de femei în casă, cînd Carlos era plecat la plantaţie, Sofía la mănăstire, iar celălalt prea bolnav ca să-şi dea seama de ceva — nu s-ar fi săvîrşit aşa cum se săvîrşise, urcat pe o muieruşcă, numai şi numai fiindcă prea se încumetase la lucruri neîngăduite bătrîneţii. „Mîine să nu te mai prind pe aici !“ strigă Sofía, ca să curme cît mai repede o scenă atît de penibilă — cutremurată, scîrbită pînă în adîncul sufletului, incapabilă să se dumirească prea bine de tot ceea ce putea să însemne o dezvăluire atît de uluitoare... Se întoarseră cu toţii în camera lui Esteban ; Carlos, care nu apucase încă să cîntărească toate consecinţele destăinuirilor făcute de Remigio, regreta acum timpul pierdut în fricţiuni inutile. Între timp însă se întîmplase ceva curios cu bolnavul : din prelungi şi ascuţite, şuierăturile care îi stăruiau în gîtlej începuseră să fie inter-

mitente, întrerupîndu-se cînd și cînd pentru cîteva clipe. Ca și cum Esteban ar fi sorbit încetul cu încetul fiecare gură de aer și, datorită ușurării resimțite de bolnav, coastele și claviculele se întorceau la locul lor sub piele, netezindu-și proeminențele. „Așa cum sînt oamenii care se sting mistuiți de ciumăfaie sau de spinul sfintei Vineri — spuse Ogé — pacientul nostru se topea ucis în mod lent de tufele de flori galbene care se hrăneau cu seva lui." Așezat în fața bolnavului, strîngîndu-i genunchii între ai săi, îl privea drept în ochi cu o stăruință poruncitoare, în timp ce mîinile lui, ce-și mișcau învăluitoare, degetele, păreau că împrăștie un fluid invizibil asupra tîmplelor acestuia. O recunoștință plină de uimire se întipărea pe chipul suferindului, al cărui obraz începea să se descongestioneze puțin cîte puțin, brăzdat doar pe alocuri de relieful anormal al unei vine albăstrui. Schimbînd metoda, doctorul Ogé îi frecă jur împrejur cu degetele-i puternice orbitele ochilor, cu o mișcare simultană a mîinilor. La un moment dat se opri, trăgîndu-și-le înapoi, strîngînd pumnii pe care îi ținu o clipă ridicați în dreptul obrajilor, ca și cum în felul acesta trebuia să încheie o acțiune rituală. Esteban se lăsă să cadă pe o coastă, lungindu-se pe canapeaua de răchită, biruit de o toropeală subită și începu să asude din belșug. Sofía îi acoperi goliciunea cu o pătură. „O infuzie de ipeca și frunze de arnică în momentul cînd se va trezi", porunci vraciul, ducîndu-se să-și îndrepte hainele în oglindă unde întîlni privirea întrebă-

toare a Sofíei, care-l urmărea din ochi. Gesturile sale teatrale aveau ceva de magician sau de panglicar de bîlci. Dar cu ajutorul lor reușise să facă o adevărată minune. „Prietenul meu — îi explica Victor lui Carlos, în timp ce desfunda o sticlă cu vin portughez — face parte din *Societatea Armonia* din Cap Français." „Ce-i asta, o societate muzicală?" întrebă Sofía. Ogé și Victor schimbară o privire cu subînțelesuri și pufniră amîndoi în rîs. Supărată de această inexplicabilă ilaritate, fata intră din nou în camera lui Esteban. Bolnavul dormea adînc, respirînd regulat și unghiile lui își recăpătau încetul cu încetul culoarea. Victor o aștepta în ușa salonului: „Onorariul negrului", spuse el cu o voce scăzută. Sofía, rușinată că scăpase din vedere lucrul ăsta, se grăbi să aducă de la ea din odaie un plic pe care îl întinse medicului. „*Oh! jamais de la vie!*"[1] protestă metisul, refuzînd obolul cu un gest brusc și schimbă discuția, arătînd că medicina modernă era foarte dispusă, de cîțiva ani încoace, să admită faptul că anumite forțe, încă insuficient studiate, puteau avea o influență asupra sănătății umane. Sofía îl fulgeră cu o privire mînioasă pe Victor. Privirea ei însă căzu în gol: în momentul acela francezul n-o scăpa din ochi pe Rosaura, mulatra, care tocmai străbătea curtea unduindu-și șoldurile sub rochia ei subțire cu flori albastre. „Ce interesant!" murmură fata, în chip de răs-

[1] O, în ruptul capului! (În lb. franceză.)

puns la prelegerile lui Ogé. „*Plait-il ?*“ [1] întrebă acesta... O frunză de palmier căzu în mijlocul curţii cu un foşnet de perdea sfîşiată. Vîntul aducea miros de mare, o mare atît de apropiată încît părea că se revărsase pe toate străzile oraşului. „Anul acesta vom avea un ciclon“, spuse Carlos încercînd, în faţa unui termometru al lui Albert cel Mare, să transforme gradele Farenheit în grade Réaumur. Domnea un fel de nelinişte latentă. Gîndurile se răzleţiseră de cuvinte. Fiecare avea impresia că vorbele pe care le rostea ieşeau din gura altcuiva, deşi erau articulate de propriile sale buze. În realitate, nici Carlos nu era preocupat de termometrul lui Albert cel Mare ; nici Ogé nu se simţea ascultat după cum, la rîndul său, nici Sofía nu reuşea să-şi potolească clocotul lăuntric, iritată cum era din pricina lui Remigio care dăduse în vileag cu atîta grosolănie ceea ce ea bănuia de multă vreme, făcînd-o să dispreţuiască jalnica slăbiciune a bărbatului, incapabil să poarte cu demnitate şi calm unicitatea celibatului sau a văduviei. Şi iritarea care o înverşuna împotriva servitorului indiscret sporea pe măsură ce îşi dădea seama că vorbele negrului o autorizau să-şi mărturisească în sinea ei că niciodată nu-şi iubise tatăl, ale cărui sărutări mirosind a miambal şi tutun, nemăsurat de prelungite pe frunte şi obraji, cînd era trimisă înapoi la mănăstire, după plictiseala prînzurilor duminicale, îi provocaseră o nemărturisită repulsie încă din epoca pubertăţii.

---

[1] Mă rog ? (În lb. franceză.)

VI

Sofía se simţea înstrăinată, desprinsă parcă de sine însăşi, ca şi cînd s-ar fi aflat în pragul unei perioade de hotărîtoare prefaceri. Uneori, în amurg, avea impresia că lumina, schimbîndu-se de la o clipă la alta, dădea o nouă personalitate lucrurilor. Un Crist ieşea din umbră pentru a o privi cu nişte ochi plini de tristeţe. Un obiect, pe care pînă atunci aproape că nu-l băgase în seamă, îşi punea în valoare meşteşugita fineţe a lucrăturii sale. În lemnul moarat al unui scrin descoperea contururile unei corăbii. Cutare tablou îi vorbea într-altfel acum, înfăţişîndu-i un personaj al cărui chip părea proaspăt restaurat sau nişte arlechini mai puţin estompaţi în obscuritatea frunzişului din parc, în timp ce coloanele sfărîmate ce pluteau — risipite în spaţiu — ale „Exploziei într-o catedrală“ începeau s-o exaspereze prin mişcarea lor întreruptă, perpetua lor cădere suspendată. De la Paris le soseau mereu cărţi pe care le rîvniseră atîta cu cîteva luni mai înainte, şi le comandaseră cu înfrigurare după cercetarea cataloagelor, pentru ca să zacă acum pe jumătate despachetate, într-un raft din bibliotecă. Trecea de la un obiect la altul, părăsind o îndeletnicire utilă ca să repare un lucru ce nu mai putea fi de nici un folos, căznindu-se să lipească cioburile vaselor sparte, semănînd plante care nu creşteau la tropice, răsfoind amuzată un tratat de botanică înainte de a înfrunta plictiseala unei lecturi în care era vorba de diverşi eroi cu numele de Patrocle sau Enea, ca îndată să-i abandoneze şi

pe aceştia, pentru a scotoci într-un cufăr cu vechituri ; incapabilă de a stărui în ceva, de a duce pînă la capăt o treabă, fie o cîrpeală, fie socoteala cheltuielilor casei, fie o traducere din englezeşte — de altfel cu totul inutilă — a unei *Ode a nopţii* de Collins... Nici Esteban nu mai era acelaşi ; mereu alte schimbări se petreceau în caracterul şi felul său de a fi din noaptea cînd se înfăptuise miraculoasa lui vindecare — căci era evident că, de cînd grădiniţa lui Remigio, de care nimeni n-avea habar, căzuse pradă focului, boala nu-l mai supărase nicidecum. Acum, nemaitemîndu-se de apariţia unor crize nocturne, pleca înaintea tuturor de acasă, sculîndu-se în fiecare zi ceva mai devreme decît în ajun. Mînca de cîte ori i se făcea foame, fără să-i mai aştepte pe ceilalţi. O permanentă voracitate — ca o răzbunare împotriva dietelor impuse de medici — îi îndrepta mereu paşii spre bucătărie, unde umbla prin crătiţi, înhăţa în pripă cea dintîi plăcintă scoasă din cuptor, dădea iama prin pometurile proaspăt aduse din piaţă. Sătul de sucurile de fructe şi siropurile ce se asociau în amintirea lui cu suferinţele îndurate, îşi potolea setea la orice oră cu pocale de vin roşu, ce-i aducea bujori în obraji. La masă se ospăta ca un căpcăun, mai ales cînd prînzea singur, cu pieptul dezgolit, cu mînecile cămăşii suflecate, şi cu papuci arabi în picioare ; şi cînd tăbăra asupra unei farfurii cu scoici, mînuia cleştele de spart cu atîta rîvnă, încît valvele zburau în bucăţi împroşcînd pereţii. În loc de halat, umbla îmbrăcat, de-a dreptul pe piele, într-o sutană de episcop — cu poalele prea scurte ca să-i acopere picioarele păroase — scoasă din dulapul cu haine de familie ; mătasea veşmîntului preoţesc se lipea plăcută, răcoroasă, de trupul gol, sub mătăniile cu care se încingea în chip de centură... Şi tînărul episcop n-avea astîmpăr o clipă, fie că juca popice în galeria din jurul curţii interioare, fie că se lăsa să alunece pe rampa scării, fie că se agăţa de balustrade, fie că se căznea să pună în mişcare clopotul unei pendule care amuţise de vreo douăzeci de ani. Sofía, care îl scăldase de atîtea ori cînd avea cîte o criză, fără să bage de seamă petele întunecate de păr ce începuseră să-i umbrească anatomia, se ferea acum dintr-un sentiment de pudoare, din ce în ce mai accentuat, să iasă pe terasă cînd ştia că Esteban făcea baie acolo, în aer liber, ca după aceea să se zvînte la soare, întins pe pardoseala de cărămizi fără să aibă grijă măcar să-şi lege un prosop în jurul coapselor. „S-a făcut bărbat“, spunea Carlos, bucuros. „Bărbat în lege“, adăuga Sofía, care descoperise că, de cîteva zile, adolescentul începuse să-şi radă primele tuleie cu un brici de bărbier. Urcînd de-a-ndaratelea scara timpului, Esteban ajunsese să restabilească sensul exact al orelor răsturnate de obiceiurile casei. Se deştepta în fiecare zi mai de dimineaţă, luîndu-şi cafeaua o dată cu servitorii. Sofía îl privea nedumerită şi speriată parcă de insul cel nou ce se înfiripa încetul cu încetul din făptura aceea atît de bolnavă şi de înduioşătoare cu cîteva săptămîni înainte, şi care, vindecat acum de flegme şi congestii, găsea în aerul tras în piept şi slobozit fără oprelişti o energie prea împovărătoare încă pentru umerii săi osoşi,

picioarele uscăţive, trupul vlăguit de atîta suferinţă. Fata era îngrijorată ca o mamă care observă primele semne ale virilităţii la feciorul său. Un fecior care îşi lua, din ce în ce mai des, pălăria ca să vînture străzile sub un pretext oarecare, tăinuind, pe de altă parte, faptul că hoinărelile lui îl purtau de fiecare dată pe străzile din jurul portului sau în preajma splaiului, spre bisericuţa veche de unde începea cartierul Arsenalului. În primele zile cu timiditate, aventurîndu-se azi doar pînă la colţ, mîine ceva mai departe, măsurînd ultimele etape, ajunse în cele din urmă pe strada cu tripouri şi localuri de dans, neobişnuit de tăcute în orele de după amiază. Abia dacă apăreau ici, colo, prin cerdacuri cîteva femei care cu puţin înainte se treziseră din somn şi se spălaseră şi care, trăgînd cîte un fum din ţigară, se legau în bătaie de joc de băiat, adresîndu-i cuvinte provocatoare ; adolescentul fugea de cele mai agresive, ca să-şi încetinească paşii în dreptul celor ce-l îmbiau în şoaptă, aşa ca să nu audă decît el. Adia dinspre casele acelea în care se auzeau glasuri un parfum tulburător, de esenţe şi de săpunuri, de trupuri leneşe, de aşternuturi călduţe, care-i înteţeau bătăile inimii cînd se gîndea că era destul să se hotărască într-o singură clipită ca să pătrundă în lumea aceea plină de misterioase posibilităţi. De la o noţiune abstractă a mecanismelor fizice şi pînă la actul în sine, săvîrşit în realitate, era distanţă enormă de care numai adolescenţa îşi putea da seama — cu nelămurita senzaţie de păcat, de pericol, de inedit, lucruri pe care le implica faptul de a strînge în braţe

un trup străin. Timp de zece zile merse pînă la capătul străzii, aproape decis să intre în casa unde o fetişcană apatică, mereu aşezată pe un scăunaş, în prag, se dovedea destul de abilă ca să aştepte în tăcere. De zece ori trecu prin faţa ei fără a îndrăzni să-i vorbească, în timp ce femeia, sigură c-o să-i încapă în mînă azi sau mîine — ştiindu-se aleasă — îl aştepta fără să dea nici un semn de nerăbdare. Într-o seară, în fine, uşa albastră a casei se închise după el. Nimic din ceea ce se întîmplă în camera aceea călduroasă şi strîmtă, lipsită de orice podoabă în afară de juponul agăţat într-un cui, nu i se păru nici prea important, nici extraordinar. Anumite romane moderne cu o sinceritate aproape brutală, rar întîlnită, îi dezvăluiseră că adevărata voluptate era determinată de impulsuri mai subtile şi împărtăşite de ambii parteneri. Cu toate acestea, timp de cîteva săptămîni nu pregetă să se întoarcă, zi după zi, în acelaşi loc ; avea nevoie să-şi dovedească sieşi că era capabil să facă, fără remuşcări şi fără slăbiciuni fizice — cu o sporită curiozitate de a vedea dacă poate să transmită propria-i experienţă altor corpuri — ceea ce făceau, în mod firesc, băieţii de vîrsta lui. „Cine ţi-a dat cu parfumul ăsta oribil ?“ îl întrebă într-o zi verişoara sa, mirosindu-i grumazul. Puţin după aceea Esteban găsi pe noptiera lui o carte în care se vorbea despre necruţătoarele boli hărăzite bărbatului drept pedeapsă pentru păcatele sale trupeşti. Tînărul păstră volumul fără să sufle nici un cuvînt.

Sofía se obişnuise să rămînă singură ore întregi după amiaza, de cînd Esteban lipsea atît

de des de acasă, iar Carlos, apucat de o nouă toană, se ducea la manejul de pe Cîmpul lui Marte, unde un călăreț faimos făcea demonstrații de echitație spaniolă, dresînd caii să cabreze cu noblețe, ca statuile ecvestre, sau să meargă în buestru cu prestanță și în ritm, prin măiestria cu care mînuia dîrlogii după moda portugheză sau germană. Victor se înființa, ca întotdeauna, în amurg. Sofía, în loc de salut, îl întreba ce se mai aude cu transportul de făină de la Boston, care nu mai sosea. „Imediat ce o să sosească — spunea angrosistul — plec la Port-au-Prince cu Ogé, care are niște afaceri de aranjat acolo." În fața acestei perspective fata se arăta înspăimîntată, gîndindu-se că boala lui Esteban s-ar putea să revină și mai aprigă. „Ogé are cîțiva discipoli pe care-i formează", căuta s-o liniștească Victor, fără să-i explice totuși unde își împărtășea medicul învățămintele, nici cu ce ochi privea lucrul acesta „Protomedicatul" [1], care nu știa de glumă cînd era vorba de interesele breslei. Adesea îl critica pe don Cosma, considerîndu-l un foarte prost negustor : „E un *gagne-petit* [2] care nu vede mai departe de vîrful nasului". Și cu toate că cunoștea repulsia manifestată de Sofía față de tot ceea ce se referea la afacerile magazinului instalat în cealaltă aripă a casei, Victor încerca să o ajute cu sfaturile lui : îndată ce vor împlini vîrsta legiuită,

[1] Tribunal format din protomedici (medicii regelui) care se pronunța asupra capacității celor ce doreau să practice medicina.

[2] Persoană cu venituri reduse (în lb. franceză).

ea și fratele ei trebuiau să caute să se descotorosească de executorul testamentar și să încredințeze altcuiva interesele lor, unei persoane mai competente, în stare să facă negustorie pe picior mare. Și se apuca să-i înșire toate mărfurile noi cu care se puteau cîștiga bani buni în momentul acela. „Parcă ar vorbi iubitul meu tată, Dumnezeu să-l odihnească", spunea Sofía ca să pună capăt o dată plicticoasei polilogii cu o voce atît de ipocrită, de falsă, încît numai tonul ei te obliga să-i simți sarcasmul. Victor izbucnea într-un hohot de rîs așa cum făcea ori de cîte ori, în timpul unei conversații, i se schimba brusc dispoziția, și începea să vorbească despre călătoriile sale — în Campeche, Marie Galante sau Dominica — ascultîndu-se pe sine cu vădită încîntare. Era în el un tulburător amestec de vulgaritate și distincție. Putea să treacă bunăoară cu ușurință de la cea mai zgomotoasă limbuție meridională la o exagerată economie de cuvinte, după întorsătura pe care o lua discuția. S-ar fi zis că în el sălășluiesc mai mulți inși. Cînd vorbea de vînzări-cumpărări avea gesturi de zaraf, ca și cum mîinile lui s-ar fi transformat în două talgere de balanță. O clipă după aceea își vîra nasul într-o carte, și rămînea așa, nemișcat, cufundat în lectură, cu fruntea brăzdată de cute adînci, cu ochii săi negri ațintiți atît de stăruitor asupra paginii, încît părea că nici nu clipește. Dacă îi venea chef cumva să gătească, se preschimba pe loc în bucătar, ținînd lingurile de spumă în echilibru pe frunte, întocmindu-și o bonetă dintr-o cîrpă oarecare, bătînd darabana pe fundul oalelor. Alteori mîinile sale păreau

brutale și cărpănoase — din pricina obiceiului său de a închide pumnul strîngînd în palmă degetul mare, lucru care pentru Sofía era pe cît de neplăcut, pe atît de revelator. Altă dată ele deveneau ușoare și delicate, mîngîind o idee ca pe o sferă ce ar fi plutit în aer. „Sînt un plebeu", spunea cu ifosele unuia care-și etalează blazonul. Totuși, atunci cînd jucau șarade vii, Sofía observase că înclina pentru roluri de legislatori sau de tribuni din antichitate, căutînd să intre în pielea personajului respectiv ceea ce dovedea poate un talent actoricesc înnăscut. De cîteva ori ținuse cu tot dinadinsul să reprezinte diverse episoade din viața lui Licurg, față de care părea să nutrească o deosebită admirație. Priceput într-ale comerțului, cunoscînd perfect toate șurubăriile băncii și ale asigurărilor, negustor de meserie, Victor era, totuși, în principiu, pentru împărțirea pămînturilor și a tuturor proprietăților private, pentru creșterea copiilor de către stat, pentru abolirea averilor și pentru baterea unei monede de fier care, ca și cea spartană, nu putea fi tezaurizată. Într-o zi în care se simțea vesel nevoie-mare și sănătos tun, Esteban veni cu ideea unei petreceri improvizate pentru a sărbători „normalizarea orelor de masă". Festinul trebuia să aibă loc la ora opt precis, comesenii fiind obligați să vină cît mai repede cu putință din diferite colțuri ale casei — cele mai îndepărtate de sufragerie — în timpul cît băteau clopotele bisericii Sfîntul Duh. Cine nu reușea să ajungă la țanc urma să suporte diferite sancțiuni. Cît privește îmbrăcămintea de rigoare, se găsea sus, în dulapul cu haine. Sofía

se gîndi să se travestească în ducesă ruinată de cămătari, drept care se apucă să rupă ferfeniță o fustă cu ajutorul Rosaurei. Esteban avea mai demult la el în cameră o sutană episcopală. Carlos trebuia să apară în uniformă de sublocotenent de marină, cît despre Victor, își alese o togă de magistrat — *„elle me va très bien"* [1] — înainte de a se duce la bucătărie să pregătească porumbeii sălbatici care trebuiau serviți la masă după primul fel de mîncare. „În felul acesta, noblețea, clerul, marina și magistratura vor fi perfect reprezentate", spuse Carlos. „Mai lipsește diplomația", observă Sofía. Chibzuiră deci să-i încredințeze, în glumă, lui Ogé rolul de ambasador plenipotențiar al regatelor Abisiniei... Remigio, pe care-l trimiseseră să-l caute, se întoarse cu o veste care-i lăsă cu gura căscată ; doctorul plecase dis-de-dimineață și nu se mai întorsese de atunci la hotel. În momentul acela tocmai sosise poliția ca să facă o percheziție la el în cameră, cu ordinul de a ridica toate hîrtiile și cărțile ce-i aparțineau. „Nu înțeleg nimic — spunea Victor — zău dacă înțeleg." „Nu l-o fi denunțat cineva că practică medicina în mod ilegal ?" întrebă Carlos. „Numai că medicina lui *ilegală* este cea care vindecă bolnavii", strigă Esteban scos din fire... Nervos, cu un aer ciudat, căutîndu-și grăbit pălăria pe care n-o găsea nicăieri, Victor plecase cu gîndul să mai prindă vreun zvon. „E pentru prima oară că îl văd tulburat de ceva", spuse Sofía, tamponîndu-și cu batista tîmplele asudate. Era o

[1] Îmi vine foarte bine (în lb. franceză).

zăpuşeală cumplită. Aerul zăcea ca încremenit între perdelele inerte, florile ofilite, plante ce păreau de metal. Frunzele palmierilor din curte atîrnau grele ca şi cînd ar fi fost din fier forjat.

VII

Victor se întoarse pe la şapte şi ceva. Nu reuşise să afle unde putea să fie Ogé, dar bănuia că fusese arestat. Dacă va fi prins cumva de veste la timp de existenţa unui denunţ — de ce natură nimeni nu ştia — poate că avusese norocul să găsească vreo casă ospitalieră unde să stea ascuns o bucată de vreme. Într-adevăr, poliţia făcuse o percheziţie la el în cameră de unde ridicase hîrtii, cărţi şi geamantane cu lucruri de-ale lui. „Vom vedea mîine ce-i de făcut", spuse el, după care schimbă imediat vorba, împărtăşindu-le o ştire ce umbla din gură în gură : în noaptea aceea un uragan avea să se dezlănţuie asupra oraşului. Evenimentul fusese anunţat oficial. Pe cheiuri era o forfotă nemaipomenită. Marinarii vorbeau de un ciclon şi luau măsurile necesare ca să pună vasele la adăpost. Populaţia făcea provizii de lumînări şi de alimente. Pretutindeni oamenii se apucaseră să bată în cuie uşile şi ferestrele... Fără să se arate de loc neliniştiţi de ceea ce auziseră, Carlos şi Esteban se duseră să caute ciocane şi blăni de lemn. Într-o anumită perioadă din timpul anului, ciclonul — aşa cum îi spunea toată lumea, la singular, fiindcă niciodată nu se întîmplase

să bîntuie prin partea locului decît unul singur, catastrofal — era aşteptat de toţi locuitorii. Iar dacă nu venea într-un an, schimbîndu-şi în ultimul moment traiectoria, nu le mai rămînea decît să-l aştepte în anul viitor. Totul era să ştie dacă avea să se abată din plin asupra oraşului, smulgînd acoperişurile, spărgînd vitraliile bisericilor, scufundînd vasele din port, sau dacă avea să treacă pe alături, pustiind cîmpiile. Locuitorii insulei îl acceptau ca pe un cumplit fenomen atmosferic, de răul căruia, mai curînd sau mai tîrziu, nimeni nu putea scăpa. Fiecare ţinut, fiecare tîrg, fiecare sat, păstrase amintirea unui ciclon care părea să-i fi fost anume destinat. Tot ce mai puteau dori era să nu dureze prea mult şi să nu fie prea amarnic. *„Ce sont de bien charmants pays !"* [1] bombănea Victor, în timp ce căuta să înţepenească bine canaturile exterioare ale unei ferestre exterioare, amintind că şi Santo-Domingo cunoştea aceeaşi ameninţare în fiecare an... O răpăială năprasnică învolbură din senin aerul. Apa cădea în şiroaie verticale şi dese peste plantele din curte şi cu atîta înverşunare, încît scurma pămîntul azvîrlindu-l afară din brazde. „Acum începe", îi anunţă Victor. Un vuiet uriaş acoperea, cuprindea casa, îmbinînd armonic sunetele caracteristice ale acoperişului, obloanelor, ferestrelor, cu freamătul apei ce curgea puhoaie sau se strivea de obstacole, al apei împroşcate, revărsate din înălţimi, ţîşnite prin gura unui burlan sau sorbite de gura unei streşini. Urmă apoi o acalmie mai

---

[1] Minunate locuri ! (În lb. franceză.)

zăpuşitoare, mai încărcată de linişte decît răgazul primelor ceasuri din noapte. După care se porni o nouă răpăială — un nou avertisment — mai agresivă decît cea dinainte, de astă dată însoţită de rafale răzleţe care se înteţiră într-un asalt neîntrerupt. Victor ieşi afară, în galeria din jurul curţii interioare, adăpostită de vîntul care trecea pe deasupra fără a se opri sau a pătrunde înăuntru, mînat mai departe de impulsul ce-l stîrnise, învîrtejindu-l, făcîndu-l să se rotească din ce în ce mai iute şi mai dens, din adîncul Golfului Mexic sau din largul Mării Sargaselor. Victor gustă apa de ploaie ca un marinar experimentat: „Sărată. De mare. *Pas de doute*[1]." Făcu un gest resemnat şi, ca să le arate că în următoarele ceasuri vor fi puşi la grea încercare, se duse să caute sticle cu vin, pahare, prăjituri şi se instală într-un fotoliu, cu teancuri de cărţi împrejur. Aşezară felinare şi lumînări lîngă lămpile, care, la fiece rafală, ameninţau să se stingă. „Mai bine să stăm treji — spuse francezul. S-ar putea să iasă din ţîţîni vreo uşă sau să cadă vreo fereastră." Aveau o grămadă de blăni şi scule de tîmplărie la îndemînă. Remigio şi Rosaura, care fuseseră chemaţi în salon, să stea şi ei la adăpost, se rugau într-un glas cerînd ajutorul sfintei Bárbara... Puţin după miezul nopţii uraganul se dezlănţui din plin asupra oraşului. Un muget imens împînzi văzduhul, însoţit de trosnete şi huruituri. Pe străzi se rostogoleau tot felul de obiecte. Altele zburau pe deasupra clopotniţelor.

[1] Fără îndoială (în lb. franceză).

Din cer cădeau bucăţi de bîrne, firme de prăvălii, ţigle, geamuri, crengi rupte, felinare, butoaie, catarge de corăbii. Toate porţile detunau ca izbite de nişte ciocane colosale. Între două bubuituri se auzeau ferestrele zgîlţîindu-se în ţîţîni. Casele se cutremurau din temelii pînă la acoperişuri, gemînd din toate încheieturile lemnăriei. În momentul acela un puhoi de apă murdară, noroioasă, ieşită din grajduri, din ogradă, de la bucătărie, revărsată din stradă, răbufni în curtea interioară, astupînd gurile de canal cu mîl de cenuşă şi baligă, cu gunoaie şi frunze căzute. Victor, dînd strigăte de alarmă, făcu sul covorul din salon. După ce-l aruncă pe o treaptă mai înaltă a scării, se grăbi să înfrunte zoaiele ce se umfau cu fiece clipă, năvălind în sufragerie, trecînd pragul celorlalte încăperi. Sofía, Esteban şi Carlos căutau să salveze o parte din mobile, urcîndu-le pe bufete, pe mese, pe scrinuri şi pe dulapuri. „Nu! — strigă Victor — Acolo!" Şi intrînd pînă aproape de genunchi în mocirla din mijlocul casei deschise uşa ce ducea în magazin. Şi acolo şuvoiul pătrunsese înăuntru, făcînd să se perinde molcom în raza felinarului o mulţime de lucruri ce pluteau în voia apei. Dînd ordine, chemînd pe unul şi pe altul, coordonînd eforturile, Victor îi puse pe bărbaţi şi pe mulatră la treabă, indicîndu-le ce anume trebuia scăpat de la înec. Baloturile de materiale perisabile, cupoane de stofă, boccele de pene, mărfuri de valoare, erau aruncate peste mormanul de saci unde nu putea să ajungă apa. „Mobilele se repară — striga Victor — dar astea dacă se strică nu mai sînt bune de nimic."

Văzînd că ceilalţi pricepuseră despre ce-i vorba şi lucrau în cea mai mare viteză, se întoarse în casă, unde Sofía, cuprinsă de spaimă, cutremurîndu-se toată de plîns, stătea ghemuită pe un divan. Apa se înălţase de o palmă în jurul ei. Victor o luă în braţe şi, urcînd-o în camera ei, o aruncă pe pat : „Să nu te mişti de aici. Mă duc după mobile." Şi începu să coboare şi să urce scările, cărînd covoare, paravane, taburete, scaune şi tot ce putea fi salvat. Apa îi ajungea acum pînă la genunchi. Deodată se auzi o huruitură ca şi cum s-ar fi surpat ceva : ţiglele unei cline a acoperişului casei zăceau risipite pe lespezile curţii interioare ca un pachet de cărţi de joc. O grămadă de moloz amestecat cu noroi astupase uşa ce răspundea în magazin, înţepenind-o. Aplecată peste balustrada scării, Sofía ţipa ca din gură de şarpe. Victor se urcă din nou la etaj, cu un cufăr plin cu diferite mărunţişuri şi, îmbrîncind-o pe fată fără menajamente, o sili să intre la ea în cameră, după care se prăbuşi cu răsuflarea tăiată într-un fotoliu : „Gata. Mai mult nu pot să fac". Şi ca s-o liniştească pe Sofía care cerşea o alinare, îi spuse că momentul critic trecuse şi furia ciclonului începea să se astîmpere, că ceilalţi din casă se aflau în siguranţă în depozitul de mărfuri, urcaţi pe grămezile de saci şi că nu le mai rămînea altceva de făcut decît să aştepte zorile. Spre norocul lor, uşile şi ferestrele se dovediseră destul de solide. De altfel nu era pentru prima oară că masiva clădire înfrunta un uragan. Şi pe un ton aproape glumeţ, îi atrase atenţia fetei că era într-un hal fără hal cu ro-

chia ei murdărită de zoaie, cu ciorapii plini de noroi, cu părul ei lăţos şi ud de care se aninaseră frunze uscate. Sofía intră în cabinetul ei de toaletă, de unde se întoarse ceva mai încolo, după ce-şi trecuse pieptenele prin păr, îmbrăcată într-o cămaşă de noapte. Afară, potopul, înverşunat de suflarea ciclonului se întrerupea în răstimpuri, destrămat în rafale — unele mai firave, altele mai aprige ; în orice caz tot mai rare. Acum nu mai cădea din înălţimi decît o burniţă cu miros de mare. Se împuţina harababura lucrurilor împinse, smulse, rostogolite, aruncate de sus. „Ai face mai bine să te culci", îi recomandă Victor, aducîndu-i un pahar de vin generos. Şi cu o seninătate uluitoare îşi scoase cămaşa, rămînînd cu pieptul gol. „Nici dac-ar fi bărbatul meu..." se gîndi Sofía, întorcîndu-se cu faţa la perete. Era gata chiar să-i spună ceva, dar somnul îi încîlci vorbele... La un moment dat se trezi brusc — era încă noapte afară — cu impresia că cineva stătea lungit în pat lîngă ea. Un braţ străin se odihnea peste mijlocul ei. Şi braţul acela devenea din ce în ce mai stăruitor, strîngînd-o, încolăcind-o. La început, luată pe neaşteptate, zăpăcită, nu înţelese prea bine ce se întîmpla cu ea ; după spaima prin care trecuse, era plăcut să se simtă apărată, învăluită, ocrotită de căldura unei alte fiinţe. Era să adoarmă din nou cînd, dezmeticindu-se, îşi dădu seama, deodată, şi înfiorată la gîndul imposibilităţii de a tolera asemenea situaţie. Răsucindu-se brusc, corpul ei întîlni goliciunea unui alt corp. Se cutremură toată într-o zguduire nervoasă. Lovea cu pumnii, cu coatele, cu

7—998

genunchii, încercînd să zgîrie, să rănească, străduindu-se mereu să evite contactul bizar cu o duritate necunoscută ce-i căuta pîntecul. Omul de lîngă ea se căznea să-i încleşteze între degete încheieturile mîinilor, o răsuflare primejdioasă îi adia pe lîngă tîmple, murmurîndu-i pe întuneric la ureche cuvinte ciudate. O luptă îi împleti laolaltă, înlănţuindu-le, contopindu-le trupurile, fără ca bărbatul să poată obţine ceva. Însufleţită de o putere nebănuită, vajnică, izvorîtă parcă din măruntaiele sale ameninţate, femeia izbea într-una cu fiece mişcare, îndîrjindu-se crispată şi aprigă, fără să se lase ademenită, nici îmblînzită. Pînă la urmă, bărbatul se văzu silit să abandoneze mistuitoarea-i dorinţă, mărturisindu-şi înfrîngerea printr-un rîs sec ce nu reuşea să-i ascundă supărarea, în timp ce femeia continua să lupte cu glasul, într-o răbufnire de proteste şi sarcasme care dădeau în vileag o prodigioasă iscusinţă de a umili, de a săgeta punctul cel mai dureros. Patul se uşură de o greutate. Umblînd de colo pînă colo prin casă, celălalt o ruga, cu asemenea inflexiuni ale vocii, încît părea că-i cerşeşte iertarea, să nu-i poarte pică. Încercînd să se dezvinovăţească, invocă tot felul de motive pe care fata, stăpînă pe o îndoită victorie, le asculta uluită, cu atît mai mult cu cît niciodată nu s-ar fi gîndit că un om în toată firea şi în toată puterea vîrstei, atît de umblat, cu un trecut întreg în spatele lui, ar putea să-i atribuie proporţii de femeie — ei, care se simţea atît de aproape de copilărie. Acum cînd trupul său abia apucase să scape de un pericol iminent, Sofía se temea

să nu alunece cumva într-o primejdie poate şi mai mare : aceea de a se lăsa ispitită de glasul care-i vorbea din întuneric — cîteodată cu o blîndeţe intolerabilă — deschizîndu-i porţile unei lumi necunoscute. În acea noapte jocurile adolescenţei luaseră sfîrşit. Cuvintele aveau acum o altă greutate. Ceea ce se întîmplase ca şi ceea ce nu se întîmplase atunci dobîndea o importanţă enormă. Uşa scîrţîi şi în mijirea verzuie a dimineţii se profilă o umbră omenească ce se îndepărta încet, tîrîndu-şi picioarele, ca istovită. Sofía rămînea singură, cu inima zbuciumată, cu părul despletit, bîntuită de nelinişte, cu sentimentul că trecuse printr-o cumplită încercare. Pielea ei avea un miros curios — poate real sau poate nu era decît o părere — de care nu reuşea să scape ; un miros sumbru, animalic, de care ea totuşi nu era străină. Lumina zilei începuse să se strecoare în odaie. Alături de ea stăruia profund o prezenţă ce-şi lăsase întipărită forma trupului. Tînăra se apucă să-şi deretice patul, bătînd aşternutul cu palma ici şi colo pentru ca penele să se înfoaie la loc. Treaba aceasta o făcu să se simtă umilită pînă în adîncul sufletului ; probabil tot aşa îşi dereticau patul prostituatele — cele de acolo, de lîngă Arsenal... după ce se culcau cu cîte un necunoscut. Şi tot aşa şi fecioarele desvirginate, prihănite a doua zi după nuntă. Nimic nu putea fi mai umilitor decît nevoia aceasta de a face rînduială, de a netezi aşternutul, care dezvăluia un fel de complicitate, de consimţămînt ; ruşinoasă precauţie, gest tăinuit de ibovnică doritoare să şteargă dezordinea lăsată de o îmbră-

ţişare. Sofía se culcă din nou, biruită de un somn atît de greu încît, intrînd în cameră, Carlos o auzi suspinînd, cu toate că dormea atît de profund, şi nu se trezi la chemările lui. „Las-o, spuse Esteban. O fi avînd şi ea ale ei."

VIII

Treptat, treptat, ziua începu a se înfiripa, deşi mai tîrziu ca de obicei, luminînd un oraş fără acoperişuri, plin de ruine şi surpături, redus doar la schelăriile dezgolite. Din sute de case sărace nu mai rămăseseră decît furcile din colţuri şi duşumelele smulse ce se clătinau deasupra noroaielor, ca nişte scene păcătoase de teatru pe care familiile, resemnate, făceau inventarul puţinelor lucruri scăpate de la înec — cu bunicuţa ce se legăna anevoie într-un balansoar ; cu femeia însărcinată care se temea să n-o apuce tocmai acum într-o situaţie atît de disperată durerile facerii ; cu ftizicul sau astmaticul înfăşuraţi în pleduri, retraşi în colţurile scenei ca nişte actori de bîlci care îşi jucaseră rolurile. Din apele nămoloase ale portului se iveau la suprafaţă catargele navelor scufundate, printre bărci inundate ce pluteau fără ţintă pînă se împotmoleau printre alge. Era scos la mal cadavrul vreunui marinar cu mîinile prinse într-o încîlcitură de parîme. La Arsenal ciclonul măturase toată partea de jos a oraşului, răspîndind lemnăria navelor în construcţie şi făcînd zob pereţii şubrezi ai tavernelor şi ai localurilor

de dans. În locul străzilor erau acum nişte gropi cu noroi. Tăria vîntului reuşise să biruie chiar cîteva din vechile palate, cu toată zidăria lor masivă, din piatră ; lucarnele, uşile şi ferestrele cedaseră uraganului care răzbătuse printre ziduri pentru a răbufni apoi din interior, luînd cu asalt porticele şi faţadele pe care le culcase la pămînt. Purtate pe sus de furtună, mobilele unei faimoase tîmplării *La micul San José* de lîngă chei — nimeriseră în mijlocul cîmpului, afară din oraş, dincolo de grădinile de zarzavat, unde sute de palmieri zăceau pe jos, scăldaţi de pîraiele umflate, ca nişte trunchiuri de coloane antice răsturnate de un cutremur. Şi totuşi, în ciuda proporţiilor pe care le luase dezastrul, oamenii obişnuiţi cu periodicitatea unei calamităţi pe care o socoteau o inerentă convulsie a tropicelor, se şi apucaseră să astupe, să dreagă, să tencuiască cu o sîrguinţă de insecte. Totul era jilav ; totul mirosea a umezeală ; totul uda mîinile. În ziua aceea toată lumea nu avu altceva de făcut decît să zvînte, să scoată, să azvîrle apa de oriunde pătrunsese. Iar pe înserat, după ce isprăviseră de reparat propriile lor case, tîmplarii, zidarii, geamgiii şi lăcătuşii începură să umble prin oraş, oferindu-şi serviciile... Cînd Sofía ieşi din somnolenţa ei, casa era plină de salahori aduşi de Remigio ; în vreme ce unii acopereau cu ţiglă scheletul acoperişului distrus, alţii scoteau afară dărîmăturile care troieneau curtea interioară. Pe culoare şi galerii era un du-te-vino de găleţi cu mortar sau cu ipsos şi de bîrne purtate pe umeri, în timp ce Carlos şi Esteban, făcînd mereu naveta între depozit şi

casă, întocmeau un inventar al mobilelor stricate şi al mărfurilor pierdute. Instalat în salon, Victor, îmbrăcat cu nişte haine de-ale lui Carlos, care-l cam strîngeau la cusături, cerceta preocupat şi cu rîvnă registrele magazinului. Zărind-o pe Sofía, îşi vîrî mai adînc nasul în catastif, prefăcîndu-se a nu fi observat-o. La rîndul său fata îşi văzu de rosturile ei, îndreptîndu-se spre bucătărie şi cămări, unde Rosaura, care nu închisese ochii o clipă, se căznea să salveze vase, tacîmuri şi felurite unelte de gospodărie din nămolul ce începuse să se întărească pe podele. Sofía era ameţită de toată forfota aceea, de oamenii ce invadaseră casa, de situaţia neobişnuită ce dezorganizase tot ceea ce fusese pus în bună rînduială, făcînd să domnească prin camere o dezordine aidoma celei de altădată. În după-amiaza aceea se alcătuiseră noi Turnuri înclinate, noi Trecători ale druizilor, noi coclauri muntoase printre lăzi, mobile, perdele desprinse, covoare făcute sul şi cocoţate pe dulapuri — printre care, din păcate, stăruiau cu totul alte mirosuri decît în zilele de odinioară. Şi ciudăţenia împrejurărilor, năprasnicia unui eveniment ce scosese pe toată lumea din făgaşul obiceiurilor şi rutina de fiece zi, contribuiau să adîncească o sumedenie de nelinişti contradictorii ce încolţiseră în sufletul Sofíei în clipa cînd, trezindu-se din somn, îşi amintise de cele întîmplate peste noapte. Dar toate astea făceau şi ele parte din imensa dezordine în care trăia oraşul şi care se întregi într-un decor de cataclism. Era totuşi ceva mult mai important decît prăbuşirea zidurilor, surparea clopotniţelor, scufundarea corăbiilor, şi anume, faptul că fusese dorită. Şi faptul acesta era atît de insolit, atît de neprevăzut, atît de tulburător, că nu reuşea să se convingă de realitatea lui. În cîteva ore numai ieşise din adolescenţă, cu senzaţia că trupul ei ajunsese la maturitate dospit de dorinţa unui bărbat. Cineva o privise ca pe o femeie, cînd ei nici prin minte nu i-ar fi trecut să se socotească femeie — să-şi închipuie cumva că ceilalţi ar putea s-o pună în rîndul femeilor. „Sînt o femeie“, şoptea umilită şi copleşită de o povară uriaşă aşezată pe umerii săi, privindu-se în oglindă cum s-ar fi uitat la o persoană străină, contrariată, vexată de nu ştiu ce fatalitate, găsindu-se lungă şi lălîie, lipsită de nuri, cu şoldurile prea înguste, cu braţele slabe şi cu sîni asimetrici şi, pentru prima oară, era supărată pe propria ei înfăţişare. În lume primejdiile te pîndeau la tot pasul. Părăsise o cale unde nu avusese de înfruntat nici un fel de riscuri ca să apuce pe alta, hărăzită încercărilor şi comparaţiilor pe care era silită să le facă între imaginea sa reală şi cea din oglindă, o cale care nu putea fi străbătută fără sfîşieri sau clipe de ameţeală... Noaptea coborî repede. Salahorii plecară şi o linişte adîncă — linişte de paragină şi doliu — se lăsă peste oraşul distrus. Frînţi de oboseală, Sofía, Esteban şi Carlos se duseră să se culce după o masă frugală alcătuită din mezeluri, în timpul căreia schimbară foarte puţine cuvinte şi numai în legătură cu ravagiile ciclonului. Victor care, preocupat, scria într-una cifre cu unghia degetului mare pe faţa de masă — adunînd, scăzînd, ştergînd, le ceru voie să rămînă în

salon pînă mai tîrziu sau mai bine pînă a doua zi. Pe străzi nu se putea circula. Probabil că umblau tîlhari, borfaşi, care se puteau deda în voie unor îndeletniciri ocrotite de bezna nopţii. În afară de asta ţinea foarte mult să termine verificarea registrelor. „Mi se pare că am dat peste ceva care vă interesează în mod deosebit, spuse el, o să vorbim mîine." A doua zi, nu bătuse încă ora nouă, cînd Sofía, trezită din somn de bocăniturile ciocanelor, de scîrţîitul scripeţilor şi fierăstraielor, de vocile lucrătorilor ce răsunau în toată casa, coborî în salon, unde dădu cu ochii de o scenă destul de curioasă. Zîmbind strîmb, executorul testamentar şedea într-un fotoliu, în faţa lui Carlos şi a lui Esteban care, aşezaţi la o oarecare distanţă, ca nişte judecători la tribunal, aşteptau încruntaţi, din cale afară de serioşi. Victor se plimba de la un capăt la altul al camerei cu mîinile la spate. Din cînd în cînd se oprea în dreptul lui don Cosma care părea că se află în faţa unei instanţe, privindu-l ţintă, şi rezumîndu-şi gîndurile printr-un *„Oui !"* [1] slobozit din colţul gurii, ca un mîrîit. În cele din urmă se aşeză într-un fotoliu din colţul încăperii. Consultă un carneţel unde părea că-şi făcuse unele însemnări („Oui !...) şi începu să vorbească, cu o indulgentă dezinvoltură, ba lustruindu-şi unghiile pe mîneca hainei, ba jucîndu-se cu un creion, ba arătîndu-se deodată foarte interesat de ceea ce se întîmpla cu degetul mic de la mîna lui stîngă. Începu prin a declara că de felul său nu prea

[1] Aşa ! (În lb. franceză.)

se simţea îndemnat să se amestece în treburile altora. Lăudă apoi zelul pe care-l dovedise *monsieur Cosme* (pronunţa *Côôôme*, lungind exagerat de mult vocala) străduindu-se să îndeplinească toate dorinţele pupililor săi, orice le-ar fi poftit inima, şi îngrijindu-se să nu lipsească nimic în casă. Dar zelul acesta — *n'est-ce pas ?* [1] — poate că-i slujea să adoarmă din capul locului orice bănuială. „Ce fel de bănuială ?" întrebă executorul, ca şi cînd spusele interlocutorului nu-l priveau cîtuşi de puţin, apropiindu-şi încetul cu încetul fotoliul de scaunele băieţilor, vrînd parcă să arate cu tot dinadinsul că făcea parte din familie. Victor însă schiţă un gest către cei doi tineri căutînd să sublinieze printr-o intimitate a tonului care, de fapt, îl cobora pe celălalt în rîndul persoanelor inoportune : „Fiindcă l-am citit acum de curînd pe Regnard, *mes amis,* amintiţi-vă de aceste versuri care în împrejurarea de azi sînt cum nu se poate mai potrivite : *Ah ! qu'à notre secours à propos vous venez ! — Encore un jour plus tard, nous étions ruinés."* [2] „Exact ca la Comedia franceză", spuse don Cosma, rîzînd singur de gluma lui, în mijlocul unei tăceri penibile. „Cîteodată, duminica — urmă Victor — în timp ce băieţii dormeau" (şi arăta uşa ce ducea spre magazin) pătrunsese în cealaltă aripă a casei, scotocind peste tot, observînd, numărînd, adunînd, notînd tot. Şi astfel — avea ce-i drept un suflet de ne-

[1] Nu-i aşa ? (în lb. franceză).
[2] Ah, aţi venit la ţanc, zău ! O zi să fi trecut, am fi fost ruinaţi ! (În lb. franceză.)

gustor, fără doar şi poate — putuse să-şi dea seama că valoarea anumitor stocuri de mărfuri nu corespundea exact cifrei care figura în hîrtiile înmînate cu regularitate lui Carlos de executor. El ştia („Taci din gură !“, se răsti la don Cosma care încerca să spună ceva) că afacerile întîmpinau mai multe dificultăţi acum decît înainte ; că negoţul liber avea destule încurcături şi necazuri. Dar asta nu era un motiv (şi aici vocea sa se ridică ameninţătoare) să prezinte orfanilor nişte situaţii false, pe care de altfel ştia foarte bine că nici nu le vor citi... Don Cosma dădu să se ridice din fotoliu. Victor însă i-o luă înainte îndreptîndu-se spre el cu paşi mari şi cu arătătorul întins. Glasul său acum era metalic şi aspru ; ceea ce se întîmpla în magazin era un adevărat scandal, un scandal care dura de la moartea tatălui lui Carlos şi al Sofíei. Cu ajutorul unui simplu inventar, întocmit de faţă cu martori, ar putea să dovedească foarte lesne că pretinsul om de încredere, aşa-zisul protector, executorul testamentar cu apucături hoţeşti, căuta să facă avere pe spinarea unor bieţi copii neajutoraţi pe care-i înşela în mod criminal ştiindu-i incapabili, lipsiţi de experienţă, cum erau, să-şi administreze singuri bunurile. Şi asta încă nu era tot : aflase de unele speculaţii riscante pe care „cel de-al doilea tată“ le făcea cu banii pupililor săi ; de nu ştiu ce cumpărări efectuate de oamenii săi de paie, pe care-i califica drept „Cîini venali“ citînd cu emfază epitetul folosit de Cicero în discursurile lui. Don Cosma încercă să strecoare o vorbă în puhoiul acela de cuvinte, dar interlocutorul, ridicînd din

ce în ce tonul, continua răfuiala, implacabil, cu faţa îmbrobonată de sudoare şi parcă mai înalt ca de obicei. Îşi desfăcuse gulerul cu un gest atît de brusc, că cele două capete libere îi atîrnau peste jiletcă, lăsînd slobod gîtul cu vinele încordate, pentru a se putea dedica în voie efortului final necesar unei peroraţii răsunătoare. Pentru prima oară Sofía îl găsea frumos, în ipostaza de tribun, bătînd cu pumnul în masă, pentru a sublinia momentul culminant al unei fraze. La un moment dat oratorul se retrase spre peretele din fund şi, sprijinindu-se cu spatele de el, îşi încrucişă braţele la piept cu un gest amplu şi, după o pauză foarte scurtă de care celălalt nu ştiu să profite, încheie cu un glas tăios şi uscat, în care se simţea un trufaş dispreţ : *„Vous êtes un misérable, Monsieur“* [1]

Don Cosma şedea copleşit, încovoiat, ghemuit în fundul fotoliului prea larg pentru a fi un cadru potrivit pentru firava sa făptură. Mînia făcea să-i tremure buzele pecetluite de o tăcere înfiorată, în timp ce zgrepţăna cu unghiile catifeaua fotoliului. Deodată însă se ridică în picioare lătrînd spre Victor un singur cuvînt care răsună ca o explozie într-o catedrală în urechile Sofíei : „Francmasonule !“ Cuvîntul se mistui în propria sa vîltoare, pentru a răbufni din nou, într-un clocot furios : „Francmasonule !“ iarăşi şi iarăşi, de fiecare dată repetat cu un glas tot mai ascuţit, mai alterat, ca şi cum ar fi fost suficient ca să descalifice orice acuzator ; să doboare la pămînt orice concluzie ; să spele de

---

[1] Eşti un ticălos, domnule.

orice păcat pe cel care-l pronunţa. Văzînd că interlocutorul se mulţumea să-i răspundă cu un zîmbet sfidător, executorul pomeni despre transportul de făină de la Boston care nu sosise încă şi nici n-avea să sosească vreodată, deoarece nu era decît un pretext menit să ascundă urzelile celui care era agentul francmasoneriei din Santo-Domingo împreună cu mulatrul Ogé, un magnetizator şi un vraci, pe care s-ar cădea să-l denunţe Protomedicatului pentru că înşelase buna-credinţă a copiilor ăstora cu tot felul de năzdrăvănii panglicăreşti de a căror ineficacitate Esteban avea să se convingă azi, mîine, cînd o să-l întoarcă iarăşi boala. Şi acum Don Cosma luă la rîndul său ofensiva, învîrtindu-se în jurul franţuzului ca un bărzăune furios: „Ăştia de teapa lor se închină lui Lucifer ; ăştia îl hulesc pe Cristos în limba ebraică ; ăştia scuipă Crucifixul ; ăştia în Joia Mare înjunghie în toiul nopţii un miel încoronat cu spini, răstignit cu faţa în jos, cu picioarele bătute în cuie, pe masa unde are loc cel mai cumplit ospăţ". De aceea sfinţii părinţi Clement şi Benedict îi afurisiseră pe nelegiuiţii de felul lor, osîndindu-i să ardă în focul gheenei... Şi, speriat, ca şi cînd ar fi dat în vileag misterele unui sabat la care ar fi luat parte, prinse a vorbi despre apostaţii care se lepădau de Mîntuitor, slăvindu-l în schimb pe Hiram-Abi, arhitectul ce construise templul lui Solomon, şi care în ceremoniile lor tainice se închinau zeiţei Isis şi lui Osiris, atribuindu-şi diverse titluri cum ar fi bunăoară Rege al Tirului, Ziditor al Turnului Vavilonului, Cavaler Kadosh, Mare Maestru al

Templierilor, acesta din urmă în amintirea lui Jacques de Molay, care pentru mîrşavele-i obiceiuri fusese acuzat de erezie şi ars de viu, fiindcă se închina demonului întruchipat într-un idol numit Bafomet. „Ăştia nu se roagă la sfinţi, ci lui Belial, lui Astaroth şi lui Behemoth." Stirpe rea ce se strecura pretutindeni, tăgăduind credinţa creştină şi autoritatea guvernelor legitime, în numele nu ştiu cărei „filantropii", a nu ştiu cărei năzuinţe spre fericire şi democraţie, vorbe ce ascundeau de fapt o conjuraţie internaţională menită să distrugă ordinea statornicită. Şi privindu-l drept în ochi pe Victor, îi aruncă iarăşi şi iarăşi în faţă cuvîntul „Conspirator" încît, în cele din urmă, istovită de atîtea strigăte, vocea i se stinse, înecată de tuse. „E adevărat ce spune ?" întrebă Sofía, cu un glăscior timid, uluită şi în acelaşi timp neîncrezătoare faţă de apariţia cu totul neaşteptată a lui Isis şi Osiris în decorul fastuos al Templului lui Solomon şi al Castelului Templierilor. „Singurul lucru adevărat este că această casă se duce de rîpă" — răspunse Victor, liniştit. Şi, întorcîndu-se spre Carlos, adăugă : „Cazul tutorilor nedemni era prevăzut chiar şi în Codul Roman. Erau chemaţi să dea socoteală în faţa unui tribunal". Cuvîntul „tribunal" avu darul să-l învioreze brusc pe executor : „Vom vedea cine o să intre mai întîi la gros — spuse el cu o voce răguşită. După cîte ştiu eu zilele astea o să se facă o razie ca să-i strîngă pe toţi francmasonii şi străinii indezirabili. Prea am fost din cale-afară de toleranţi ca nişte proşti pînă acum." Şi, luîndu-şi pălăria îi sfătui : „Daţi-l afară pe acest vîntură-ţară,

pînă nu vă ridică pe toţi de acasă!" Şi cu o plecăciune spuse un „Bună ziua... la toată lumea", pe un ton la fel de ameninţător, trîntind atît de vijelios uşa la plecare, încît se cutremurară toate geamurile.

Tinerii aşteptau explicaţii din partea lui Victor; acesta însă avea altă treabă acum, sigilînd cu ceară roşie nişte sfori groase cu care legase registrele magazinului: „Păstraţi-le bine — spuse — aici aveţi toate probele". Se aplecă apoi gînditor pe fereastră privind curtea plină de salahori care terminau reparaţiile sub supravegherea lui Remigio, mîndru nevoie mare că se văzuse ridicat la rangul de contramaistru. Deodată, simţind nevoia să îndeplinească o muncă fizică, luă o mistrie din mîna unui zidar şi, amestecîndu-se printre salahori, se apucă să netezească tencuiala şi să astupe găurile peretelui dinspre curte, care avusese cel mai mult de suferit din pricina ţiglelor căzute. Văzîndu-l cum se caţără pe schelă, stropit pe faţă cu ipsos şi mortar, Sofía se gîndea la mitul lui Hiram-Abi: în ciuda afuriseniilor pe care le auzise la biserică; în ciuda mielului încoronat cu spini, a blestemelor rostite în limba ebraică şi a cutremurătoarelor bule papale, se simţea puţin fascinată de secretul aflat în păstrarea lui Victor care în momentul acela semăna într-adevăr cu un ziditor de temple... Îl privi dintr-o dată cu alţi ochi, ca pe unul ce venea de pe tărîmuri interzise, cunoscător al unor nepătrunse mistere, explorator al Asiei care ar fi descoperit un text necunoscut al lui Zoroastru, cumva ca pe un Orfeu ce cutreierase infernul. Îşi amintea că-l

văzuse odată, cînd jucau şarade vii, întruchipînd pe nu ştiu care arhitect din antichitate, asasinat mişeleşte cu o lovitură de mai. Îl văzuseră de asemenea costumat în templier cu o cruce ţesută pe tunică, mimînd caznele lui Jacques de Molay. Acuzaţiile executorului păreau întemeiate pe o neîndoielnică realitate. O realitate care însă i se părea atrăgătoare acum, prin taina ce-o învăluia, prin misterul şi prin acţiunea ocultă de care se afla legată. Mult mai interesantă era o viaţă pusă în slujba unei convingeri periculoase decît o existenţă încremenită într-o cucernică aşteptare a cîtorva bieţi saci cu făină. Între un conspirator şi un simplu negustor, inima ei înclina spre cel dintîi. Pasiunea adolescenţei pentru deghizări, pentru cuvinte conspirative, pentru cutii cu scrisori necunoscute, pentru criptografii pe care nimeni să nu le poată descifra, pentru jurnale intime păstrate sub zăvoare, înflorea împrospătată în aventura întrezărită: „Dar... or fi chiar atît de odioşi cum se spune?". Esteban ridică din umeri: toate sectele şi grupările secrete fuseseră ponegrite. De la creştinii primitivi învinuiţi că spintecau copiii şi pînă la iluminaţii din Bavaria, al căror unic păcat era că doreau binele omenirii. „Cu siguranţă că sînt certaţi cu Dumnezeu", spuse Carlos. „Dumnezeu nu este decît o ipoteză", replică Esteban. Deodată, ca şi cum ar fi vrut să se elibereze cît mai grabnic de o apăsare insuportabilă, Sofía începu să strige cît o ţinea gura: „M-am săturat de Dumnezeu; m-am săturat de călugăriţe; m-am săturat de tutorii şi executorii testamentari, de notari şi registre, de furturi şi ticăloşii; m-am săturat să

mai văd în fața ochilor asemenea lucruri". Și, cățărîndu-se pe un fotoliu de lîngă perete, desprinse din cui un tablou mare — portretul tatălui său — pe care-l azvîrli pe podea cu atîta înverșunare, încît rama se desprinse de șasiu. Și în fața indiferenței simulate de ceilalți, prinse a lovi furioasă cu tocul încălțămintei pînza, făcînd să zboare în bucăți crusta de culoare. După ce socoti că tabloul fusese călcat în picioare, făcut harcea parcea, terfelit cum era mai bine, Sofía se prăbuși gîfîind într-un fotoliu, încruntată. Victor scăpă din mînă mistria, surprins : Ogé tocmai intra în curte cu pas grăbit. „Trebuie s-o ștergem", spuse el, și-i povesti pe scurt ceea ce putuse să afle în timp ce stătea ascuns în casa unui „frate" : îndreptînd atenția autorităților spre alte sarcini mai urgente, ciclonul întrerupsese măsurile pe care poliția începuse să le ia împotriva francmasonilor. Primiseră instrucțiuni din metropolă. Aici nu era nimic de făcut deocamdată. Lucrul cel mai cuminte era să profite de harababura ce domnea în momentul de față, cînd toată lumea era ocupată să ridice la loc pereții caselor și să curețe drumurile, ca să părăsească orașul și să observe, de undeva din vreun loc mai singuratic, întorsătura pe care aveau s-o ia evenimentele. „Plantația noastră e numai bună pentru așa ceva", hotărî Sofía, cu un ton care nu admitea împotrivire, ducîndu-se la cămară să pregătească un coș cu merinde. Acolo, printre fripturi reci, muștar și pîini, chibzuiră cu toții c-ar fi bine să rămînă cineva acasă, Carlos bunăoară, pentru a culege informații. Esteban se duse să desprindă din cui hamurile

calului, în timp ce Remigio se îndrepta spre poșta de cai din piața lui Isus să facă rost de doi gonaci de schimb.

IX

Pe drumuri desfundate, sub o burniță care făcea să lucească poclitul de mușama neagră, pătrunzînd, mînată de vînt pînă la canapeaua din spate, după ce udase hainele lui Esteban și Ogé urcați pe capră, trăsura mergea scîrțîind, hurducîndu-se, lăsîndu-se într-o rînă ; atît de aplecată, cîteodată, încît părea gata-gata să se răstoarne ; cufundîndu-se atît de adînc în apă cînd trecea printr-un vad, încît felinarele erau împroșcate cu stropi ; înotînd tot timpul prin noroaie, încît nu apuca bine să scape de clisa roșie a plantațiilor de trestie-de-zahăr că se năclăia de glodul cenușiu al pămînturilor sărace, unde vedeau răsărind pe alocuri cruci de cimitire în dreptul cărora Remigio, încheietorul convoiului, călare pe unul dintre gonacii de schimb, nu uita niciodată să se încline. În ciuda vitregiei timpului, călătorii își continuau drumul cîntînd și rîzînd, bînd vin de Malvasia, și ospătîndu-se cu sanvișuri, biscuiți și drajeuri, veseli nevoie mare, înviorați de aerul proaspăt, care mirosea a pășuni verzi, a vaci cu ugerul plin, a focuri aprinse pe cîmp cu lemne — departe de saramură, de pastramă, de ceapă încolțită, ce împrăștiau emanațiile lor puturoase pe străzile înguste ale orașului. Ogé cînta un cîntec în dialect creol : *„Dipi mon perdi Lisette-mon pas*

souchié kalenda ; — mon quitté bram-bram sonnette-mon battre bamboula". Sofía cînta o frumoasă baladă scoţiană, fără să se sinchisească de Esteban, care pretindea că verişoara lui era teribil de afectată cînd vorbea englezeşte. La rîndul său Victor cînta, destul de fals, deşi cu aerul cel mai serios din lume, un cîntec din care nu ştia decît începutul : *„Oh ! Richard ! Oh ! Richard, mon Roi !"*, mulţumindu-se să-l repete iarăşi şi iarăşi. Pe înserate ploaia se înteţi ; drumurile erau din ce în ce mai desfundate, unul începu să tuşească, altul răguşise, iar Sofía tremura de zor în hainele ei umede. Cei trei bărbaţi treceau cu rîndul pe capră, într-un permanent du-te-vino din trăsură afară şi de afară iar în trăsură, din pricina căruia nu puteau să stea de vorbă ca lumea. Marea întrebare, marea enigmă — care erau de fapt îndeletnicirile lui Victor şi Ogé ? — rămînea în suspensie ; nimeni nu îndrăznise să abordeze acest subiect, şi poate că tocmai de aceea cîntau cu atîta rîvnă, aşteptînd un moment prielnic pentru a lămuri misterele... Se înnoptase cînd ajunseră la conac, o construcţie din cărămidă şi piatră, destul de părăginită şi crăpată peste tot, cu nenumărate camere, culoare lungi şi o sumedenie de coloane, totul fiind adăpostit de un acoperiş ale cărui versante se sprijineau pe capetele grinzilor. În ciuda oboselii şi a fricii de liliecii ce dădeau tîrcoale peste tot, Sofía se îngriji de paturi, cearşafuri, pleduri pentru toată lumea, porunci să se toarne apă în ligheane şi se apucă să cîrpească apărătoarele de ţînţari, care erau găurite, făgăduindu-le mai mult confort pentru noaptea

următoare. Între timp, Victor prinsese două găini cărora le sucise gîtul, apucîndu-le de cap şi învîrtindu-le în aer ca pe nişte morişti de pene, după care le opări, le jumuli şi le tăie în bucăţi cu care pregăti la repezeală o *fricassée*[1] dreasă cu rachiu din belşug şi cu piper măcinat — *„pour réchauffer messieurs les voyageurs"*[2]. Descoperind că în curte creşteau tufe de mărar, se apucă să bată nişte ouă anunţîndu-i că vor mînca *„omlette aux fines-herbes"*[3]. Sofía îşi făcea de lucru în jurul mesei, pe care o împodobise la mijloc cu vinete, lămîi şi castraveciori verzi. Cînd Victor o pofti să aprecieze mirosul îmbietor al tocanei, observă că bărbatul o cuprinsese cu braţul pe după mijloc, de astă dată însă cu un gest atît de calm, de fratern, fără s-o strîngă sau să insiste, încît nu-l socoti necuviincios. Recunoscînd că mîncarea era într-adevăr excelentă, se desprinse cu o piruetă şi se întoarse în sufragerie, fără să se arate cîtuşi de puţin supărată. Cina fu cît se poate de veselă şi mai vesel încă timpul cît stătură la taclale după masă, stăpîniţi de sentimentul de mulţumire, de siguranţă, acum că se ştiau la adăpost, în casa biciuită de ploaia care se înteţise, ropotind pe frunzele de malanga ca pe nişte foi de pergament, smulgînd rodii şi mere din pomii din grădină... Devenind deodată serios, Victor începu să vorbească, pe un ton cît se poate de firesc, despre ceea ce îl adusese pe acele meleaguri. Afacerile în primul rînd : mă-

[1] Tocană (în lb. franceză).
[2] Ca să se încălzească domnii călători (în lb. franceză).
[3] Omletă cu verdeţuri (în lb. franceză).

tăsurile de Lyon plăteau nişte accize mult prea mari cînd treceau prin Spania, pentru a fi îmbarcate pe vasele ce se îndreptau spre Havana şi Mexic ; în schimb, scoase prin portul Bordeaux şi trimise la Santo-Domingo, erau transportate aici fraudulos de navele nord-americane care, venite cu încărcătură de făină de grîu pentru Antile, se întorceau în ţară. Sute de bucăţi erau introduse astfel pe piaţă, în saci identici cu cei de făină, în mod sistematic prin tertipurile unei contrabande pe picior mare pe care negustorii creoli cu idei înaintate, ajutaţi de unele autorităţi portuare, o favorizau ca să se răzbune împotriva pretenţiilor abuzive ale monopolului spaniol... Lucrînd — concomitent cu afacerile sale comerciale — pentru fabricile lui Jean Baptiste Willermoz (Esteban se gîndea că era vorba probabil de o persoană foarte importantă, de vreme ce îi pronunţa numele cu atîta emfază), plasase mari stocuri de mătăsuri lioneze la diferite magazine din oraş. „Chiar atît de cinstite să fie afacerile astea ?“ întrebă Sofía cu subînţeles. „E un mijloc de a lupta împotriva tiraniei monopolurilor — răspunse Victor — iar tirania trebuia combătută sub toate formele ei.“ Şi trebuie să se facă odată primul pas, fiindcă aici oamenii lîncezeau, inerţi, amorţiţi, trăind într-o lume atemporală, cu totul în afara realităţii, suspendată între tutun şi zahăr. În schimb „filantropia“ era foarte puternică în Santo-Domingo, unde puteai fi la curent cu tot ce se întîmpla pe faţa pămîntului. Crezîndu-se că mişcarea se întinsese pe această insulă cu aceeaşi amploare ca şi în Spania, i se încredinţase misiunea de a intra în legătură cu afiliaţii din partea locului, în vederea creării unei organizaţii secrete, aşa cum se întîmplase aiurea. Dar care nu-i fusese dezamăgirea ! Filantropii din acest oraş bogat erau pe cît de puţin numeroşi pe atît de timoraţi. Nu păreau a fi conştienţi de importanţa problemelor sociale. Manifestau, ce-i drept, oarecare simpatie pentru o mişcare ce începuse să cîştige un prestigiu universal, fără să desfăşoare totuşi o activitate prea mare. Din timiditate, din laşitate, lăsau să circule fel de fel de legende despre profanarea crucilor, despre luarea în deşert a numelui lui Cristos, despre nu ştiu ce nelegiuiri şi blasfemii, pe care nimeni nu mai punea nici o bază în alte părţi. („*Nous avons autre chose à faire, croyez-moi.*[1]“) Nu-şi dădeau seama de repercusiunile pe plan mondial ale evenimentelor ce se desfăşurau în Europa. „Revoluţia e în toi şi nimeni n-o poate stăvili, adăugă Ogé, cu acel impresionant aer de nobleţe pe care ştia să-l dea unora din afirmaţiile sale. Revoluţie, se gîndea Esteban, care se reducea la nişte informaţii de patru rînduri, în legătură cu evenimentele din Franţa, publicate în jurnalul local, între un program de teatru şi reclama unui negustor de ghitare. Însuşi Victor recunoştea că de la sosirea sa la Havana pierduse orice contact cu o actualitate urmărită cu atîta pasiune de Santo-Domingo. „Deocamdată — spunea Ogé — a ieşit de curînd un decret care dă dreptul oricărui om de culoare din partea locului (şi cu degetul îşi arăta obrajii ceva

[1] Avem altceva de făcut, credeţi-mă (în lb. franceză).

mai oacheşi decît fruntea), să ocupe orice funcţie publică". Vă daţi seama ce importanţă enormă are măsura aceasta. *„E-nor-me."* Şi ridicînd din ce în ce glasul, schimbînd mereu diapazonul, luîndu-şi unul altuia vorba din gură, Victor şi Ogé se lansară într-o expunere desfăşurată în salturi, pe cît de interesantă pe atît de încîlcită, din care Esteban izbuti să prindă din zbor cîteva noţiuni clare : „Am depăşit epocile religioase şi metafizice ; sîntem în pragul unei ere noi, care este era ştiinţei." „Stratificarea omenirii în clase este lipsită de sens." „Interesele mercantile cu nici un preţ nu trebuie să mai dispună de puterea îngrozitoare de a dezlănţui războaie". „Omenirea este împărţită în două clase : asupritorii şi asupriţii. Obişnuinţa, necesităţile şi lipsa de răgaz împiedică majoritatea asupriţilor să-şi dea seama de situaţia lor : dar atunci cînd devin conştienţi de ea, izbucneşte războiul civil." Cuvintele libertate, fericire, egalitate, demnitate umană reveneau la tot pasul de-a lungul acelei expuneri agitate, justificînd iminenţa unui incendiu de proporţii colosale pe care Esteban, în noaptea aceea, îl accepta ca pe o purificare necesară ; ca un spectacol apocaliptic la care dorea din tot sufletul să asiste cît mai curînd, ca să-şi înceapă viaţa de bărbat într-o lume nouă. Tînărul avea impresia, totuşi, că Victor şi Ogé, deşi uniţi prin aceleaşi cuvinte, nu erau întru totul de acord asupra lucrurilor, oamenilor, modurilor de acţiune care puteau avea vreo legătură cu evenimentele în pregătire. Medicul tocmai adusese vorba despre un anume Martinez de Pasqually, filozof de seamă, mort

la Santo-Domingo cu cîţiva ani mai înainte, ale cărui precepte lăsaseră urme adînci în minţile unora. „Un şarlatan", spuse Victor, schiţînd ironic portretul filozofului care pretindea că poate stabili legături spirituale peste ţări şi mări cu discipolii săi, îngenuncheaţi ca şi el, cu prilejul solstiţiilor şi echinocţiilor, pe nişte cercuri magice, trase cu creta, printre lumînări aprinse, semne cabalistice, fum de mirodenii şi toată recuzita asiatică. „Ceea ce vrem noi — ripostă Ogé indispus — este să dezvoltăm forţele transcendentale latente în om."

„Începeţi prin a-i sfărîma lanţurile", spuse Victor.

„Martinez de Pasqually — răspunse medicul înfierbîntat — susţinea că evoluţia umanităţii este un act colectiv şi, în consecinţă, acţiunea de iniţiere individuală implică neapărat existenţa unei acţiuni sociale colective : cu cît un om ştie mai mult, cu atît va face mai mult pentru semenii săi."

De astă dată Victor încuviinţă blajin, consimţind să accepte o idee care nu era cu totul contrară convingerilor sale. Sofía îşi mărturisi descumpănirea în faţa unor idei care îmbrăcau forme atît de diverse şi de contradictorii. „Sînt probleme mult prea complexe ca să poată fi abordate aşa, dintr-o dată", răspunse Ogé într-un mod destul de echivoc, lăsînd-o ameţită de ceţurile unei lumi misterioase, ale cărei taine rămîneau ferecate. Esteban avu, deodată, impresia că trăise pînă atunci ca un orb, în afara unor realităţi menite să trezească cel mai viu interes ; fără să vadă singurul lucru care ar fi meritat osteneala

să fie luat în consideraţie la vremea aceea. „Şi ăştia care ne ţin aşa, lipsiţi de orice informaţii", spuse Victor.

„Şi tot aşa vom rămîne şi de aci înainte, fiindcă guvernele se tem; tremură de frică în faţa fantomei ce cutreieră Europa — rosti în încheiere Ogé pe un ton profetic. S-a împlinit sorocul, prieteni. S-a împlinit sorocul."

Timp de două zile nu făcură altceva decît să vorbească despre revoluţii, spre mirarea Sofíei care descoperea un interes nebănuit pentru discuţiile înfiripate în jurul acestui nou subiect. A vorbi despre revoluţii, a imagina revoluţii, a trăi cu închipuirea în sînul unei revoluţii înseamnă să devii oarecum stăpînul lumii. Cine vorbeşte despre revoluţie se simte îndemnat s-o şi facă. Este atît de evident că unul sau altul din privilegii trebuie abolit, încît se şi procedează la abolirea lui; se ştie cu atîta certitudine că o anumită asuprire este odioasă, încît se legiferează numaidecît măsurile cuvenite împotriva ei; este atît de limpede că un anumit personaj este un ticălos încît este condamnat la moarte în unanimitate. Şi după ce terenul a fost astfel asanat, se purcede la ridicarea Cetăţii Viitorului. Esteban se pronunţa pentru suprimarea catolicismului, preconizînd instituirea unor pedepse exemplare pentru cei care ar continua să se închine la „idoli". Victor era de acord cu el, pe cînd Ogé avea altă părere; dat fiind că omul manifestase întotdeauna o aspiraţie stăruitoare către ceva ce se putea numi „imitaţia lui Cristos", sentimentul acesta trebuia să se transforme într-o dorinţă arzătoare de depăşire, datorită căreia omul s-ar strădui să semene cu Cristos în aşa fel încît să devină un fel de prototip al perfecţiunii umane. Prea puţin ispitită de speculaţiile transcendentale, Sofía îi obliga să coboare din nou pe pămînt, interesîndu-se de schimbările concrete legate de situaţia femeii şi de educaţia copiilor în societatea cea nouă.

Şi discuţia continua în gura mare, în jurul faptului dacă educaţia spartană putea fi într-adevăr satisfăcătoare şi adaptabilă cerinţelor epocii. „Nu", spunea Ogé. „Da", susţinea Victor... Iar în cea de-a treia zi controversa declanşată de problema repartiţiei bunurilor în societatea cea nouă era atît de aprigă, încît sosind la conac după o cavalcadă istovitoare, Carlos crezu că se încăieraseră. În clipa cînd intră în casă glasurile se potoliră. Judecînd după figura lui, părea să aducă veşti neplăcute. Şi chiar aşa şi era: începuse hăituirea francmasonilor şi a străinilor suspecţi. Dacă guvernul metropolei ajunsese la o înţelegere cu miniştrii săi liberali, era în schimb ferm hotărît să stîrpească ideile avansate în coloniile sale. Don Cosma îl anunţase vesel nevoie mare pe Carlos că aflase de un ordin de arestare emis împotriva lui Ogé şi a lui Victor. *„Décidément il faut filer"* [1], spuse negustorul fără să-şi piardă cumpătul. Şi aducîndu-şi valiza, scoase dinăuntru o hartă pe care indică un punct de pe coasta sudică a insulei. „Nu e chiar aşa departe", socoti el. Le istorisi apoi că pe vremea cînd fusese marinar încărcase

---

[1] Trebuie s-o ştergem, fără doar şi poate (în lb. franceză).

bureţi, cărbuni şi piei în portul acela unde cunoştea ceva lume. Şi fără altă vorbă, se duseră şi unul şi altul să-şi strîngă lucrurile, lăsîndu-i pe tineri cufundaţi într-o tăcere penibilă. Niciodată nu şi-ar fi închipuit că plecarea lui Victor, un străin, un intrus, care intrase nu ştiau nici ei cum în viaţa lor, putea să-i mîhnească atît de mult. Sosirea lui, precedată de o răpăială de ciocănituri în uşă, avusese ceva diabolic, prin dezinvoltura cu care se instala în casă, se aşeza în capul mesei, scotocea prin dulapuri. Aparatele cabinetului de fizică începuseră ca prin minune să funcţioneze, mobilele ieşiseră din lăzile lor, bolnavii se însănătoşiseră iar apaticii deveniseră activi. Şi acum rămîneau singuri, fără apărare, fără prieteni, lăsaţi la cheremul intrigilor unei oficialităţi greoaie şi vulnerabile — ei, care dacă se pricepeau atît de puţin la afaceri, cu atît mai puţin erau în stare să descurce legile. În cazul cînd planau oarecare îndoieli asupra probităţii unui tutore — îi spusese un avocat lui Carlos — tribunalul proceda la numirea unui co-tutore sau a unui consiliu de tutelă, pînă cînd băieţii ajungeau la vîrsta majoratului. Oricum, trebuiau să deschidă o acţiune, supunînd cazul unui tribunal. Carlos avea un aliat important în persoana unui fost contabil pe care don Cosma îl mătrăşise de curînd şi care se lăuda că poate să spună multe despre matrapazlîcurile tutorelui. În timp ce ei aveau să se ocupe de treaba aceasta, cu siguranţă că persecuţia dezlănţuită împotriva francmasonilor avea să se potolească. Asemenea furtuni de vară erau destul de frecvente în administraţia spaniolă ; mai apoi dosarele intrau la loc în sertare şi toată lumea se lăsa iar pe tînjeală. Băieţii aveau să rămînă în strînsă legătură cu Victor. Acesta ar putea să se întoarcă pentru cîteva săptămîni ca să examineze situaţia magazinului şi să îndrumeze afacerile pe un alt făgaş. Ar fi chiar de văzut dacă nu l-ar putea îndupleca să renunţe la negoţul lui de la Port-au-Prince mai puţin important decît cel de aici. Pentru ei ar fi administratorul ideal şi cine ştie dacă, la rîndul său, n-ar avea de cîştigat, dat fiind iscusinţa cu care mînuia cifrele, stabilindu-se într-un oraş cu o activitate comercială atît de intensă. În momentul de faţă însă singura realitate imediată era aceasta : Victor şi Ogé trebuiau să fugă. Amîndoi erau în pericol de a fi arestaţi şi „expulzaţi din Regate“, după cum se întîmplase şi cu alţi francezi care totuşi se aflau de o bună bucată de vreme în Spania. Sofía şi Esteban aveau să-i petreacă pînă în port... unde sosiră, fără să fi întîmpinat vreo piedică, trei zile mai tîrziu, însetaţi, obosiţi, vlăguiţi, cu hainele colbuite, cu părul, cu urechile năclăite de praf, după o călătorie anevoioasă printre plantaţii, la conacele cărora se fereau să poposească, mici mori de zahăr care terminaseră măcinatul pe anul acela, şi sate triste ce abia se desluşeau în peisajul de savane adeseori inundate. Cătunul de pescari se întindea de-a lungul unei plăji murdare, presărate cu alge uscate şi dîre de catran, pe care mişunau crabii, printre bîrne sfărîmate şi parîme putrezite. Un debarcader de scînduri, rupt de greutatea unor plăci de marmură descărcate cu cîteva zile mai înainte, îna-

inta spre marea tulbure, ale cărei valuri nu făceau spume, ca şi cînd ar fi plutit deasupra un strat de ulei. În mijlocul bărcilor pentru pescuit bureţi, a ceamurilor pentru cărbuni, se vedeau cîteva goelete de cabotaj, încărcate cu lemne de foc şi saci. O corabie ale cărei catarge înalte şi subţiri se detaşau dintre arboradele celorlalte ambarcaţiuni reuşi să trezească buna dispoziţie a lui Victor care de cîteva ore îşi rumega în tăcere oboseala. „Cunosc vasul ăsta“ — spuse el — „trebuie să aflăm numai dacă s-a întors din călătorie sau dacă-i gata de plecare“. Şi, cuprins de un neastîmpăr subit, intră într-un fel de han care era în acelaşi timp băcănie, frînghierie şi cîrciumă, cerînd camere. Nu găsiră decît nişte chilii cu cîte o laviţă şi un lighean, ai căror pereţi spoiţi cu var erau acoperiţi cu inscripţii şi desene mai mult sau mai puţin obscene. Ar fi putut găsi un hotel ceva mai confortabil dar aveau de mers o bucată de drum pînă acolo şi Sofía se simţea atît de ostenită, încît preferă să rămînă pe loc ; cel puţin podelele erau curate, adia cît de cît briza mării şi aveau la îndemînă hîrdaie cu apă dulce ca să se cureţe de praf. În timp ce călătorii îşi încropeau un culcuş care cum putea, Victor se duse pe chei cu gîndul că va mai putea afla ceva noutăţi. După ce-şi dezmorţiră puţin oasele Sofía, Ogé şi Esteban se strînseră în jurul unei mese pe care-i aşteptau bucatele cu fasole şi peşte pregătite pentru cină, la lumina unui felinar de geamurile căruia gîngăniile se loveau cu un zgomot sec. Şi poate c-ar fi mîncat pe săturate dacă tocmai atunci n-ar fi năpădit o puzderie de gîze mărunţele, ce se revărsau o dată cu noaptea dinspre mlaştinile aflate în împrejurimi. Intrau peste tot, în urechi, în nări, în gură, ba se strecurau şi pe sub haine, furnicînd pe spinare ca nişte firicele reci de nisip.

Fără să se sinchisească de fumul nucilor de cocos uscate şi aprinse pe grătarul unei spirtiere cu intenţia de a-i împrăştia, ţînţarii soseau mereu, roiuri, roiuri, urzicîndu-le obrajii, mîinile, picioarele. „Nu mai pot !“, strigă la un moment dat Sofía şi fugi la ea în cameră, unde se vîrî sub apărătoarea de ţînţari după ce avu grijă să stingă cele două lumînări puse pe un scăunel ce ţinea loc de noptieră. Se simţi însă din nou înconjurată de bîzîituri. Sub reţeaua grosolană, putrezită din pricina umezelii şi găurită peste tot, avu parte de acelaşi supliciu. Ţîrîituri firave şi subţirele îi dădeau tîrcoale, plimbîndu-se de la tîmplă la umăr şi de la frunte la bărbie, cu unele întreruperi, cînd gîngania se oprea locului, lucru pe care pielea îl constata imediat. Sofía se răsucea în aşternut, se plesnea pe unde apuca, lovindu-se cu palma peste braţe, peste umeri, pe după genunchi, peste coate. Tîmplele-i erau înfiorate de zboruri uşoare care, înteţindu-se pe măsură ce se apropiau, deveneau din ce în ce mai frenetice. În cele din urmă nu găsi altă scăpare decît ghemuindu-se sub un cearceaf din pînză groasă şi aspră ca o foaie de cort, pe care-l trase peste cap. Şi numai aşa reuşi în sfîrşit să adoarmă, scăldată în sudoare, pe salteaua udă de transpiraţie, cu obrazul cufundat în perna butucănoasă jilavă şi ea de năduşeală... Cînd deschise ochii începea să mijească zorii ; se au-

zeau cîntînd pensionarii cu pene jumulite şi pinteni rupţi ai unui local de lupte între cocoşi ; potopul de ţînţari se mistuise ca prin farmec, dar se simţea atît de istovită încît crezu că era bolnavă. Gîndul de a mai petrece încă o zi şi poate chiar încă o noapte în locul acela, cu apa lui sălcie, cu zăduful ce începea să se statornicească deşi abia se lumina de ziuă, cu sîcîiala chinuitoare a ţînţarilor, i se păru insuportabil. Înfăşurîndu-se într-un halat se duse în prăvălie să caute un pic de oţet ca să-şi astîmpere mîncărimea pielii acoperite de spuzeli. În jurul mesei din ajun îi găsi pe Ogé, pe Esteban şi pe Victor cu cîte o ceşcuţă de cafea neagră în faţă, stînd de vorbă cu un căpitan de marină care în ciuda orei matinale îşi îmbrăcase uniforma de culoare albastru-închis, cu bumbi auriţi, ca să coboare pe uscat. Obrajii săi plini de crestături erau proaspăt bărbieriţi cu un brici prost care lăsase dîre. „Caleb Dexter“, îl prezentă Victor, după care adăugă, cu voce scăzută : „tot filantrop şi dînsul.“ Şi revenind la tonul normal, încheie precipitat : „Strîngeţi calabalîcul. Arrow ridică ancora la opt. Plecăm cu toţii la Port-au-Prince.“

X

Şi acum boarea răcoroasă a mării. Umbra largă a velaturii. Briza dinspre miazănoapte care, după ce cutreierase întinsurile uscatului, se avînta cu o rîvnă sporită în largul neţărmuritelor ape purtînd cu sine miresme vegetale pe care

gabierii ştiau să le recunoască din înaltul catargelor, deosebind miresmele ce adiau dinspre Trinidad, de cele venite din Sierra Maestra sau dinspre Cabo Cruz. Cu o vergea de capătul căreia era legată o mică plasă, Sofía scotea din apă fel de fel de minunăţii : un ciorchine de sargase, ale cărui boabe le strivea între degetul mare şi arătător făcîndu-le să pocnească ; o ramură de manglier, încărcată cu stridii tinere ; un fruct de cocos nu mai mare decît o nucă şi de un verde atît de strălucitor, încît părea vopsit de curînd. Treceau peste bancuri de bureţi ce se zugrăveau ca nişte masive cenuşii în adîncurile străvezii, manevrau printre recife acoperite cu nisipuri albe, navigînd tot timpul de-a lungul unei coaste estompate în ceţuri, care se profila din ce în ce mai abruptă şi mai colţuroasă. Sofía primise cu dragă inimă ideea acelei călătorii, bucuroasă că în felul acesta scăpa pe neaşteptate de zăduf şi de ţînţari, ca şi de perspectiva unei plictisitoare întoarceri la monotonia vieţii cotidiene sortite să devină şi mai monotonă în absenţa celui care, în orice clipă, avea puterea să transfigureze realitatea, ca şi cum ar fi fost vorba de o simplă excursie pe unul dintre lacurile elveţiene, cu ţărmuri romantice şi stîncoase. *Promenade en bateau* [1] la care nimeni nu s-ar fi gîndit în ajun şi pe care Victor o scosese la momentul oportun din mînecile sale de prestidigitator. Dat fiind că pe bordul vasului era loc, ba chiar făcuse rost de o cabină mică sub dunetă pentru Sofía, prietenul lor ţinuse să le

[1] Plimbare cu barca (în lb. franceză).

ofere această plimbare pentru a răsplăti, spunea el, afecţiunea şi generozitatea pe care o dovediseră faţă de dînsul în tot momentul. Puteau să petreacă astfel cîteva săptămîni în Port-au-Prince şi să plece la înapoiere cu acelaşi vas — căpitanul filantrop nu le cerea răvaşe de drum ca să-i ia cu sine în călătorie şi trebuiau să-l aştepte pînă ce se întorcea din Surinam, unde avea de lăsat un transport. Luînd totul drept o nouă ştrengărie, ceva ce le amintea de plăcerile vieţii dezordonate pe care o trăiseră odinioară, se grăbiră să-i dea de ştire printr-o scrisoare lui Carlos, dornici să-i împărtăşească o aventură care în ochii Sofíei căpăta o semnificaţie providenţială, după atîtea călătorii visate, atîtea itinerarii rămase pe hîrtie, atîtea plecări niciodată realizate. Cel puţin acum începea ceva nou pentru ei. Ce-i drept Port-au-Prince nu era nici Londra, nici Viena şi nici Parisul ; oricum ar fi fost, însemna totuşi o considerabilă schimbare. Vor debarca într-o mică Franţă de dincoace de ocean, unde se vorbea altă limbă şi puteau respira un alt aer. La Cap François, unde vor merge cu siguranţă, vor avea prilejul să vadă la teatrul din Rue Vaudreuil, un spectacol cu *Legatarul Universal* sau cu *Zemire şi Azor*. Vor putea cumpăra totodată note muzicale pentru flautul lui Carlos, cît mai noi cu putinţă, şi cărţi, teancuri întregi de cărţi care să trateze despre transformarea economică a Europei contemporane şi despre revoluţia actuală în plină desfăşurare... O larmă de glasuri o facu pe Sofía să-şi părăsească o clipă îndeletnicirile ei pescăreşti, pentru care stătea lungită la proră pe

brînci, în bătaia soarelui ce-i dogorea pielea : pe dunetă, goi pînă la brîu, doar cu nişte pantaloni pe ei strînşi cu o centură, Victor şi Ogé se hîrjoneau împroşcîndu-se de zor cu hîrdaie de apă sărată şi căutînd care mai de care să coboare mai degrabă peste bord găleţile atîrnate de o frînghie şi să le umple din nou cît puteau mai repede. Torsul mulatrului se înfăţişa în toată splendida lui vigoare, cu talia îngustă sub umerii largi ce-şi desfăşurau învoaltele lor rotunzimi, lucind robuşti, în soare. Pieptul lui Victor, mai masiv, îşi încorda muşchii puternic reliefaţi — dorsalii păreau indestructibil legaţi de coaste — ori de cîte ori scotea găleata din apă ca s-o deşerte în obrazul celuilalt. „E pentru prima dată că mă simt într-adevăr tînăr", spuse Esteban. „Mă întreb dacă am fost vreodată tineri", răspunse Sofía, întorcîndu-se la pescuitul ei. Apa era împînzită la suprafaţă de meduze irizate, ale căror nuanţe se schimbau o dată cu legănarea valurilor, păstrînd totuşi o culoare dominantă, un albastru indigo, tivit cu festoane roşii. *The Arrow,* înaintînd încet, îşi deschidea drum prin mijlocul unei imense migraţiuni de meduze, ce se îndreptau spre coastă. Observînd poporul acela nenumărat de făpturi efemere, Sofía se gîndea cuprinsă de uimire la miraculoasa distrugere a ceea ce era creat, distrugere echivalentă cu o fastuoasă risipă veşnic perpetuată, un lux al creaţiei : lux — faptul de a multiplica un lucru pentru a-l suprima apoi pe o scară cît mai largă ; lux — faptul de a zămisli atît în cele mai elementare matrice ca şi în tiparele creatoare de oameni-zei, pentru a

încredința mai apoi roadele acestei creații unei lumi ce se mistuia necontenit. Din depărtările orizontului năvăleau, gătite ca de sărbătoare, miriade de vieți încă nedefinite, suspendate între regnul vegetal și cel animal, pentru a fi jertfite soarelui. În cele din urmă erau sortite să se împotmolească în nisip, unde cristalele lor aveau să se usuce încetul cu încetul pierzîndu-și strălucirea, chircindu-se, micșorîndu-se, preschimbate mai întîi în niște zdrențe verzi-albăstrui, apoi într-o spumă, în sfîrșit într-o simplă picătură, repede zvîntată de arșiță. Nu se putea închipui o mai completă anihilare, fără urme sau vestigii — poate chiar fără nici o certitudine că făptura aceea va fi existat vreodată... Și după meduze veniră alte ființe călătoare, tot atît de fragile — trandafirii, galbene, vărgate — într-o atît de bogată revărsare de culori ce reflectau lumina înflăcărată a miezului zilei, încît vasul părea că străbate o mare de jasp. Sofía, cu obrajii dogoriți, cu părul fluturînd în vînt, simțea în tot trupul un fel de răsfăț pe care nu-l mai cunoscuse pînă atunci. Putea să stea ore întregi la umbra unei vele privind talazurile, fără să se gîndească la nimic, lăsîndu-se în voia unei voluptăți ce-o învăluia toată, leneșă, toropită, cu simțurile atente totuși la orice solicitare plăcută. Pînă și lăcomia i se stîrnise în această croazieră, de cînd căpitanul dăduse dispoziție să se servească la masă, în cinstea ei, tot felul de mîncăruri alese, băuturi și fructe, a căror savoare necunoscută îi desfătau gustul : stridii afumate, renumiții biscuiți de Boston, cidru englezesc, tarte cu rubarbă — din care se înfrupta

pentru prima oară — și zemoase moșmoane de Pensacola care se coceau în timpul călătoriei, pepeni galbeni din grădinile new-yorkeze. Totul era altfel decît pînă acum, totul o scotea din obiceiurile ei, țesînd în juru-i o atmosferă ireală. Cînd întreba cum se cheamă cutare stîncă cu formă curioasă, cutare insuliță sau cutare canal, noțiunile geografice pe care și le însușise cercetînd hărțile spaniole nu se potriveau niciodată cu nomenclatura folosită de Caleb Dexter, pentru care aici era Caymanbrack ; dincolo Nord-Est Kaye, sau Portland Rock. Corabia însăși avea ceva magic, cu căpitanul său „filantrop“, care făcea și el parte din lumea secretă a lui Victor și Ogé — cea a lui Isis și Osiris, a lui Jacques de Molay și a lui Frederic al Prusiei — Ogé, care păstra într-o vitrină, alături de instrumentele sale de navigație, șorțul împodobit cu diferite figuri : frunze de salcîm, Templul cu cele Șapte trepte, cele două Coloane, Soarele și Luna. În timpul nopților, sub cortul de la pupă, Ogé prindea să le vorbească despre minunile magnetismului, despre falimentul psihologiei tradiționale, sau despre ordinele secrete care înfloreau pretutindeni, sub diverse denumiri ca Frații Asiei, Cavalerii Acvilei Negre, Aleșii Cohen, Filaleții, Iluminații din Avignon, Frații Luminii Adevărate, Filadelfii, Cavalerii Crucilor Roșii, Cavalerii Templului, ordine ale căror năzuințe tindeau spre îndreptare, spre un ideal de egalitate și armonie și care prin activitatea lor căutau să dea posibilitate Individului să se desăvîrșească, pentru a se înălța cu ajutorul Rațiunii și al Luminilor, spre sferele unde ființa umană se va

vedea de-a pururi despovărată de orice temeri și îndoieli. Sofía observa, pe de altă parte, că Ogé nu era un ateu atît de intransigent ca Victor, pentru care preoții creștini nu erau decît „arlechini îmbrăcați în negru care trăgeau de sfori niște marionete“, dat fiind că, spunea el, Marele Arhitect putea fi acceptat ca un simbol trecător, în așteptarea zilei cînd știința avea să lămurească pe deplin enigmele creațiunii. Metisul se referea de multe ori la Biblie, însușindu-și unele din miturile ei, la fel cum întrebuința diferiți termeni împrumutați de la Kabală și de la doctrina platoniciană, și avea adesea pe buze numele Catarilor despre care Sofía aflase cîte ceva din lectura recentă a unui frumos roman cuprinzînd povestea prințesei lor, Esclarmunda. După Ogé, păcatul originar, în loc să se perpetueze prin împerechere, era de fiecare dată spălat de ea. Folosind eufemisme cît mai discrete, afirma că Perechea realiza o întoarcere la starea de inocență primordială, cînd din totala și paradisiaca goliciune a îmbrățișării rezulta o potolire a simțurilor ; izvora o liniște plină de voie bună și duioșie care era imaginea mereu repetată, a purității bărbatului și femeii înainte de păcat... Victor și Caleb Dexter, care păstrau în relațiile lor o atitudine deferentă, așa cum se cuvenea între colegi, vorbeau despre arta navigației, discutînd asupra unei stînci submarine, Rocky Shoal, semnalate în mai multe tratate ca o primejdie ascunsă la o distanță de patru brațe de la suprafață, dar pe care nimeni n-o descoperise în călătoriile lui de-a lungul acestei coaste. Domnul Erastus Jackson, secundul de pe vas, se

alătura grupului pentru a povesti tot felul de istorii marinărești, care mai de care mai sinistre, cum era bunăoară pățania căpitanului Anson care, pierzînd longitudinea, rătăcise timp de o lună pe întinsurile oceanului Pacific, fără să poată da de insulele Juan Fernandez, sau aceea cu goeleta descoperită în apropierea insulei Gran Caico, fără nici un membru din echipaj pe bord, dar cu focul încă aprins la bucătărie, cu rufe proaspăt spălate și încă umede, întinse pe frînghie și cu castronul cu supă ce nu se răcise încă pe masa ofițerilor. Erau niște nopți într-adevăr somptuoase. Marea Caraibilor părea urzită din fosforescențe ce alunecau molcom spre coastă, tălăzuindu-și valurile ce se profilau ca niște creste muntoase slab luminate de luna la primul pătrar. Sofía se lăsa furată de spectacolele pe care i le oferea voiajul acesta plin de surprize, aproape neverosimil, aducîndu-i mereu înaintea ochilor tot felul de vegetații călătoare, pești rari, raze verzi și prodigioase apusuri de soare ce luminau alegoriile proiectate pe cerul unde fiecare nor părea să înfățișeze un grup sculptural — lupte de titani, Laocoon, cuadrige și căderi de îngeri. Priveliștea unei colonii de corali pe fundul mării o făcea să se minuneze pe bună dreptate pentru ca mai încolo să descopere niște insule glăsuitoare din ale căror grote răzbătea ca o larmă de voci groase și adînci vuietul pietrișurilor veșnic rostogolite de valuri. Nu știa dacă trebuie sau nu să creadă că într-adevăr holoturiile se hrăneau cu nisip și balenele coborau pînă la tropice. Dar orice era posibil în această călătorie. Într-o după amiază îi arătară

un pește curios căruia marinarii-i spuneau inorog de mare și care îi aduse aminte de sosirea lui Victor în casa împresurată de ropotul ciocanelor ce băteau în porți. Atunci, în bătaie de joc, îl întrebase dacă văzuse înotînd sirene în marea Caraibilor. „În noaptea aceea — spuse el — era cît pe ce să mă dai pe ușă afară.“ „Și nu numai atunci“, adăugă Sofía, cochetînd cu echivocul cuvintelor, fără a mărturisi cît de greu îi venea acum cînd se întîlneau amîndoi pe scărițele verticale și pe culoarele atît de înguste ale vasului încît se atingeau unul de altul și ea își încetinea pasul, în nădejdea umilitoare de a se simți iarăși cuprinsă în brațe. La urma urmelor, cu toată brutalitatea lui, lucrul acela fusese singurul într-adevăr important, unicul eveniment petrecut în viața ei. Coborî la ea în cabină și se trînti pe pat. O sudoare neplăcută îi umezea ciorapii ce făceau cute pe picior, sînii-i erau sugrumați de strînsoarea bluzei sucite într-o parte, și pielea iritată de asprimea cuverturii de lînă de pe pat. În momentul acela se auziră strigăte și ropot de pași pe covertă. După ce puse oarecare rînduială în îmbrăcămintea ei, Sofía ieși afară pe punte să vadă ce se întîmplase. Un banc de broaște țestoase ieșise în calea vasului ; doi marinari într-o luntre coborîtă la repezeală pe apă se căzneau s-o prindă pe cea mai mare dintre ele, cu niște lațuri. Dar printre țesturile voluminoase răsăriseră înotătoarele unor rechini și nu lipsise mult ca luntrea să se răstoarne. Pescarii făceau calea întoarsă blestemînd de ciudă cu gîndul la pieptenii și agrafele de

păr, semnele de carte și cataramele de preț pe care le pierdeau în felul acesta, și se răzbunau lovind cu harpoanele în dreapta și-n stînga. Ca și cum moartea cîtorva rechini ar fi putut să domolească ura lor neîmpăcată împotriva întregii prăsile, proptindu-se cu nădejde în parapet, marinarii începuseră să le arunce cîrlige prinse cu lanțuri pe care căpcăunii mării le hăpăiau cu voracitate, înțepîndu-se în cîngile care le străpungeau ochii. Și erau trași afară din apă cu toate smuciturile lor sălbatice și cumplitele lovituri de coadă, pînă în dreptul punții unde tăbărau asupra lor cu ciomege, prăjini, drugi de fier și chiar cu pîrghii de cabestan. Sîngele țîșnea din pieile sfîrtecate, înroșind apa, împroșcînd velele, scurgîndu-se spre deversoarele punții. „Asta-i o faptă bună — striga Ogé, izbind în rînd cu ceilalți — afurisite lighioane“. Tot echipajul era afară — unii călare pe parapet, alții aplecați peste bord pînă unde brațele puteau lucra cu folos, care înarmat cu un par, care cu cîte o unealtă de tîmplărie, care cu un fierăstrău, căsăpind animalele cu o înverșunare care-i făcea să azvîrle mereu alte lanțuri sau odgoane și alte cîrlige, așteptînd prilejul să lovească sau să sfîrtece. Sofía coborî în cabină să-și scoată bluza pătată de fierea uleioasă, ce-o stropise în harababura de pe punte. Prin oglinda mică atîrnată sub ochiul de fereastră care ținea loc de hublou îl văzu intrînd pe Victor : „Eu sînt“, spuse închizînd ușa. Sus era aceeași hărmălaie în care strigătele și blestemele se învălmășeau.

XI

Ce zgomot se aude?
Goya

În momentul cînd vasul se pregătea să ancoreze în portul Santiago, Victor, care ședea rezemat în coate la proră, făcu un gest de surpriză. Se aflau acolo *Salamandra, Venus, Vestala, Meduza,* vase care în mod normal asigurau traficul între Le Havre, Le Cap și Port-au-Prince, în afară de o sumedenie de ambarcațiuni mici — bricuri, goelete și cutere — pe care le cunoștea fiind proprietatea unor negustori din Léogane, Les Cayes și Saint-Marc. „Ce-i asta, toate vasele din Santo-Domingo s-au strîns aici?" îl întrebă el pe Ogé, care nu-și putea explica nici el motivele unei atît de ciudate migrațiuni. Îndată ce ancora fu aruncată, coborîră nerăbdători pe uscat, dornici să afle mai degrabă ce se întîmplase. Veștile pe care le auziră erau îngrozitoare. Cu trei săptămîni înainte în partea de nord a insulei negrii se răzvrătiseră. Răscoala se generalizase, zădărnicind încercările autorităților de a domina situația. Orașul era plin de coloniști refugiați. Se vorbea de măceluri fioroase de albi, de incendii și atrocități, de violuri sălbatice. Sclavii se îndîrjiseră împotriva fetelor de familie, supunîndu-le celor mai cumplite silnicii. Exterminarea, jaful și lubricitatea bîntuiau nestingherite în tot ținutul... Căpitanul Dexter, care trebuia să descarce un mic transport în Port-au-Prince, se gîndea să mai rămînă cîteva zile în așteptarea unor vești mai liniștitoare.

Dacă situația asta tulbure avea să mai dăinuie încă, atunci era decis să se ducă la Puerto Rico și pe urmă la Surinam fără să mai facă nici o escală în Haiti. Îngrijorat fără doar și poate de soarta afacerilor sale, Victor stătea în cumpănă neștiind ce hotărîre să ia. În schimb Ogé era senin, convins că rebeliunea era zugrăvită în culori mult prea întunecate. Era prea evidentă coincidența cu o serie de evenimente de un răsunet universal ca să poată fi vorba doar de o simplă răzvrătire a unor barbari dedați la incendii și violuri.

Unii pomeniseră, de asemenea, despre mulțimile înnebunite, îmbătate de sînge, după un memorabil 14 Iulie datorită căruia lumea era pe cale de a se transforma. Printre cei mai de seamă funcționari ai coloniei se număra și fratele său, Vincent, care își făcuse educația în Franța ca și el, era membru al clubului „Prietenii Negrilor" din Paris și un foarte luminat filantrop care cu siguranță că ar fi găsit mijlocul de a potoli gloatele răsculate dacă acestea n-ar fi invadat străzile și cîmpiile în numele unor revendicări îndreptățite. Și ca Vincent erau încă mulți alții în momentul acela, pătrunși de ideile filozofice și cunoscători serioși ai cerințelor timpului. Încă puțină răbdare numai și în cîteva zile lucrurile aveau să se lămurească. Dacă Dexter persista în hotărîrea lui de a nu se opri la Port-au-Prince, aveau la dispoziție navele refugiate la Santiago, care în curînd trebuiau să se întoarcă acolo. Pe bordul uneia dintre ele, călătoria pînă în insula vecină ar fi fost o plimbare cît se poate de plăcută... Pînă una, alta, însă căldura era greu

de înfruntat. Căldura care părea că izvorăşte din cambuze, din cală, din tambuchiuri, din toată lemnăria vasului *The Arrow*, din ziua cînd rămăsese ancorat cu toate pînzele strînse în port — într-un port care se întîmplase să fie chiar Santiago şi mai cu seamă în luna septembrie. Un miros atotpătrunzător de catran călduţ stăruia în cabine şi pe culoare, dar îndeajuns de pătrunzător totuşi ca să alunge de pe punte alte mirosuri mai neplăcute — de coji de cartofi, de grăsimi rîncede şi de zoaie de vase — care începuseră să urce din bucătărie. Din nefericire nu exista nici o posibilitate să te refugiezi pe uscat. Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte c-ar putea găsi un adăpost în oraş, într-un moment ca ăsta, cînd toate ospătăriile, hanurile şi hotelurile erau ticsite cu refugiaţi care ajunseseră să se mulţumească bunăoară cu cîte o masă de biliard ca să-şi odihnească oasele sau măcar cu un fotoliu împins într-un colţ unde să-şi petreacă noaptea. Pînă şi treptele catedralei erau ocupate de oameni care apărau cu sălbăticie orice petec răcoros de pe lespezi unde îşi puteau întocmi un culcuş. Ogé şi Esteban dormeau pe puntea vasului *The Arrow*, aşteptînd zorile, ca să meargă pe uscat cu prima şalupă, doar-doar vor putea respira un aer ceva mai răcoros pe străzile cu căsuţe trandafirii, albastre, portocalii, cu zăbrele de lemn şi porţi ferecate în ţinte, care aminteau de îndepărtatele zile ale colonizării, pe vremea cînd Hernan Cortez, pe atunci un modest primar, sădea primele vii aduse din Spania în Antilele de curînd descoperite. Mîncau în cîte un birt amărît, mulţumindu-se cu ce se găsea — căci pînă şi alimentele se împuţinaseră — înainte de a se îndrepta spre

pitorescul adăpost al umbrarelor din frunze de palmier pe care nişte panglicari francezi, destul de şmecheri ca să tragă foloase de pe urma unei situaţii critice, il înjghebaseră la porţile oraşului Santiago în chip de parc de distracţii deschis numai după-amiaza. Esteban se mira că nici Sofía şi nici Victor nu se arătau dornici să-i însoţească în peregrinările lor amuzante prin oraş. Dar cu tot zăduful istovitor, preferau şi unul şi celălalt să rămînă pe bordul vasului, aproape pustiu în timpul acestei perioade de imobilitate forţată, în care marinarii din echipaj plecau pe uscat cu orice ocazie, ca să se întoarcă în amurg, sau chiar în puterea nopţii, cu şalupele, afumaţi şi gălăgioşi. Sofía căuta să explice situaţia spunînd că din pricina temperaturii ridicate suferea de insomnie aşa încît abia dacă apuca să adoarmă, răpusă de oboseală, în zori, cînd ceilalţi se trezeau din somn. Victor, la rîndul său, se instala dis-de-dimineaţă în cabina de la proră, de unde avea sub ochi toată perspectiva oraşului ca să scrie teancuri întregi de scrisori în legătură cu afacerile sale. Petrecură astfel mai multe zile — unii pe uscat şi alţii pe bord ; unii persecutaţi de mirosurile grele ale vaporului ; alţii fără să le bage în seamă — pînă ce într-o dimineaţă, Dexter veni cu ştirea aflată din gura unui marinar nord-american, care tocmai sosise de acolo în ajun, că la Port-au-Prince întreg oraşul era în stare de rebeliune. Nu mai putea să zăbovească, se hotărîse să ridice ancora în după-amiaza acelei zile, ca să-şi continue drumul, depăşind insula Santo-Domingo. După ce-şi strînseră calabalîcul şi se ospătară cu nişte şuncă de Westfalia stropită cu o bere atît de caldă că spuma se

lipea de pahare, călătorii își luară bun rămas de la căpitanul filantrop și de la oamenii de pe *Arrow*. Așezați apoi pe geamantane la umbra unei galerii deschise din port, cercetară pe îndelete situația. Ogé aflase de un vas cu pînze cubanez destul de amărît, care urma să plece a doua zi dimineață spre Port-au-Prince, navlosit de niște negustori de aici ca să culeagă alți refugiați. Lucrul cel mai cuminte era ca Sofía să rămînă la Santiago în timp ce cîteșitrei bărbații aveau să se îmbrace. Dacă situația nu era chiar așa cum o zugrăviseră unii și alții — și Ogé susținea că evenimentele fuseseră cu siguranță determinate de ceva mai complex și mai nobil decît o simplă dorință de pradă — Esteban urma să se înapoieze cu același vas ca s-o aducă și pe verișoara sa. În afară de asta, Ogé avea toată încrederea în autoritatea fratelui său, Vincent, care, după cîte știa el, cu toate că de luni de zile nu-i mai dăduse nici un semn de viață, deținea un post important în administrația coloniei. Cît privește pe Victor, nu putea sta nici o clipă la îndoială ; avea un magazin, o casă, bunuri la Port-au-Prince. Sofía se supără, stăruind să meargă și ea. Îi asigură că n-o să-i încurce ; că n-are nevoie de cabină și că nu-i este frică. „Parcă-i vorba de frică, spuse Esteban. Nu putem risca să pățești și tu ce-au pățit acolo sute de femei." Victor era de aceeași părere. Dacă viața era posibilă pe insulă, aveau s-o ia și pe dînsa, iar dacă nu își făcuse socoteala să-l lase pe Ogé ca împuternicit al său la fața locului și să se întoarcă la Santiago ca să aștepte potolirea furtunii. Cu atîți refugiați francezi cîți erau în oraș, nimeni nu se va gîndi să cerceteze dacă numitul

Victor Hugues de aici și cel care fusese denunțat ca mason la Havana erau unul și același. În momentul acela, Santiago adăpostea sute de membri ai lojilor din Port-au-Prince, din Le Cap, din Leogane. Plecîndu-se în fața hotărîrii bărbaților, fata rămase singură cu Victor, cu bagajele vraiște lîngă ei, în timp ce Ogé și Esteban se duceau să caute o locuință mai ca lumea, ceea ce era o problemă foarte greu de rezolvat. Pe bordul vasului *The Arrow* ce se profila zvelt și falnic, cu arborada ușor înclinată, cu sarturile lui subțiri și pavilioanele fluturătoare, începeau manevrele plecării, în forfota neastîmpărată a marinarilor pe punte.

A doua zi dimineața, un vechi cuter cubanez cu velele cîrpite și destul de părăduit ca înfățișare, ieșea din portul Santiago, ținînd drumul de-a lungul unei faleze din ce în ce mai abrupte. Vasul înainta atît de încet, încît părea că nici nu se mișcă, din cauză că trebuia să schimbe mereu direcția, spre a avea vîntul în pînze și a învinge curenții contrarii. Trecu o zi ce părea fără sfîrșit și o noapte cu lună atît de luminoasă, încît Esteban, care dormea chinuit la picioarele catargului, crezu de douăzeci de ori că se revărsa de ziuă. Cuterul pătrunse în apele Golfului Gonaives, unde în scurtă vreme îi ieșiră în întîmpinare coastele unei insule vestite prin căderile ei de apă care, după cum spunea Ogé, aveau darul de a transpune femeile într-o stare de clarviziune orfică. În fiecare an acestea se duceau cu droaia în pelerinaj pe insulă, la strălucitorul altar al zeiței fertilității și apelor, pentru a se scălda în spuma căzută din vîrful steiurilor înalte de piatră și atunci unele

dintre ele începeau să se zvîrcolească şi să ţipe stăpînite de un nu ştiu ce duh care vorbea prin gura lor făcînd tot felul de preziceri şi prorociri — şi acele prorociri se împlineau la ţanc, în chip uimitor, cuvînt cu cuvînt. „Mi se pare curios că un medic mai poate să creadă aşa ceva“, spuse Victor. „Doctorul Mesmer — îi răspunse sarcastic Ogé — a înfăptuit mii de vindecări miraculoase în Europa voastră civilizată, magnetizînd apa băilor în care îşi cufunda pacienţii, provocîndu-le o stare de inspiraţie — la fel cum se întîmplă, şi încă de mult — cu negrii din partea locului. Numai că el lua bani pentru asta. Zeii din Gonaives fac şi ei acelaşi lucru dar în mod gratuit. Asta e singura diferenţă.“ Continuară astfel să înainteze printre ţărmuri estompate, pînă pe înserat. Victor, care fusese toată ziua excesiv de agitat, se prăbuşi într-un somn adînc — ca şi cum s-ar fi grăbit să-şi recupereze uzura nervoasă, după o cină alcătuită din scrumbii şi biscuiţi. Esteban îl trezi cu puţin înainte de zorii zilei. Cuterul se apropia de Port-au-Prince. Tot oraşul era în flăcări. Un gigantic incendiu înroşea cerul într-o roire de scîntei ce zburau spre munţii din apropiere. Victor ceru cu tot dinadinsul să se dea o barcă la apă ; fără multă zăbavă şi după cîtva timp, cobora pe cheiul pescarilor. Urmat de Esteban şi Ogé, luă în şir străzile pe care întîlniră cîţiva negri cărînd pendule, tablouri, mobile scăpate de la foc. În sfîrşit, ajunseră cîteşitrei în faţa unui teren pîrjolit, unde mai stăteau în picioare cîteva bîrne carbonizate, fumegînd spuzite de cenuşă, printre flăcările ce mai pîlpîiau pe alocuri. Negustorul se opri locului, tremurînd tot, crispat, în timp ce sudoarea i se prelingea pe frunte, pe tîmple, pe ceafă. „Să vă fac onorurile casei — spuse el. Acolo era cuptorul de pîine ; încoace brutăria, în spate locuinţa mea.“ Ridică o scîndură de stejar pe jumătate arsă : „Era o tejghea bună“. Se poticni de o balanţă înnegrită de fum. O luă de jos şi se uită lung la ea. Pe urmă o trînti brusc de pămînt, cu un dăngănit de gong, stîrnind puzderie de funingini. „Iertaţi-mă“, spuse el, izbucnind într-un hohot de plîns. Ogé plecă să-şi caute nişte rubedenii pe care le avea în oraş.

Se luminase de ziuă sub cerul perdeluit de nori groşi, încărcaţi cu fum şi parcă învăluiţi între munţii ce străjuiau golful. Aşezaţi pe cuptorul brutăriei — singurul lucru ce mai putea fi identificat din mormanul inform de ruine, Victor şi Esteban contemplau un oraş în care viaţa îşi recăpăta ritmul ei citadin, în însăşi existenţa lui nimicită. Soseau ţărani cu fructe, brînzeturi, verze, legături de trestie-de-zahăr şi-şi aşezau cu dichis marfa în piaţa căreia nu-i mai rămăsese decît numele. Dintr-o veche obişnuinţă, poposeau în dreptul fostelor tarabe care acum nu mai existau, încropindu-şi nişte prăvălii sub cerul liber ce păstrau totuşi alinierea şi rîndurile de mai înainte. S-ar fi spus că după ce puseseră foc peste tot, răzvrătiţii se făcuseră nevăzuţi. O linişte de cărbuni stinşi, de jeratic mocnind sub cenuşă pe pămîntul troienit de dărîmături scotea şi mai mult în relief aspectul bucolic al celui ce lăuda în gura mare laptele caprelor sale bălţate, mireasma iasomiei, dulceaţa mierii cu care venise la tîrg. Uriaşul care, ceva mai la margine, oferea spre cumpărare un calmar enorm, ridicîndu-l în sus, lua chipul şi

asemănarea lui Perseu, aşa cum îl făurise Cellini. Nişte călugări, mult mai încolo, strîngeau schelele arse de la binaua unei biserici. Măgăruşi cu samarele încărcate treceau pe străzi care numai străzi nu erau, cotind acolo unde acum ar fi putut să taie de-a dreptul şi oprindu-se la cîte o ipotetică răspîntie, unde cîrciumarul îşi scosese din nou la vedere sticlele cu rachiu pe nişte scînduri aşezate pe cărămizi. Victor măsura mereu din ochi de la un capăt la altul locul unde fusese prăvălia sa mistuită de foc, simţind cum peste mînia sa potolită începe să se înfiripe în el un sentiment ciudat de uşurare la gîndul că nu mai avea nimic, că rămăsese fără nici o proprietate, fără nici o mobilă, fără un contract, o carte, sau chiar o scrisoare îngălbenită, peste ale cărei rînduri să se poată apleca înduioşat. Viaţa sa fusese redusă la zero, fără angajamente de respectat, fără datorii de plătit, plutind suspendată între un trecut spulberat şi un viitor pe care nu putea să şi-l imagineze. Printre ruine izbucniseră noi incendii : „Dacă tot aţi început, barem ardeţi totul pînă la capăt !“ spuse el. Era tot acolo la amiază, adăstînd sub strălucirea argintie a perdelei de nori întinsă din munte în munte, cînd sosi Ogé. Medicul avea o faţă crispată, săpată de riduri noi, pe care Esteban nu le cunoştea.

„Bine v-a făcut“ — rosti el, dînd ocol cu privirea cuprinsurilor pustiite de foc. Nici nu meritaţi altceva.“ Şi în faţa expresiei întrebătoare şi mînioase a lui Victor, adăugă : „Fratele meu, Vincent, a fost executat în piaţa mare din Cap François : I-au zdrobit trupul cu nişte răngi de fier. Zice că-i pîrîiau oasele ca nucile cînd le

spargi cu ciocanul.“ „Răsculaţii ?“ întrebă Victor. „Nu. Voi“, răspunse medicul, cu o privire sumbră aţintită în gol. Şi în mijlocul paraginii lăsate de pîrjol, începu a povesti cumplitele pătimiri ale fratelui mai mic, care pe bună dreptate ar fi trebuit să ocupe un post important în administraţia coloniei. Mezinul însă se izbise de împotrivirea coloniştilor francezi care nu voiau cu nici un preţ să respecte decretul Adunării Naţionale, deşi după lege negrii şi mulatrii cu o pregătire corespunzătoare aveau toată libertatea să ocupe funcţiuni publice în Santo-Domingo. Obosit să tot argumenteze în zadar, cerîndu-şi drepturile, Vincent ridică armele, pornind în fruntea unei cete de răsculaţi, care se loviseră, ca şi el, de intransigenţa sau mai bine zis de îndărătnicia albilor. Secundat de un alt mulatru, Jean Baptiste Chavannes, se îndreaptă spre cetate. Fiind înfrînţi de la prima ciocnire, Vincent şi Jean Baptiste se refugiază în partea spaniolă a insulei. Acolo însă autorităţile îi pun numaidecît la popreală şi-i trimit ferecaţi înapoi la Cap François, sub escortă. Lăsaţi la vedere sub gratii într-o piaţă publică, sînt siliţi să îndure timp de cîteva zile batjocurile tuturor : huiduiţi, scuipaţi de trecătorii care nu se sfiesc să azvîrle cu spurcăciuni şi zoaie în ei. Cît ai bate din palme stîlpul infamiei a fost ridicat în picioare ; călăul înşfacă ranga de fier, care izbeşte cu sete ţurloaiele, braţele, coapsele osîndiţilor. După ce ranga şi-a isprăvit treaba, vine rîndul securii. Capetele celor doi tineri, înfipte în vîrful lăncilor, sînt plimbate, pentru ca toată lumea să înveţe minte, de-a lungul drumului ce duce la Grande Rivière. Lăsîndu-se jos, vulturii

10—998

ciuguleau din zbor fețele învinețite de cazne, care nu mai aveau nimic omenesc — prefăcute în niște boțuri de carne buretoasă și sîngerîndă, bălăngănite de soldații beți, care se opreau să tragă o dușcă la fiecare han... „Focul mai are încă mult de furcă, spuse Ogé. La noapte o să fie ceva cumplit. Plecați cît mai curînd !"... Se îndreptară cu toții spre debarcaderul din fața docurilor, a cărui podină de scînduri era arsă pe porțiuni lungi, așa încît erau obligați să meargă pe traversele de susținere, făcute din lemn de esență tare, rezistent la foc, sub care pluteau cadavre mîncate de crabi. Cuterul cubanez, încărcat cu refugiați, plecase fără să mai întîrzie măcar un ceas, după cum aflară din gura unui negru bătrîn, care se încăpățîna să-și dreagă năvoadele ca și cum o gaură în împletitura rețelei ar fi fost o problemă de o importanță capitală în mijlocul acelui dezastru nemaipomenit. Toate navele părăsiseră portul afară de una singură, proaspăt sosită, al cărei echipaj de abia luase cunoștință de cele întîmplate în Port-au-Prince ; era o fregată cu trei catarge, cu borduri înalte, spre care se îndreptau tot mai multe bărci ce se desprindeau rînd pe rînd de țărm. „E unicul prilej, spuse Ogé. Plecați pînă n-o să vă căsăpească". Purtați de pescarul negru care trăgea la lopată într-o luntre atît de hîrbuită încît trebuia să se scoată mereu apa dinăuntru cu căușul, ajunseră în dreptul vasului *Borée*, al cărui căpitan, aplecat peste balustradă, îi primi cu o ploaie de înjurături, neînduplecîndu-se cu nici un preț să-i lase să urce. Atunci Victor făcu un semn curios — ca și cum ar fi desenat ceva în spațiu — care avu darul să curme pe loc imprecațiile marinarului. O scară de frînghie fu lăsată în jos și puțin mai apoi se aflau pe punte, alături de cel care înțelesese semnul negustorului scăpătat, simbolizînd o rugăminte abstractă. Corabia, ticsită cu refugiați claie peste grămadă, transpirați, cu hainele leoarcă de sudoare, răspîndind un miros greu, bolnavi de friguri, de insomnie, de oboseală, scărpinîndu-și primele plăgi, primii păduchi, unul snopit în bătaie, altul rănit, femeia de mai încolo violată — trebuia să ridice ancora neîntîrziat, ca să se întoarcă în Franța. „Nu există altă ieșire", spuse Victor, văzînd că Esteban ezita în fața unei călătorii atît de extraordinare care nu intra de fel în planurile sale. „Dacă rămîneți, vă omoară la noapte", spuse Ogé. „*Et vous?*[1], întrebă Victor. „*Pas de danger*"[2], răspunse mulatrul arătîndu-și chipul oacheș. Se îmbrățișară. Esteban avu totuși impresia că mulatrul nu-l strîngea la piept cu aceeași căldură ca altă dată. Era o încordare între ei, o distanță, o răceală pe care n-o simțise pînă atunci. „Îmi pare rău de tot ce s-a întîmplat", spuse Ogé lui Victor, ca și cum ar fi devenit dintr-o dată purtătorul de cuvînt al unei țări întregi. Și fluturînd mîna în semn de rămas bun, coborî iarăși în luntre, lîngă pescarul care își făcea de lucru cu stîrvul unui cal, purtat de valuri, silindu-se să-l împingă îndărăt cu vîsla... Nu trecu mult și o răpăială de tobe se abătu peste ruinele din Port-au-Prince. Incendii noi își înălțau vîlvătaia în amurgul rubiniu. Esteban se gîndea la Sofía

[1] Și dumneata ? (În lb. franceză.)
[2] Nici o primejdie (în lb. franceză).

care avea să-i aştepte în zadar la Santiago — unde fusese găzduită de o familie de negustori cumsecade cu care tatăl ei fusese în legături de afaceri. Era mai bine totuşi că se întîmplase aşa. Ogé avea să găsească un mijloc să-i dea de ştire despre cele petrecute între timp. Carlos, la rîndul său, avea să se ducă s-o caute. Oricum, prea era ciudată călătoria în care se aventurau acum, ca să le treacă prin minte să plece la drum cu o femeie pe un vas unde, chiar din momentul acela, cine ţinea cu orice preţ să se spele trebuia s-o facă în văzul tuturor — ca multe alte lucruri care se săvîrşeau, vrînd, nevrînd, în ochii lumii. Esteban, cu sufletul împărţit între nelinişte şi căinţă, încîntat totodată de întîmplarea neînchipuită ce-i ieşise în cale, se simţea parcă mai oţelit, mai împlinit, mai bărbat, alături de Victor Hugues. Cu spatele la oraş, ca şi cum s-ar fi mîndrit că-şi îngropase trecutul sub un morman de cenuşă, francezul, mai francez acum ca niciodată, vorbind franţuzeşte cu un francez, era curios să afle ultimile evenimente petrecute în patrie. Ştirile erau cum nu se poate mai interesante, mai neprevăzute, mai extraordinare. Cea mai grozavă dintre toate însă şi cea mai senzaţională era fuga regelui şi arestarea lui în localitatea Varennes. Un lucru atît de tulburător, de nou pentru orice gîndire, încît cuvintele „rege“ şi „arestare“ nu reuşeau să se îmbine pentru a constitui o posibilitate imediat admisibilă. Un monarh arestat, umilit, copleşit de ruşine, lăsat în paza poporului pe care avea ambiţia să-l cîrmuiască cu toate că era nevrednic s-o facă! Cea mai măreaţă coroană, cea mai strălucită putere, cel mai mîndru sceptru de pe faţa pămîntului, adus înapoi între doi jandarmi. „Şi eu care făceam negustorie cu mătăsuri de contrabandă, cînd se întîmplau astfel de lucruri în lume, se căina Victor, ţinîndu-se cu mîinile de cap. Pe cînd acolo puteai să vezi cu ochii tăi născîndu-se o nouă omenire...“ Mînat de briza nocturnă, vasul *Borée* plutea molcom sub un cer împînzit de stele atît de strălucitoare, încît munţii dinspre Est se profilau ca nişte umbre inoportune, ştirbind geometriile constelaţiilor. În urmă rămîneau incendiile consumate într-o singură zi. Spre Orient se înălţa, dreaptă şi grandioasă, întrezărită de ochii minţii, coloana de foc ce călăuzeşte mersul călătorilor spre orice Pămînt al Făgăduinţei.

PARTEA A DOUA

Sănătoşi şi bolnavi
Goya

I

Cînd se gîndea la oraşul natal, ce i se părea atît de îndepărtat şi atît de aparte din pricina distanţei, Esteban nu şi-l putea închipui decît în tonalităţi de acvaforte, cu umbrele sale accentuate, în contrast cu lumina excesiv de puternică a suprafeţelor însorite, cu cerul său încărcat pe neaşteptate de nori groşi şi de rostogolirea tunetelor, cu străzile sale înguste, noroioase, pline de negri ce forfoteau robotind cu catran, tutun şi pastramă. Era mai mult cărbune decît văpaie în acea imagine a unui ţinut tropical ce, văzut de aici, devenea static, copleşitor şi monoton, cu paroxismele sale cromatice care se repetau la nesfîrşit, cu amurgurile sale prea scurte şi nopţile ce coborau brusc din cer pînă nu apucai să aprinzi lampa, nopţi lungi, prelungite de tăcerea celor ce adormeau înainte de a fi auzit glasul caraulei de noapte anunţînd ora zece şi înălţînd slavă Fecioarei Maria cea fără de prihană zămislită la începutul începutului de Duhul Adevărului. Aci, în culorile somptuoase ale primelor zile de toamnă ce constituiau o descoperire prodigioasă pentru un om proaspăt venit din insulele unde frunzele copacilor nu cunoşteau tranziţia

de la culoarea verde la ruginiu şi la sepia, la orice pas era întîmpinat de voioşia drapelelor fluturătoare, de cocarde peste cocarde, de flori oferite la colţuri de stradă, de risipa neprecupeţită de roşu şi albastru de pe mantilele uşoare şi fustele purtate cu o patriotică ostentaţie. După ce trăise atîta vreme izolat de lume, Esteban avea impresia că nimerise în toiul unui bîlci uriaş, ale cărui decoruri şi personaje fuseseră născocite de un faimos regizor de spectacole. Totul se învîrtea, îţi fura ochii, te zăpăcea, în mişuiala zgomotoasă şi neistovită a cumetrelor guralive, a vizitiilor care se interpelau în gura mare de pe capra trăsurii, a străinilor ce hoinăreau pe străzi, a lacheilor clevetitori, a tot felul de pierde-vară, a sforarilor, a celor care puneau ţara la cale comentînd ultimele evenimente, a cititorilor de ziare ce se angajau grupuri, grupuri, în cîte o discuţie aprinsă cu cel ce răspîndea zvonuri neîntemeiate, cu cel-care-era-mai-bine-informat-ca-oricine, cu cel-care-ştia-din-sursă-sigură, cu cel-ce-văzuse sau care-fusese-de-faţă-şi-putea-povesti ; mai erau, în afară de aceştia, patriotul grozav de înfocat care băuse un pahar mai mult, gazetarul care scrisese trei articole în viaţa lui, agentul de poliţie care sub cuvînt că avea guturai umbla îmbrobodit la faţă, antipatriotul deghizat în patriot al cărui costum era prea bătător la ochi ca să nu-l dea de gol şi care în orice moment venea cu cîte o noutate tulburătoare menită să facă vîlvă în uriaşul furnicar al mahalalei. Revoluţia trezise la o viaţă nouă strada — strada care avea o importanţă atît de mare pentru Esteban, de vreme ce acolo

trăia și din mijlocul ei contempla Revoluția. „Veselia dezlănțuită a unui popor liber", se gîndea tînărul, care era numai ochi și urechi, măgulit de faptul că era considerat de toți ca un „străin, prieten al Libertății". Unii poate se vor fi obișnuit mai repede cu toate acestea ; el, însă, smuls pe neașteptate din somnolența lui tropicală, avea impresia că se află într-un ținut exotic — acesta era cuvîntul — de un exotism mult mai bogat în culoare decît acela al plaiurilor sale cu palmieri și trestie de zahăr, unde crescuse fără să se gîndească vreodată că lucrurile pe care le avea zi de zi în fața ochilor ar fi putut fi exotice pentru cineva. Exotice, într-adevăr exotice, i se păreau aici flamurile și stîlpii de pe străzi, alegoriile și stindardele ; caii cu crupă lată, ce păreau desprinși dintr-un carusel așa cum l-ar fi pictat Paolo Ucello, atît de puțin asemănători cu gloabele ciolănoase și nărăvașe — prăsilă vrednică de strămoșii andaluzi — din țara lui de baștină. Totul era pentru el un prilej de a se opri locului cu gura căscată : cafeneaua în stil chinezesc și cîrciuma pe firma căreia era zugrăvit un Silen călare pe un butoi. Saltimbanci care imitau în aer liber figurile celor mai vestiți acrobați și meșterul care tundea cîinii într-o baracă instalată pe malurile fluviului. Totul era curios, neprevăzut, comic : îmbrăcămintea negustorului ambulant de cofeturi, taraba cu ace, ouăle vopsite în roșu, ca și curcanii pe care o precupeață din hală îi recomanda drept „aristocrați". Fiecare prăvălie i se părea un teatru, cu galantarul în care se aflau expuse ca pe o scenă niște pulpe de berbec

pe dantele de hîrtie ; dugheana negustoresei de parfumuri, prea elegantă ca să poți crede că trăia din cele cîteva marafeturi ce se vedeau în geam ; negoțul vînzătoarei de evantaie sau al celeilalte, o femeiușcă nostimă, cu sînii rezemați de tejghea, care vindea embleme revoluționare făcute din marțipan. Totul era dichisit, legat cu panglici, împodobit, în culori de zaharicale, de montgolfieră, de soldat de plumb sau de ilustrația înfățișîndu-l pe Malbrough. Aveai impresia că te afli nu în sînul unei revoluții ci mai degrabă într-o gigantică alegorie a revoluției ; într-o metaforă a revoluției — revoluție desfășurată în altă parte, centrată pe niște poli ascunși, pregătită în condiții oculte, invizibile pentru cei care ar fi vrut să știe tot. Prea puțin familiarizat cu numele noi, despre care pînă mai ieri habar n-avusese iar acum le auzea zi de zi pe buzele tuturor, Esteban nu reușea să-și dea seama lămurit cine erau aceia care făceau revoluția. La un moment dat apăreau fără veste niște oameni obscuri din fundul provinciei, foști notari, seminariști sau avocați fără procese ba chiar și străini, care în cîteva săptămîni căpătau un prestigiu colosal. Faptele se aflau mult prea aproape de el ca să nu privească fascinat la atîtea figuri noi, recent apărute la tribună și în cluburile în care răsunau, cîteodată, glasurile tinerești ale unor oameni doar cu cîțiva ani mai mari decît el. Adunările la care asistase, amestecat în mulțime, nu izbutiseră să-l lumineze mai deplin : necunoscîndu-i pe cei ce luau cuvîntul, zăpăcit de risipa aceea torențială de vorbe, rămînea uluit în fața oratorilor, întocmai ca un lapon

adus pe nepusă masă în faţa Congresului Statelor Unite. Cutare îi era simpatic prin spontana duritate a unui limbaj virulent, în care se simţea neastîmpărul adolescenţei ; cutare, prin inflexiunile poporane ale vocii sale groase şi puternice ; cutare, fiindcă elocvenţa lui era mai caustică şi mai incisivă decît a celorlalţi... Victor Hugues nu putea nici el să-l lămurească mai bine în momentul acela, fiindcă nu prea aveau ocazia să se întîlnească. Amîndoi locuiau într-un han destul de sărăcăcios, prost luminat şi neaerisit, în care stăruia toată vremea un miros de varză, de carne de berbec şi de supă de praz, suprapus peste îmbîcseala covoarelor roase ce răspîndeau un iz de unt rînced. La început trăiră din plin viaţa capitalei, cercetînd localurile hărăzite distracţiilor şi plăcerilor, în care Esteban, după multe excese şi nu mai puţine atentate împotriva pungii sale cu bani, reuşise să-şi potolească clasica lascivitate de care sînt stăpîniţi în genere străinii atunci cînd pun piciorul pe malurile Senei. După cîtva timp însă, Victor, lefter cum era, neavînd la sufletul său decît banii pe care-i cîştigase în Cuba, începuse să se gîndească la ziua de mîine, aşa că Esteban chibzui să-i scrie lui Carlos, cerîndu-i o scrisoare de credit prin intermediul domnilor Laffon, din Bordeaux, ce reprezentau vinul negru-vîrtos şi tămîiosul contelui de Aranda. Francezul se obişnuise să plece devreme de acasă şi să nu se mai întoarcă decît seara tîrziu. Cunoscîndu-l, tînărul se ferea să-i pună vreo întrebare. Victor nu sufla o vorbă despre planurile sale decît după ce-i reuşiseră, adică atunci cînd în mintea lui se

formau alte planuri şi mai mari. Singur de capul său, Esteban se lăsa legănat de ritmul fiecărei zile, ţinîndu-se după gărzile ce defilau cu tobele în frunte, strecurîndu-se în cîte un club politic la întîmplare, luînd parte la cîte o manifestaţie improvizată, mai revoluţionar decît cei care făceau revoluţia, cerînd întotdeauna măsuri cît mai drastice, pedepse draconice, exemplare. Ziarele sale de predilecţie erau cele extremiste ; oratorii preferaţi cei mai necruţători. Orice zvon în legătură cu vreo conspiraţie contrarevoluţionară îl făcea să iasă val-vîrtej în stradă, înarmat cu primul cuţit de bucătărie ce-i cădea în mînă. Stăpîna hanului în care locuia se făcuse foc într-o dimineaţă, cînd sosise cu o liotă de copii după el, aducînd un puiet de brad pe care-l sădise cu toată solemnitatea în curte, ca pe un nou arbore al Libertăţii. Într-o altă zi, luă cuvîntul într-un club al iacobinilor, lăsîndu-i cu gura căscată pe toţi cei de faţă, cărora le împărtăşi convingerea lui că, pentru a răspîndi sămînţa revoluţiei în Lumea Nouă, mijlocul cel mai sigur ar fi fost acela de a sădi idealul libertăţii în sufletul iezuiţilor care, expulzaţi din regatele de peste ocean, umblau pribegi prin Italia şi Polonia... Librarii din cartier îi spuneau *huronul*, şi Esteban, măgulit de o poreclă care asocia amintirea lui Voltaire cu imaginea Americii, căuta cu orice chip să sfideze manierele curtenitoare ale vechiului regim, afişînd o sinceritate, un fel de a se exprima în termeni brutali, de a-şi spune părerea cu atîta cruzime, încît uneori reuşea să-i jignească pînă şi pe revoluţionari. „Grozav îmi place să calc în stră-

chini şi să vorbesc de funie în casa spînzuratului", se lăuda el, încîntat nevoie mare că putea să fie nesuferit şi ursuz. Şi se ducea astfel „cotelind" din adunare în adunare şi din bîrfeală în bîrfeală, pînă la cluburile unde se adunau spaniolii aflaţi la Paris, masonii şi filozofii, filantropii şi mîncătorii de popi, care conspirau cu tot zelul pentru a purta facla revoluţiei în peninsulă. Acolo erau trecuţi mereu pe răboj Burbonii încornoraţi, reginele destrăbălate şi infanţii cretini şi se zugrăvea în cele mai sumbre culori starea de înapoiere în care zăcea Spania, vorbindu-se despre călugăriţele cu trupul numai răni, despre tot felul de miracole înşelătoare şi despre zdrenţe, despre persecuţii şi samavolnicii, aşa încît toată suflarea dintre Pirinei şi Ceuta se arăta a fi cufundată în tenebrele unui conservatism mereu în floare. Şi comparau ţara lor amorţită, tiranizată, lipsită de orice scînteie de lumină, cu Franţa cea luminată, a cărei revoluţie fusese întîmpinată, aplaudată, aclamată, de oameni ca Jeremias Bentham, Schiller, Klopstock, Pestalozzi, Robert Bruce, Kant şi Fichte. „Dar nu ajunge să purtăm facla revoluţiei numai în Spania ; trebuie s-o ducem mai departe, în America", declara Esteban în sînul acelor reuniuni, găsind de fiecare dată o ureche ascultătoare la un anume Feliciano Martinez de Ballesteros, venit din Bayonne, care îi devenise deodată simpatic pentru hazul cu care ştia să povestească anecdote şi pentru că uneori începea să cînte din gură cîntecele lui Blas Laserna [1], acompa-

[1] Compozitor spaniol din secolul al XVIII-lea.

niindu-se cu eleganţă şi vervă la un vechi clavecin uitat într-un ungher. Mai mare dragul să-i auzi atunci pe spaniolii strînşi în jurul clavirului, reluînd în cor cupletul :

Cuando Majoma vivia,
Alla en la era pasada
Era tanto lo que bebia
Que del suelo se elevaba
Con las monas que cogia. [1]

Toţi purtau, în chip ostentativ, o vestă a cărei vînzare era interzisă în urma unui decret regal atît pe teritoriul Spaniei cît şi în coloniile din America : pe căptuşeală se putea citi cuvîntul „Libertate" brodat cu roşu. Şi îşi petreceau aşa seara, făcînd tot felul de proiecte de invazie, punînd la cale răzvrătirea unei provincii întregi, urzind planuri de debarcări la Cadiz sau la Costa Brava, numind miniştri cu mare faimă, întemeind ziare imaginare, redactînd proclamaţii. Fiecare din ei avea plăcerea să se asculte glăsuind într-o risipă de vorbe ce spărgea vasele cu mir şi răsturna coroanele în răbufnirea cuvintelor grosolane cu care erau de-a valma înfieraţi membrii dinastiei iberice, soţii ca unii ce purtau coarne, iar soţiile ca fiind nişte tîrfe.

[1] *Cînd Mahomed trăia*
De mult, în vremea ce-a apus
Atîta băutura ce-i plăcea.
Încît se ridica în aer, hopa, sus
De cîte ori o făcea lată.

Unii se plîngeau că prusacul Anacharsis Cloots [1], apostol al republicii universale, prezentîndu-se la bara Adunării Constituante în calitate de ambasador al speciei umane, nu solicitase pe nici un spaniol din grup să facă parte din cortegiul său de englezi, sicilieni, olandezi, ruşi, polonezi, mongoli, turci, afgani şi haldei, îmbrăcaţi în costume naţionale, mulţumindu-se, pentru a reprezenta cu toată demnitatea cuvenită ţara învecinată care gemea în lanţurile despotismului şi sub ştreangul spînzurătorii, cu un cetăţean oarecare. Iată de ce nu se auzise glasul Spaniei cu prilejul acelei memorabile ceremonii la care pînă şi un turc luase cuvîntul. „Au toată dreptatea să ne dispreţuiască fiindcă, pînă una alta, nu sîntem încă nimic — spunea Martinez de Ballesteros, ridicînd din umeri. Dar o să vină şi vremea noastră." Deocamdată cunoştea cîţiva oameni de mare valoare care se pregăteau să treacă în Franţa pentru a se rîndui sub flamura revoluţiei. Printre alţii, un tînăr abate, anume Marchena [2], pe care îl considera o inteligenţă superioară, judecînd după stilul scrisorilor sale şi traducerile de poeme latine pe care i le trimisese. Ar fi fost prea puţin totuşi pentru Esteban, să se mulţumească a-şi petrece serile în mijlocul unor reuniuni însufleţite şi să bată toată ziua

[1] *Jean-Baptiste du Val-de-Grace*, supranumit *Anacharsis Cloots* (1755—1794), iluminist francez de origine prusacă. S-a distins în timpul Revoluţiei ca reprezentant al iacobinilor, unul dintre fondatorii cultului Raţiunii. Se socotea „cetăţean al umanităţii" şi „orator al speciei umane".

[2] *José Marchena* (1768—1821), filozof şi literat spaniol, participant la Revoluţia franceză, de partea girondinilor.

străzile, căscînd gura la defilări şi la festivităţile civice. Într-o zi care avea să-i rămînă de-a pururi în amintire fu primit cu tot ceremonialul în Loja Străinilor Reuniţi, avînd astfel ocazia să pătrundă în vasta lume fraternă şi conspirativă din care Victor îi dezvăluise numai unele crîmpeie. În cinstea lui fuseseră aprinse toate lămpile tainicului şi strălucitorului Templu în care, trecînd pe dinaintea spadelor scînteietoare, păşise înfiorat şi uimit spre Coloanele Jachim şi Boaz, spre delta şi tetragrama, spre pecetea lui Solomon şi steaua numărului de aur. Se aflau acolo, împodobiţi cu aureolele şi emblemele lor, cavalerii Kadosh şi cavalerii Roza-Crucii, cavalerii şarpelui de bronz şi cavalerii arcei regale, Principii Tabernacolului, principii Libanului, principii Ierusalimului, Marele Maestru Arhitect şi Sublimul Principe al secretului regal, spre ale căror grade începea ascensiunea tînărului, a celui care, transfigurat de emoţie, simţindu-se nedemn de atîta onoare, înainta în momentul acela spre misterele Graalului, spre misterele preschimbării pietrei brute în piatră cubică, ale resurecţiei soarelui în frunza de salcîm, în sînul unei tradiţii păstrate, recîştigate, care, cufundîndu-se vertiginos în timp, ajungea să-şi tragă originea din ceremoniile iniţiatice ale Egiptului, prin intermediul lui Iacob Boehme, prin Nunţile Chimice ale lui Christian Rosencreutz şi prin secretul templierilor. Esteban se simţise unul în totul şi cu totul, limpezit, iluminat, în faţa arcei pe care acum trebuia să o dureze înlăuntrul fiinţei sale, după asemănarea Templului ridicat de meşterul Hi-

ram-Abi. Se afla în centrul Universului : deasupra capului său se desfăşura Firmamentul, iar sub tălpile lui era drumul ce duce din Occident spre Orient.

După ce ieşi din întunecimea cabinetului de meditaţie, cu pieptul descoperit în partea inimii, cu piciorul drept dezgolit pînă la genunchi, iar cu cel stîng desculţ, ucenicul răspunse la cele trei întrebări rituale asupra îndatoririlor pe care omul le avea faţă de Dumnezeu, faţă de sine însuşi şi faţă de ceilalţi ; la sfîrşit, luminile îşi sporiseră strălucirea, înaltele lumini ale unui secol spre a cărui prodigioasă instaurare pornise orbeşte, cu ochii legaţi, mînat parcă de o voinţă superioară, în ziua cînd Port-au-Prince se mistuise bîntuit de vîlvătăi uriaşe. Abia acum pricepea desluşit sensul halucinantei sale călătorii — aidoma celei în care va fi purces Parsifal în căutarea lui însuşi — spre cetatea viitorului, care de data asta nu era situată în America, aşa cum şi-o închipuise Thomas Morus sau Campanella, ci în leagănul însuşi al filozofiei... În noaptea aceea, simţind că nu se lipeşte somnul de el, hoinări pînă în zori prin cartierele vechi, peste care vremurile îşi lăsaseră pecetea, cu străzi întortocheate, cu desăvîrşire necunoscute pentru el. Colţuri de case croite în unghi ascuţit îi ieşeau pe negîndite în faţă, ca provele unor corăbii gigantice, fără catarge şi fără pînze, deasupra cărora hornurile se profilau pe cer ca nişte fantastice umbre de cavaleri împlătoşaţi. Fără a-şi da în vileag natura exactă a formelor ce se iveau din beznă sau dintr-o împletire de umbre şi lumini, ici colo mijeau în noapte schele, firme

de prăvălii, litere decupate din tablă, steaguri încremenite. Într-o parte stăteau strînse grămadă cărucioarele precupeţilor din piaţă ; ceva mai încolo se zărea o roată spînzurînd deasupra unor coşuri de răchită împletite pe jumătate. Fantomatic, un cal de dîrvală sforăia în fundul unei curţi în care o cabrioletă îşi înălţa hulubele sub o rază de lună, încremenită în poziţia neliniştitoare a unei insecte care s-ar fi pregătit să înţepe. Urmînd drumul pelerinilor de odinioară ai sfîntului Iacob, Esteban se opri într-un loc unde cerul părea că aşteaptă la capătul străzii să treacă cineva pe versantul celălalt al colinei, îmbiind nările cu mirosul grîului secerat, cu mireasma de bun augur a trifoiştilor, cu boarea umedă şi călduţă a cramelor. Tînărul ştia totuşi că nu era decît o amăgire ; că sus, pe dîmb, erau alte case şi mai numeroase, printre care şerpuiau uliţele încîlcite ale mahalalelor. De aceea, oprindu-se acolo unde trebuia să adaste ca să nu se irosească farmecul unei magnifice perspective cereşti, rămase să contemple priveliştea pe care secole de-a rîndul o contemplaseră, cîntînd imnuri de slavă, oamenii cu scoici cusute pe veşminte, cu cîrje şi pelerină, care-şi tîrşiseră atîta sandalele pe făgaşul acesta, simţindu-se mai aproape de măreaţa poartă a Gloriei, cînd mai aveau doar cîteva zile de mers pînă la spitalul Saint-Hilaire din Poitiers, pînă în pădurile de răşinoase din Landes şi pînă la popasul din Bayonne, etapele premergătoare întîlnirii celor patru căi ale pelerinilor, pe Podul Reginei din valea Aspe. Şi astfel se perindaseră pe acolo an după an, generaţie după generaţie, mînaţi de o

neistovită osîrdie, în drum spre sublima plăsmuire de piatră a meşterului Matei, care fusese mason — nu mai încăpea nici o îndoială în această privinţă — la fel ca Bruneleschi, Bramante, Juan de Herrera, sau Erwin Steinbach, constructorul catedralei din Strasbourg.

Cugetînd asupra iniţierii sale, Esteban îşi dădu seama cît era de ignorant şi de uşuratic. Exista bunăoară o întreagă literatură necesară desăvîrşirii sale de care era cu totul străin. Îşi puse deci în gînd să-şi cumpere chiar în ziua următoare cărţile trebuincioase, îmbogăţind pe socoteala sa cunoştinţele elementare pe care şi le însuşise pînă atunci...

Aşadar, mai puţin receptiv decît înainte faţă de entuziasmul revoluţionar care, mai toată vremea, punea în mişcare mulţimea pe străzi, se apucă să studieze nopţi de-a rîndul, căutînd să se documenteze cît mai bine în privinţa misterioasei dar neîndoielnicei dăinuiri a Ternarului de-a lungul veacurilor.

Într-o dimineaţă pe la ora şapte, Victor îl găsi încă treaz, visînd la steaua numită Pelin din Apocalips, după ce stătuse pînă atunci cufundat în lectura cărţii *Venirea lui Mesia* de Juan Josaphat Ben Ezra, pseudonim cu rezonanţă arabă sub care se ascundea un sîrguincios conspirator american. „Vrei să lucrezi pentru Revoluţie?“ îl întrebă prietenul său. Smuls din îndepărtatele sale gînduri, trezit la pasionanta realitate imediată care, la urma urmei, înfăţişa o primă izbîndă pe calea Marilor Aspiraţii Tradiţionale, răspunse că da cu mîndrie şi cu entuziasm, totodată adăugînd că nu permitea sub

nici un cuvînt să fie pusă la îndoială rîvna, dorinţa lui fierbinte de a lupta pentru libertate. „Vino la zece în biroul cetăţeanului Brissot şi întreabă de mine“, spuse Victor, care purta nişte haine noi-nouţe, impecabil croite şi nişte cizme de saftian ce păreau scoase atunci din cutie. „Ah! Dacă s-ar întîmpla cumva să se discute despre asta, nici un cuvînt despre masonerie. Dacă vrei să fii alături de noi, să nu mai pui niciodată piciorul într-o lojă. Am şi pierdut prea multă vreme cu prostiile alea.“ Şi observînd mirarea zugrăvită pe figura lui Esteban, adăugă: „Masoneria este contrarevoluţionară. În privinţa asta nu mai încape discuţie. Nu există altă morală decît morala iacobină“. Şi luînd un *Catehism al Ucenicului*, care se afla pe masă, îi rupse cotorul şi-l aruncă în coşul de hîrtii.

II

La zece jumătate Esteban fu primit de Brissot, iar la unsprezece se şi stabilise drumul pe care-l avea de făcut pînă la graniţa spaniolă şi care, întîmplător, era chiar unul din drumurile bătute odinioară de cei plecaţi în pelerinaj la Santiago. „Libertatea ar fi trebuit să-mi dea o pereche de sandale şi o cocardă în chip de scoică, aşa cum purtau pe vremuri pelerinii“, spuse tînărul, încîntat de figura sa retorică improvizată ad hoc, aflînd ce aşteptau de la el. În momentul acela se simţea nevoia unor bărbaţi cu convingeri puternice, în măsură să scrie texte în limba spaniolă şi să traducă documente din limba franceză

pentru a pregăti o literatură revoluţionară, destinată Spaniei, literatură care începuse mai de mult să se tragă la tipar în Bayonne, precum şi în alte oraşe din preajma Pirineilor, unde se aflau tiparniţe disponibile. Abatele José Marchena, al cărui cuvînt avea greutate faţă de Brissot, şi care îndeobşte era foarte apreciat pentru talentele şi ironia lui voltairiană, recomanda o cît mai grabnică pătrundere doctrinară în peninsulă, pentru a se aprinde o dată pentru totdeauna focurile unei revoluţii ce trebuia să izbucnească fără multă zăbavă acolo, după cum dezlănţuirea ei era aproape iminentă în sînul altor naţiuni dornice să sfărîme ruşinoasele lanţuri ale trecutului. După Marchena, Bayonne — bineînţeles nici Perpignan nu putea fi nesocotit — „era locul cel mai potrivit unde se puteau reuni patrioţii spanioli care voiau să lupte pentru regenerarea ţării lor", dar că pentru asta trebuiau să se bizuie pe nişte oameni destul de inteligenţi ca să-şi dea seama că „limbajul pe care-l foloseau francezii treziţi la o viaţă nouă nu putea fi încă pe înţelesul spaniolilor". Aceştia trebuiau pregătiţi treptat, „respectîndu-se cîtva timp anumite prejudecăţi de dincolo de munţi, incompatibile cu libertatea, dar care aveau rădăcini prea adînci ca să poată fi stîrpite dintr-o dată". „E limpede ?" întrebă Victor pe Esteban, ca şi cum şi-ar fi luat faţă de Brissot răspunderea protejatului său. Tînărul se folosi imediat de prilej, răspunzînd concis dar cu toată convingerea, printr-un mic discurs presărat cu citate spaniole, ca să demonstreze nu numai că era de acord cu Marchena, dar că putea să se exprime tot atît

de corect în limba franceză ca în graiul matern... Totuşi, gîndindu-se mai pe îndelete la toate acestea, ajunse după cîteva ore la concluzia că misiunea ce i se încredinţase nu era chiar atît de invidiat : să te îndepărtezi tocmai atunci de Paris însemna să pierzi cu totul din vedere ceea ce se petrecea pe scena celui mai mare teatru al lumii, ca să te înmormîntezi într-un fund de ţară. „Nu e momentul acum să te plîngi — îl luă Victor la rost, cînd îi împărtăşi îndoielile lui. În curînd am să fiu şi eu trimis la Rochefort pentru mai multă vreme. Crezi că mie nu mi-ar plăcea să rămîn aici ? Fiecare însă trebuie să meargă unde este trimis." Trei zile după aceea petrecură în lege, făcînd zaiafeturi peste zaiafeturi şi ţinîndu-se de femei şi astfel prietenia dintre cei doi bărbaţi îşi strînse din nou legăturile. Esteban, care înţelegea să fie cu inima deschisă faţă de Victor, nu putea să-i ascundă că, deşi se străduia să-i urmeze sfaturile, căutînd să nu se mai gîndească la masonerie, trecerea sa prin Loja Străinilor Reuniţi îi lăsase o mulţime de amintiri plăcute. Acolo fusese primit ca un „tînăr frate american" şi fusese învestit cu o togă virilă în vederea iniţierii. Pe de altă parte, nu se putea spune că nu domnea un spirit democratic, sănătos, în sînul unei adunări în care un om de rangul lui Charles Constantin de Hesse-Rotenburg [1] se purta atît de amical cu patriotul de culoare, proaspăt venit din Martinica ca şi cu fostul iezuit din Paraguay, care avea nostalgia

[1] General francez (1752—1821) de origine germană, participant la Revoluţie.

misiunilor sale comunitare ; cu tipograful din Brabant, expulzat din ţara sa fiindcă răspîndise manifeste, cu surghiunitul spaniol, negustor ambulant în timpul zilei, orator după apusul soarelui, după care masoneria ar fi fost în ființă în Avila încă din secolul al XVI-lea, aşa cum mărturiseau diverse elemente figurative ca echere, compase şi maiuri recent descoperite — cum pretindea el — în biserica Adormirea Maicii Domnului, construită de arhitectul Mosen Rubi de Braquemonte. Acolo aveai adeseori prilejul să asculţi muzica unui inspirat compozitor mason, care se chema Mosar, sau Motzarht, sau cam aşa ceva, imnurile lui fiind cîntate în timpul ceremoniilor de iniţiere de către un bariton vienez care obişnuia să înfrumuseţeze cu vocalize pline de strălucire unele din aceste melodii cum ar fi, de pildă, „O, sfîntă însoţire a fraţilor credincioşi" sau invocaţia : „Voi care slăviţi pe Atotfăcătorul sub numele de Iehovah, Dumnezeu, Fu, sau Brahma". Acolo veneai în contact cu oameni foarte interesanţi, care susţineau că revoluţia era o victorie de ordin material şi politic ce trebuia transformată într-o biruinţă deplină a omului asupra lui însuşi. Esteban îşi amintea de Ogé, atunci cînd unii dintre fraţi, de origine daneză sau suedeză, vorbeau despre minunata curte a prinţului de Hesse — şi Charles Constantin, ca un adevărat senior ce era, atesta mărturiile lor — unde li se puneau diferite întrebări somnambulilor în legătură cu căderea îngerilor, cu zidirea unui templu sau cu substanţele chimice care intrau în compoziţia aşa-numitei aqua-toffana [1]. La curtea din Schleswig [2] aveau loc vindecări miraculoase, înfăptuite cu ajutorul magnetismului, datorită căruia orice copac, fie el mesteacăn, nuc, sau brad puteau deveni un izvor de fluid cu virtuţi binefăcătoare. Confruntîndu-se oracolele obţinute prin cele optzeci şi cinci de mijloace tradiţionale de prezicere a viitorului, printre care se număra bibliomanţia, cristalomanţia, chiromanţia şi xilomanţia, porţile ce ţineau ferecate tainele zilei de mîine fuseseră doborîte la pămînt. Se ajunsese la cele mai mari subtilităţi în tălmăcirea viselor. Iar prin intermediul scrierii automate se intrase în legătură cu eul profund, ascuns în fiecare fiinţă omenească, şi care cunoştea vieţile ei anterioare. În felul acesta ieşise în vileag, bunăoară, că marea ducesă de Darmstadt plînsese la picioarele crucii pe Golgota sau că marea ducesă de Weimar asistase, în palatul lui Pilat, la judecata Domnului, după cum înţeleptul Lavater avusese ani de-a rîndul convingerea fermă că fusese cîndva Iosif din Arimateea. Uneori, noaptea, candelabrele magicului castel din Gottorp — învăluit pînă în temelii în negura ce umezea feşile mumiilor egiptene — coborau pe mesele la care jucau cărţi, cu un calm seniorial, un conte de Bernstorf care trăise odinioară sub înfăţişarea apostolului Toma ; un Ludovic de Hesse, care îşi amintea de vremea cînd sălăşluise pe pămînt în ipostaza evanghelistului Ioan ; un Christian de Hesse care fusese

[1] Otravă foarte puternică pe bază de arsenic.
[2] Danemarca.

în vechime apostolul Vartolomeu. Prinţul Karl lipsea adesea de la aceste şedinţe; prefera să stea închis la el în cameră şi să lucreze ţinîndu-şi privirea aţintită cu atîta intensitate asupra unei bucăţi de metal căreia vechii greci îi spuneau electron, încît la un moment dat în faţa ochilor săi începeau să mijească un fel de norişori ale căror forme puteau fi interpretate ca nişte avertismente sau mesaje trimise de pe celălalt tărîm... „Prostii! izbucnea Victor iritat, de cîte ori îi pomenea de aceste minunăţii. Cînd există atîtea lucruri reale la care să te gîndeşti, să pierzi vremea zadarnic discutînd despre asemenea scîrnăvii e ca şi cînd ai avea o atitudine contrarevoluţionară. Mi-am dat seama la timp de ceea ce se ascundea îndărătul acestor panglicării vrăjitoreşti: o vicleană dorinţă de a întoarce spatele prezentului, abătînd oamenii de la îndatoririle lor imediate. Pe de altă parte, masonii predică în numele fraţiilor alcătuite de ei o moderaţie cu drept cuvînt criminală. Şi orice moderat trebuie privit de noi ca un duşman." Din vorbă în vorbă, Esteban reuşise să lămurească, în fine, taina relaţiilor din trecut ale lui Victor cu masoneria: Jean Baptiste Willermoz, furnizorul său de mătăsuri, mare cancelar al aşa-numitului convent al galilor, faţă de care prinţii de Hesse aveau o mare stimă, era conducătorul unui ordin care alunecase către mistica orfică sub influenţa lui Martinez de Pasqually, iluminatul săvîrşit din viaţă la Santo-Domingo. Misteriosul evreu-portughez întemeiase nişte consilii în Port-au-Prince şi în Leogane, cîştigîndu-şi adepţi ca Ogé, înclinaţi spre speculaţiile esoterice, dar dezamăgindu-i în schimb cu disciplinele sale ermetice pe cei care, ca fostul negustor, se simţeau atraşi mai curînd de un ideal politic subversiv. Respectînd imensul prestigiu de care se bucura Willermoz ca filantrop şi industriaş — mii de muncitori lucrau în fabricile sale din Lyon — Victor acceptase fundamentele doctrinei, iniţiindu-se după ritul Marelui Orient, însă nu voia în ruptul capului (de unde şi disputele lui cu Ogé) să admită practicile spiritualiste preconizate de Martinez de Pasqually, care pretindea că poate stabili o legătură mintală, de la distanţă, cu discipolii săi din Europa... „Toţi magii şi inspiraţii ăştia nu fac decît să bată apa în piuă", spunea Victor, care acum se lăuda că se află temeinic aşezat cu picioarele pe pămînt şi lua deseori cuvîntul la clubul iacobinilor, unde avea ocazie să stea cot la cot cu Billaud-Varennes [1] şi Collot d'Herbois [2]; uneori izbutea chiar să se apropie de Maximilien Robespierre, pe care îl socotea mai presus de toţi tribunii Revoluţiei, ridicîndu-l în slăvi cu atîta fervoare, încît Esteban, în faţa neprecupeţitelor elogii aduse elocinţei şi concepţiilor acestuia, ţinutei,

---

[1] *Jean-Nicolas Billaud-Varennes* (1756—1819), avocat, iniţial, se ilustrează ca unul din cei mai de seamă oratori iacobini; e numit apoi preşedinte al iacobinilor, preşedinte al Convenţiei. Se opune cu timpul politicii lui Robespierre, devenind unul din iniţiatorii loviturii din 9 Thermidor, prin care este îndepărtată de la conducerea Revoluţiei aripa cea mai radicală a burgheziei.

[2] *Jean-Marie Collotd'Herbois* (1750—1796), actor dramatic, participant activ la Revoluţie, membru al Convenţiei, adept al lui Robespierre.

ba chiar şi eleganţei vestimentare cu totul neobişnuite în mijlocul unor adunări în care lipsa de maniere şi neglijenţa îmbrăcămintii erau precumpănitoare, nu se putea stăpîni să nu-i spună în zeflemea : „Cum văd eu, este un fel de Don Juan pentru bărbaţi". Victor, care nu prea ştia de glumă, îi răspundea cu un gest trivial, ducînd mîna la prohab.

După o lungă şi zdruncinată călătorie pe şleauri desfundate, de-a lungul cărora cucuruzii de pin scrîşneau sub roţile şinuite ale trăsurii, Esteban ajunse cu chiu, cu vai la Bayonne, unde se puse la dispoziţia celor care pregăteau declanşarea Revoluţiei în Spania : fostul marinar Rubin de Celis, primarul Bastarreche şi ziaristul Cuzman, prieten cu Marat şi colaborator al ziarului *L'Ami du Peuple*. De la început, avu impresia menită să-l descurajeze, că atît mutra lui cît şi dorinţele sale de a intra imediat în acţiune nu prea erau pe placul unor oameni care în majoritate se complăceau într-un iacobinism temperat de anumite considerente hispanice, virulent de cîte ori era vorba de Franţa, pentru a deveni blînd şi precaut atunci cînd privirile se întorceau spre Bidasoa. Tînărul fu expediat fără întîrziere la San Juan de Luz, oraş care se numea acum Chauvin-Dragon, în amintirea unui eroic soldat republican din partea locului. Acolo se afla o tipografie mică, dar foarte activă, căreia trebuia să i se dea multe manifeste şi texte revoluţionare selecţionate de abatele Marchena, bun agitator, gata oricînd să ia pana în mînă, ţinînd pas cu evenimentele, dar care de o bucată de vreme bătea mai rar drumurile ce duceau la frontieră, zăbovind cea mai mare parte din timp la Paris, unde mai toată ziua era în audienţă la Brissot. Esteban, care se credea lipsit de prieteni pe acele meleaguri, avu bucuria să întîlnească într-o după-amiază, pe malurile rîului Untzin, un pescar stingher pe care-l întîmpină cu braţele deschise : era mucalitul Feliciano Martinez de Bellesteros ; fostul mason purta acum sclipitoarele trese de colonel pentru meritul de a fi creat un corp de vînători de munte, aşa-numiţii *miqueletes* în scopul de a ţine piept trupelor spaniole în cazul unei agresiuni, ispitindu-le totodată să treacă de partea Republicii. „Trebuie să fim pregătiţi — îi explică el — la noi în ţară iarba rea creşte pe toate drumurile : ajunge să te uiţi la Godoy [1] şi la cei de teapa lui sau la Mesalinele noastre din casa de Burbon". Însoţit de jovialul cetăţean din Logroño, Esteban cutreieră pe îndelete satele din împrejurimi, care-şi schimbaseră de curînd numele : Ixrasson, bunăoară, acum se chema Unión ; Arbonne — Constante ; Ustarritz — Marat-sur-Nive ; Baigorry — Termopyles. Primele săptămîni tînărul şi le petrecu minunîndu-se în faţa bisericilor basce, primitive, cu clopotniţele lor scunde şi dîrze, cu grădinile de zarzavat împrejmuite cu lespezi îngropate în pămînt ; se oprea locului să privească perechile de boi, mînate cu strămurarea, cu cîte o piele de oaie întinsă peste jug ; trecea peste poduri

[1] *Godoy Alvarez de Faria (Manuel)* (1767—1851), important om de stat spaniol, preşedinte al Consiliului de miniştri, demnitate ocupată graţie favoarei deosebite de care se bucura pe lîngă regină.

arcuite, cabrate deasupra puhoaielor ce se îndestulau din zăpezile topite, culegînd în treacăt cîte o ciupercă portocalie în crăpăturile stîncilor. Îi plăcea arhitectura caselor, cu bîrnele lor vopsite în albastru indigo, cu acoperişurile lor lin înclinate, cu scoabe de fier înfipte în pietrele zidurilor de sprijin. Lanţul de munţi din poemele închinate lui Charlemagne, îmbucătăţit în contraforturi abrupte pe ale căror poteci se iveau de după vreun stei de piatră pe care poate îşi oprise cîndva privirile paladinul Roland, turme forfotitoare de oi robuste şi mai cu seamă păşunile, umede, mătăsoase, verzi, de un verde luminos de măr nepîrguit, una la fel cu alta şi toate aidoma, îl făceau să se gîndească la posibilitatea unei fericiri bucolice, restituie tuturor oamenilor de principiile revoluţionare. Numai că oamenii, atunci cînd îi cunoscuse mai bine îl dezamăgiseră : bascii aceştia, cu mişcările lor tacticoase, cu grumaji de taur şi profiluri cavaline, pricepuţi cum nu se mai poate la căratul pietrelor şi tăiatul copacilor, şi corăbieri vrednici să stea alături de aceia care, căutînd drumul spre Islanda, avuseseră parte să vadă cei dintîi marea încremenită sub gheţuri, îşi păstrau cu tenacitate tradiţiile. Nimeni nu-i întrecea cînd era vorba să născocească fel de fel de şiretlicuri ca să poată asculta clandestin liturghia, să dosească ostii în berete, să ascundă clopote de biserici în cîte o şură sau într-un cuptor de var, să ridice altare pe furiş în cine ştie ce fermă, în odaia din fundul unei cîrciumi ori într-o peşteră păzită de cîini ciobăneşti, adică în locurile unde nimeni nu s-ar

fi aşteptat. Chiar dacă se aflaseră cîţiva nelegiuiţi care să sfărîme sfinţii catedralei din Bayonne, episcopul găsise totuşi oameni care să-l ajute să treacă pe pămîntul spaniol cu odăjdii, brîie preoţeşti şi cu tot calabalîcul. O fetişcană care se dusese să se cuminece în Villa de Vera trebuise să fie împuşcată. Locuitorii din mai multe sate de frontieră, dovediţi că ocrotesc preoţi refractari, găzduindu-i, erau deportaţi în masă, în Landes. Chauvin-Dragon continua să fie Saint Jean de Luz pentru pescarii săi, după cum Baigorry rămăsese mai departe sub oblăduirea Sfîntului Ştefan, pentru plugari. La Soule păstra cu aceeaşi credinţă datina focurilor aprinse de ziua Sfîntului Ion şi a dansurilor de obîrşie medievală şi nimeni nu s-ar fi încumetat prin partea locului să dea în vileag pe cel care îşi făcea rugăciunile în sînul familiei sau care se închina atunci cînd venea vorba despre vrăjitoarele din Zagarramurdi... Esteban trăia de două luni încheiate în mijlocul unei lumi pe care o simţea străină faţă de el, nestatornică şi plină de vicleşuguri, cu atît mai mult cu cît niciodată nu reuşise să înţeleagă graiul basc, după cum niciodată nu izbutise să citească sensul cuvintelor pe feţele celor din jur, cînd sosi, ca un trăsnet, vestea că izbucnise războiul cu Spania. Acum era convins că nu va mai putea cu nici un chip că treacă în peninsulă, ca să asiste la naşterea unei ţări noi, după cum îi plăcea să viseze în timp ce asculta discursurile pline de speranţe ale lui Martinez de Ballesteros, care-i anunţa mereu o apropiată răscoală a poporului din Madrid. Rămăsese ostatic între graniţele

Franței, blocate dinspre Atlantic de escadrele engleze și nu întrezărea nici o posibilitate să se întoarcă în țară. Nu se gîndise niciodată pînă atunci să plece înapoi la Havana, dornic cum era să joace un rol oricît de neînsemnat într-o revoluție menită să transforme lumea. Era de-ajuns să-și vadă însă toate drumurile închise, pentru ca o nostalgie aproape dureroasă a căminului și a oamenilor de care se simțea legat, a unor culori diferite și a miresmelor unei alte lumi, să-l facă să urască misiunea prezentă, care se rezuma de fapt la niște plictisitoare îndeletniciri birocratice. Nu merita să străbată o cale atît de lungă ca să vadă o revoluție pentru ca pînă la urmă să nu vadă nimic ; să rămînă ca un ascultător silit să-și ațintească urechea dintr-un parc învecinat, la acordurile orchestrei dezlănțuite în fortissimo din teatrul de operă în care nu izbutise să pătrundă. Trecură astfel cîteva luni în care Esteban se străduise să fie de folos, îndeplinind unele lucrări monotone. În Spania nu se întîmpla nimic din ceea ce se așteptase. Pînă și războiul în această parte a Franței începea să tînjească, mulțumindu-se să se țină de tipic, fără să depășească o serie de măsuri defensive cerute de puternicele contingente desfășurate de-a lungul frontierei de generalul Ventura Caro, care nu părea nici el prea hotărît să părăsească pozițiile ocupate, cu toată superioritatea numerică a trupelor sale. Noaptea se auzeau cîte un schimb de focuri în munți, fără alte incidente decît niște simple hărțuieli sau ciocniri încheiate imediat între patrule de recunoaștere. Vara — o vară lungă, însorită

și liniștită — își împlini timpul sorocit și se stîrniră iar vînturile de toamnă ; dobitoacele fură închise în grajduri, de îndată ce iarna începu să-și arate colții. Cu cît trecea timpul, Esteban își dădea seama că depărtarea de Paris nu făcea decît să sporească haosul ce domnea în mintea lui, așa încît ajunsese să nu mai poată descurca ițele unei politici în necontenită schimbare, contradictorie și excesivă, care se devora singură, cu atîtea comitete și mecanisme complicate care de la distanță erau destul de greu de definit, cu atîtea vești neașteptate ce curgeau una după alta ca să anunțe înălțarea unor personaje necunoscute pînă deunăzi sau căderea zgomotoasă a omului zilei, care, nu mai departe decît în ajun, era asemuit cu cei mai de seamă eroi ai antichității. Legile, regulamentele, decretele curgeau cu nemiluita, imediat abrogate sau socotite ca incompatibile cu anumite măsuri de urgență pe care provincia le respecta totuși ca fiind încă în vigoare. Săptămîna ajunsese să aibă zece zile ; anul începea la sfîrșitul lui ianuarie ; lunile erau numite Brumar, Germinal, Fructidor, fără să existe nici o concordanță cu cele de mai înainte ; greutățile fuseseră schimbate, răsturnîndu-se deprinderile celor ce foloseau din instinct cotul, latul de palmă și merticul. Prin partea locului nimeni n-ar fi putut să spună ce se petrecea în realitate, după cum nimeni nu știa în cine să se încreadă : francezul-basc se simțea mai aproape de spaniolul din Navarra decît de funcționarii veniți de cine știe unde, din Nord, pe nepusă masă, ca să-i vîre pe gît niște calendare curioase sau ca să schimbe nu-

mele orașelor. Războiul care izbucnise avea să fie de lungă durată, fiindcă nu era un război ca toate celelalte, făcut pentru a satisface ambițiile unui prinț sau pentru cucerirea unor teritorii străine. „Regii știu — se striga în tribunele iacobine — că pentru ideile filozofice nu există Pirineii : milioane de oameni s-au pus în mișcare pentru a preschimba fața lumii"... Asta se întîmpla prin martie — Martie era tot martie pentru Esteban, cu toate că Nivôse și Pluviôse — așa cum se numeau unele luni ale noului calendar — îi sunau destul de plăcut la ureche. Un martie cenușiu, zăbrelit de ploaia ce înfășura colinele din Ciboure în zăbranice neguroase, dînd un aspect fantomatic bărcilor care intrau în port, întorcîndu-se de la pescuit, din largul mării verzi-cenușii, agitate și triste, ale cărei depărtări fără orizont precis păreau că se topesc în cerul alburiu, pîclos, de iarnă tîrzie. Prin fereastra odăii în care tînărul își îndeplinea munca sa de traducător și corector de șpalturi tipografice, se zăreau plajele pustii, presărate cu țăruși, pe care valurile oceanului lăsase alge moarte, scînduri rupte și zdrențe, după furtunile nocturne ce răbufneau gemînd prin crăpăturile obloanelor și făceau să se învîrtească zănatic scîrțîitoarele moriște de fier mîncate de rugină. Acolo, în mijlocul pieței ce purtase mai înainte numele lui Ludovic al XVI-lea, iar acum se chema piața Libertății, se înălța ghilotina. Desprinsă din mediul său, departe de piața stropită cu sîngele unui monarh, unde deținuse un rol precis într-o tragedie transcendentală, naufragiată pe acele meleaguri, mașina — mai curînd

hîdă decît cumplită, mai curînd tristă și nătăită decît fatidică — atunci cînd era pusă în funcțiune avea înfățișarea lamentabilă a unor teatre de provincie pe seama cărora niște comedianți ambulanți, în turneu prin partea locului, se străduiau să imite jocul marilor actori din capitală. De cîte ori avea loc o execuție, singurii spectatori care se opreau locului cîteva clipe erau cîțiva pescari cu poverile la subsuoară, trei sau patru trecători cu figuri enigmatice, scuipînd din cînd în cînd prin colțul gurii, un copil, un peticar de espadrile, un vînzător de caracatițe, care își vedeau mai departe de drum, tacticos, în momentul cînd sîngele începea să gîlgîie din trupul condamnatului ca vinul prin gîrliciul unui burduf. Era prin martie. Un martie cenușiu, zăbrelit de ploaia ce făcea să se umfle paiele din grajduri, mohora părul caprelor și îmbîcsea cu fum înecăcios bucătăriile cu hornuri înalte în care stăruia un miros de usturoi și de ulei prost. Esteban nu avea vești de la Victor de cîteva luni. Știa doar că îndeplinea cu o neînduratoare mînă de fier funcția de acuzator public pe lîngă tribunalul revoluționar din Rochefort. Ajunsese pînă acolo încît ceruse — lucru cu care tînărul era de acord — ca ghilotina să fie instalată chiar în incinta tribunalelor, ca să nu se piardă timp între sentință și execuție. Lipsit de căldura sa, de felul său dur de a fi ca și de impetuozitatea sa, de prestigiul legăturilor sale directe cu un om ca Billaud sau Collot ori cu cine știe ce înalt personaj de ultimă oră — oră care nu coincidea cu cea trăită de el — Esteban avea impresia că se mic-

șorează zi de zi, că se închircește, că-și pierde cu încetul personalitatea, că este cu desăvîrșire absorbit de Evenimentul în care mult prea umila lui contribuție era iremediabil sortită să rămînă anonimă. Se simțea atît de neînsemnat încît uneori îi venea să plîngă. Muncit cum era de îndoieli, ar fi dorit în momentul acela să găsească un refugiu lîngă Sofía, pe genunchii căreia își odihnise de atîtea ori fruntea, căutînd un balsam în forța aceea maternă ce izvora din sînul ei feciorelnic și care avea darul să-l aline ca mîngîierile unei mame adevărate. Și începu chiar să plîngă de-a binelea, gîndindu-se la singurătatea și inutilitatea sa, cînd văzu intrînd în camera sa de lucru — care era totodată și odaia lui de culcare — pe colonelul Martinez de Ballesteros. Comandantul vînătorilor de munte era îmbufnat și nervos și-i tremurau mîinile asudate, scos din țîțîni, pe cît se părea de o veste proaspăt primită.

III

„Mi s-a făcut lehamite de franțuzii ăștia, răbufni spaniolul, lăsîndu-se să cadă pe patul lui Esteban. Sînt sătul pînă-n gît! Dracu să-i ia pe toți!“ Își cuprinse fața în palme și o bucată de vreme nu mai spuse nimic. Tînărul îi întinse o cană de vin pe care o bău pe nerăsuflate cerîndu-i încă una. Apoi începu să măsoare în lung și-n lat odaia, vorbindu-i învălmășit despre ceea ce-l făcuse să-și iasă din fire.

I se luase comanda, fusese destituit — des-ti-tu-it — de un oarecare comisar trimis de la Paris, cu puteri nelimitate, pentru a reorganiza trupele în sectorul respectiv. Lovitura primită era consecința curentului împotriva străinilor ce se dezlănțuise de curînd în capitală și ale cărui efecte abia acum se resimțeau la frontieră: „După ce i-au discreditat pe masoni, sau înverșunat acum împotriva celor mai credincioși prieteni ai revoluției“. Se spunea că abatele Marchena, care în momentul acela stătea ascuns fiind urmărit, putea fi ghilotinat în orice moment: „Un om care a fost trup și suflet pentru libertate“. Acum francezii puseseră mîna pe comitetul din Bayonne, mătrășindu-i pe spanioli — cutare chipurile era moderat, cutare fusese mason, iar cel de-al treilea era suspect. „Ia seama, prietene, fiindcă și dumneata ești străin. De cîteva luni încoace a fi străin constituie un delict aici, în Franța.“ Și Martinez de Ballesteros își continuă monologul indignat: „În timp ce la Paris își făceau de lucru deghizînd niște tîrfe în zeițe ale Rațiunii, aici pierdeau, din cauza incapacității și a invidiilor ce-i învrăjbeau, ocazia fericită de a răspîndi sămînța revoluției în Spania. Acum pot să aștepte mult și bine... De altfel, cum văd eu, nu mai au nici un chef să dezlănțuie o revoluție universală! Nu se gîndesc decît la revoluția franceză. Ceilalți... n-au decît să se spînzure! Totul aci devine absurd. Ne-au pus să traducem în spaniolă Declarația Drepturilor Omului, cînd zi de zi vedem cum sînt încălcate cel puțin douăsprezece din cele șaptesprezece principii înscrise acolo.

Au luat Bastilia cu asalt ca să pună în libertate patru calpugeni, doi nebuni și un homosexual, în schimb au înființat închisoarea din Cayenne, care-i mai cumplită decît orice Bastilie." Esteban, temîndu-se să nu-i audă cumva vreun vecin, căută să-l scoată din cameră pe prietenul furios, sub cuvînt că trebuia să cumpere hîrtie de scris. Trecînd prin fața fostei case Haraneder, se îndreptară spre librăria „Trinității", care acum se numea „a Fraternității", printr-o binevenită schimbare de firmă. Era o dugheană întunecoasă, cu tavanul jos, de grinzile căruia spînzura gazornița aprinsă ziua-n amiaza mare. Esteban de obicei zăbovea ore întregi acolo, răsfoind cărțile noi, într-o atmosferă care îi amintea cumva de ultima încăpere a magazinului din Havana, înțesată cum era cu tot felul de obiecte colbuite din mijlocul cărora ieșeau la iveală sfere armiliare, planisfere, lunete marine și diverse aparate de fizică. Martinez de Ballesteros ridica din umeri în fața unor gravuri sosite recent, care evocau marile evenimente din istoria Greciei și a Romei : „Azi orice secătură se crede făcut din aceeași plămadă cu Grahii, Caton sau Brutus", bodogăni el. Și apropiindu-se de un pian hodorogit, începu să răsfoiască ultimele cîntece ale lui François Girouet, editate de Frère, care se cîntau peste tot cu acompaniament de chitară, după o cheie cifrată care se putea desluși fără multă bătaie de cap. Îi arătă lui Esteban titlurile : *Arborele Libertății, Imnul Rațiunii, Despotismul zdrobit, Doica Republicană, Imnul Silitrei, Deșteptarea Patrioților, Cîntecul celor o mie de Făurari de la Armurărie.* „Pînă și muzica e raționalizată — spuse el. Au ajuns chiar să creadă că cine compune o sonată își nesocotește îndatoririle revoluționare. Însuși Grétry are grijă să ne servească *La Carmagnole* la sfîrșitul fiecărui balet, vrînd să arate cu orice preț că este un bun patriot." Și ca să-și manifeste cumva dezaprobarea față de producțiile lui François Girouet, atacă un allegro dintr-o sonată cu o pasiune vijelioasă, descărcîndu-și paraponul asupra claviaturii instrumentului. „N-ar fi trebuit să cînt compoziția unui mason ca Mozart — spuse terminînd bucata. S-ar putea să fie ascuns un spion în cutia de rezonanță." După ce-și făcu tîrguielile, Esteban ieși din prăvălie împreună cu spaniolul care nu voia să rămînă singur să-și rumege mînia. Cu toată ploaia rece ca gheața ce începuse să cadă, un călău cu beretă se apucase să descopere ghilotina, în așteptarea vreunui condamnat a cărui căpățînă avea să se rostogolească fără s-o vadă nimeni, în afară de santinelele postate la picioarele eșafodului. „Taie că te tai — bombăni Martinez de Ballesteros. Exterminări la Nantes, exterminări la Lyon, exterminări la Paris." „Omenirea va ieși nou-născută din această baie de sînge", spuse Esteban. „Nu-mi veni cu fraze ticluite de-a gata, și mai cu seamă, nu-mi pomeni de Marea Roșie a lui Saint-Just (niciodată nu reușise să-i rostească numele cum trebuie, pronunțîndu-l Sen-Jú), fiindcă asta nu-i decît retorică și încă destul de proastă", i-o reteză celălalt. Puțin mai încolo se întîlniră cu nelipsita căruță în care un preot, cu mîinile legate, era dus la eșafod și, continuîndu-și drumul

pe chei, se opriră în fața unei bărci pescărești, pe fundul căreia se zbăteau sardele și toni, lîngă o vulpe de mare roșcată, ca într-o natură moartă flamandă. Martinez de Ballesteros smulse o cheie de fier pe care-o purta aninată de lanțul ceasului și o aruncă în apă cu un gest mînios. „O cheie de la Bastilia — îi explică el. De altfel pot să-ți spun că era falsă. S-au găsit niște pehlivani de lăcătuși care le fabrică cu toptanul. Au umplut lumea cu asemenea talismane. Acum avem mai mult chei de la Bastilia decît relicve din crucea lui Hristos." Aruncînd o privire spre Ciboure, Esteban observă o forfotă neobișnuită pe drumul dinspre Hendaya. Niște soldați din regimentul de vînători din Pirinei soseau destrămați în grupuri răzlețe; unii dintre ei cîntau, însă majoritatea erau atît de obosiți, atît de dornici să se agațe de prima căruță întîlnită în cale, ca să facă măcar o bucată de drum fără să-și mai bată picioarele, încît cei care mai aveau chef de cîntat erau cu siguranță beți. Părea o armată în debandadă, rătăcind la voia întîmplării, lăsată în plata ei de ofițerii călări, care se îndreptau spre țărmul golfului, pentru a descăleca în fața unei cîrciumi ca să-și zvînte hainele jilave la dogoarea focului din vatră. Esteban își simți măruntaiele încleștate de spaimă la gîndul că trupele acelea vor fi fost puse pe fugă, poate chiar urmărite de forțele inamice aflate sub comanda marchizului de Saint-Simon, șeful unui grup de emigranți din partea căruia se așteptau mai de mult la o temerară ofensivă. Uitîndu-se însă mai de aproape la noii-veniți, putu să-și dea

seama că erau mai degrabă murdari de noroi și murați de ploaie decît hăituiți în urma unei bătălii pierdute. În timp ce unii din ei, rebegiți de frig sau mai șubrezi din fire căutau să se pună la adăpost sub streșini, sau se trăgeau pe lîngă zidurile ferite de burnița ce se cernea din văzduh, majoritatea se pregăteau să tabere în cîmp, trecîndu-și din mînă în mînă clondirul cu rachiu, scrumbiile și pîinea cazonă. Cantinierii tocmai începuseră a roboti cu grătarele de sub care se ridica fumul gros, iscat de lemnele umede, cînd Martinez de Ballesteros se apropie de un tunar care purta o funie de usturoi pe umăr, curios să afle pricina acelei neașteptate mișcări de trupe. „Plecăm în America", spuse soldatul, lăsînd să-i scape acest cuvînt care săgetă ca o fulgerare de lumină mintea lui Esteban: tremurînd, tulburat, cuprins de nerăbdare și parcă în același timp iritat ca unul care nu fusese poftit la o petrecere dată chiar la el în casă, tînărul intră împreună cu colonelul destituit în cîrciuma în care poposiseră ofițerii. Puțin mai apoi aflară că regimentul se afla în deplasare cu destinația Antile. Și după el aveau să mai vină și alte unități ca să completeze armata în curs de organizare la Rochefort. Trupele urmau să plece rînd pe rînd pe bordul unor vase mici de transport, fiindcă trebuia să se navigheze cu multă prudență, ținîndu-se cît mai aproape de coastă, din cauza blocadei engleze. Navele aveau să fie însoțite de doi comisari ai Convenției: Chretién și un oarecare Victor Hugues, un marinar încercat după cum se zvonise, care cunoștea ca-n palmă marea

Caraibilor, unde tocmai atunci se pusese în mișcare o escadră britanică... Esteban ieși în piață, atît de înfricoșat să nu piardă ocazia binevenită de a fugi dintr-un loc în care se simțea amenințat — știind mai ales că îndeplinea o muncă fără folos și a cărei zădărnicie nu se putea să nu atragă la un moment dat, poate chiar foarte curînd, atenția celor ce o suvenționaseră, încît se lăsă, sfîrșit de puteri, pe pragul de piatră, fără să ia aminte la vîntul înghețat ce-i biciuia obrajii: „De vreme ce ești prieten cu Hugues, fă tot ce-ți stă în putere să te ia cu dînsul. Hugues a devenit om mare de cînd se bizuie pe sprijinul lui Dalbarado, pe care-l știm cu toții de cînd era corsar la Biarritz. Aici mucezești. Hîrtiile pe care te chinuiești să le traduci zac aruncate într-o pivniță. Și pe urmă, nu trebuie să uiți că ești străin." Esteban îi strînse mîna: „Dar dumneata ce-o să faci?" Celălalt îi răspunse cu un gest resemnat: „Același lucru ca și pînă acum, orice s-ar întîmpla. Cînd te-ai străduit atîta să pui la cale revoluții, e greu să te mai întorci înapoi." După ce ticlui o lungă scrisoare către Victor Hugues — scrisoare după care făcu mai multe copii, una adresată ministerului marinei, a doua tribunalului revoluționar din Rochefort, iar cea de-a treia unui vechi frate mason pe care îl ruga să dea cu orice preț de urma destinatarului oriunde s-ar afla el — Esteban așteptă rezultatul cererilor sale. Scrisese totul, negru pe alb, înfățișîndu-se ca o victimă a indiferenții administrative, a dezbinării republicanilor spanioli și atribui faptul că străduințele sale nu reușiseră să iasă în evidență mediocrității oamenilor care se succedaseră la conducerea treburilor locale; se plîngea de climă, insinuînd că din cauza ei s-ar putea să-i revină boala de odinioară. Făcînd să vibreze coarda prieteniei, socotise cu cale să-i amintească de Sofía și de căminul îndepărtat în care „trăiseră ca frații". Și terminase cu un pomelnic amănunțit al calităților sale, menite a servi cauza Revoluției în America. „În afară de aceasta, după cum știi — încheia el — situația străinilor nu este de invidiat în momentul de față". Gîndindu-se însă că scrisoarea lui ar fi putut să încapă pe mîinile altcuiva, avusese grijă să adauge: „Cîțiva spanioli din Bayonne s-au făcut vinovați, pe cît se pare, de unele greșeli contrarevoluționare cu drept cuvînt deplorabile, ceea ce a impus o epurare necesară, datorită căreia, din păcate, nevinovații s-ar putea să plătească pentru cei ce s-au făcut cu adevărat vinovați..." Urmă apoi o așteptare înfrigurată de cîteva săptămîni, în care stătu tot timpul cu frica în sîn, ferindu-se de Martinez de Ballesteros și de toți cei care ar fi putut să comenteze pe muchie de cuțit un eveniment recent, în prezența unor terțe persoane. Unii afirmau că abatele Marchena, despre care nu se mai știa nimic, ar fi fost ghilotinat. Marea Frică începuse să bîntuie nopțile locuitorilor de pe coastă. Nenumărate perechi de ochi privegheau strada prin obloanele întredeschise ale caselor cufundate în întuneric. Esteban o ștergea de la han pînă nu se lumina de ziuă, luînd-o pe jos prin ploaie spre satele vecine, unde zăbovea cu un pahar de vin roșu în față, ca să-și astîmpere zbuciumul în cîte o circiumă, sau în vreo du-

gheană cu mărunţişuri, în care se vindeau nasturi cu duzina, ace cu bucata, clopoţei, cîte un cupon de pînză sau o cremă oarecare servită într-o cutioară de lemn. Se întorcea acasă după apusul soarelui, cu inima strînsă de teamă să nu fi primit între timp vizita unui necunoscut, sau să nu se pomenească deodată chemat la castelul cel vechi din Bayonne, transformat în cazarmă şi comisariat, ca să dea socoteală despre cine ştie ce misterioasă „chestiune care îl privea". I se făcuse lehamite de ţinutul acela ferecat şi tăcut, unde la tot pasul era pîndit de primejdii, atît de lehamite încît i se părea urît tot ceea ce putea fi socotit frumos prin partea locului : nucii şi stejarii, locuinţele feudale, zborul uliului, cimitirele pline de cruci curioase, în care erau săpate semnele zodiacului... Cînd văzu intrînd pe uşă caraula cu o scrisoare, mîinile începură să-i tremure atît de tare, încît nu reuşi să desfacă plicul. Trebui să rupă sigiliul cu dinţii, care cel puţin ascultau de voinţa lui. Recunoscu de la prima vedere scrisul. Dîndu-i instrucţiuni precise, Victor Hugues insista să vină imediat la Rochefort ca să ia în primire slujba de grămătic al escadrei ancorate în preajma insulei Aix şi care trebuia să pornească foarte curînd în călătorie. Înarmat cu scrisoarea aceea care avea aceeaşi putere ca şi un bilet de liberă trecere, Esteban era în măsură să plece din Saint Jean de Luz cu unul dintre regimentele de vînători basci care urmau să se alăture expediţiei : expediţie destul de aventuroasă, nevoită să rezolve o serie de probleme la faţa locului, fiindcă nu se ştia, din lipsă de veşti, dacă englezii ocupaseră într-adevăr posesiunile franceze din Antile. Teoretic, ţinta călătoriei era insula Guadelupa, de unde, în cazul cînd nu s-ar fi putut debarca, escadra trebuia să-şi continue drumul pînă la Santo-Domingo... Victor îl îmbrăţişă cu răceală pe tînăr, deşi trecuse atîta timp de cînd nu se mai văzuseră. Slăbise puţin şi, pe figura sa parcă sculptată cu dalta, se oglindea o energie sporită de conştiinţa puterii pe care o deţinea. Înconjurat de ofiţeri, era pînă peste cap ocupat cu ultimele pregătiri, cercetînd cu atenţie hărţi şi dictînd scrisori, în mijlocul unei săli înţesate cu arme, cu instrumente chirurgicale, cu tobe şi drapele înfăşurate. „O să stăm de vorbă mai încolo — spuse, întorcîndu-şi spatele ca să citească o depeşă. Du-te la intendenţă." Se corectă însă imediat. „Duceţi-vă la intendenţă şi aşteptaţi ordinele mele." Cu toate că la vremea aceea faptul de a tutui pe toată lumea era considerat ca o mărturie a spiritului revoluţionar, interlocutorul ţinea să păstreze totuşi o distanţă. Esteban înţelese că Victor îşi impusese prima disciplină cerută de situaţia lui de conducător de oameni : aceea de a nu avea prieteni.

IV

E un lucru foarte important.
Goya

În ziua de 4 floridor în anul II al Republicii, mica escadră alcătuită din două fregate, *La Pique* şi *Thétis*, din bricul *L'Espérance*, şi din

cinci vase destinate transportului de trupe, care duceau o companie de artilerie, două de infanterie şi un batalion de vînători din Pirinei, cu care Esteban venise la Rochefort — ridica ancora, fără surle şi tobe, lăsînd în urmă insula Aix, cu fortăreaţa presărată cu numeroase tunuri de pază şi un vas-închisoare *Les Deux Associés*, în care mai bine de şapte sute de deţinuţi aşteptau să plece în surghiun la Cayenne, stînd claie peste grămadă în cala în care nu aveau nici măcar loc să se culce, dormind şi bolind de-a valma, împărţind laolaltă rîia, molimele şi puroaiele. Călătoria începea sub auspicii destul de vitrege. Ultimele veşti sosite de la Paris nu aveau darul să-l bucure peste măsură nici pe Chrétien şi nici pe Victor Hugues : insulele Tobago şi Santa Lucia căzuseră în mîna englezilor ; Rochambeau fusese silit să capituleze în Martinica. Cît despre Guadelupa, era ţinta unor atacuri necurmate ce împuţinau treptat mijloacele guvernatorului militar. În afară de aceasta, se ştia prea bine că toţi coloniştii din Antilele franceze erau nişte canalii monarhiste ; din ziua cînd perechea regală fusese executată, îşi manifestau fără înconjur ostilitatea faţă de Republică şi, dorind din toată inima o ocupaţie britanică definitiv statornicită, căutau să înlesnească acţiunile inamicului. Escadra pleca la noroc, fiind nevoită să străbată prin diferite tertipuri dincolo de blocada coastelor franceze, pentru a se îndepărta cît mai degrabă de Europa, în care scop fuseseră luate cele mai severe măsuri ; era interzis să se aprindă vreo lumină după apusul soarelui, iar soldaţii erau obligaţi să se urce devreme în hamacele lor.

Trăiau în permanentă stare de alarmă, avînd în orice clipă armele pregătite în vederea unei eventuale întîlniri. Vremea totuşi părea să fie prielnică expediţiei, coborînd ocrotitoare pînze de ceaţă pe întinsul mării pe care acum se puteau încumeta să-l străbată cu inima uşoară. Încărcate cu guri de foc şi cu merinde, corăbiile erau ticsite cu lăzi, butoaie, baloturi şi pachete, iar oamenii trebuiau să împartă spaţiul restrîns ce rămăsese liber pe punte cu caii care îşi ronţăiau tainul de fîn din bărcile transformate în iesle. În plus, mai luaseră şi nişte oi ale căror behăituri triste răbufneau zi şi noapte din cală, iar în nişte lăzi pline de pămînt, aşezate pe un fel de postamente, creşteau ridichi şi legume, menite să îndestuleze masa ofiţerilor. De la plecare, Esteban nu avusese niciodată prilejul să stea de vorbă cu Victor Hugues ; îşi petrecea timpul în tovărăşia a doi tipografi care porniseră la drum cu flota — Loeuillet, tatăl şi fiul — transportînd o mică tiparniţă în vederea publicării înştiinţărilor şi proclamaţiilor... Pe măsură ce vasele se îndepărtau de continent, revoluţia, rămasă în urmă, se simplifica în conştiinţa călătorilor : detaşat de vîlva adunărilor de stradă, de clocotul retoric al discursurilor, de luptele oratorice, Evenimentul, redus la cîteva scheme, îşi lepăda toate contradicţiile. Recenta condamnare şi moarte a lui Danton devenea un simplu incident în cursul unui lanţ de întîmplări care, privite de la distanţă, erau modelate după tiparul dorinţelor arzătoare ale fiecăruia. Era destul de greu, de bună seamă, să admiţi subita infamie a unor tribuni care nu mai departe decît în ajun fuseseră idolii

poporului, oratori întîmpinaţi cu aclamaţii, al căror cuvînt însufleţea masele. Curînd însă lucrurile aveau să capete o întorsătură sortită să dea satisfacţie tuturor, după zilele furtunoase pe care le trăiseră : viitorul imediat avea să fie mai puţin potrivnic religiei, chibzuia în sinea lui băştinaşul din ţara bască îmbarcat pe corabie în bagajele căruia se aflau nişte omofoare ; mai puţin antimasonic, se gîndea un altul care simţea lipsa lojilor ; mai egalitar, mai propice stăpînirii bunurilor în comun, nădăjduia un al treilea care visa la suprimarea definitivă a ultimilor privilegii, deghizate încă sub diferite măşti. Deocamdată, călătoria lor avea o misiune şi această misiune urma să fie îndeplinită de francezi împotriva englezilor : departe de cîrciumile şi de clevetirile oraşelor, îndoielile de odinioară se ştergeau. O singură îndoială continua totuşi să-l frămînte pe Esteban : gîndindu-se la Marchena — cu siguranţă fusese dat peste cap, de vreme ce mersese mînă în mînă cu girondinii — regreta că o bună parte dintre străini, prieteni ai libertăţii, ameninţaţi cu moartea la ei în ţară, din pricina asta, erau suprimaţi fără altă vină decît aceea de a fi avut prea mare încredere în forţa de expansiune a revoluţiei. Îndeobşte se punea prea mult temei pe mărturiile şi acuzaţiile oricui. Însuşi Robespierre, în discursul pronunţat la o întrunire a prietenilor libertăţii şi egalităţii, condamnase denunţurile nesăbuite care, zicea el, nu erau decît nişte tertipuri folosite de adversarii republicii pentru a discredita pe cei mai buni cetăţeni. Esteban socotea că plecase tocmai la

timp, fiindcă se afla, de fapt, în rîndul celor căzuţi în dizgraţie. Şi cu toate astea, în adîncul său năzuia să înfăptuiască un lucru de o însemnătate deosebită, să ia parte la ceva grandios, cu aceeaşi rîvnă care îl stimulase odinioară, cînd Brissot îl trimisese în Pirinei, asigurîndu-l că va contribui la pregătirea unor evenimente excepţionale, pentru ca pînă la urmă să-şi dea seama că aceste evenimente erau sortite să se oprească la poalele Pirineilor, dincolo de zidurile cărora, moartea, credincioasă vechilor sale deprinderi medievale, continua să se călăuzească după alegoriile teologice ale picturii flamande, atîrnate de Filip al II-lea pe pereţii Escorialului... În momentele acelea, Esteban ar fi vrut să se apropie de Victor Hugues ca să-i împărtăşească frămîntările lui. Comisarul era însă scump la vedere şi dacă se arăta, cîteodată, o făcea pe neaşteptate, fără să prindă nimeni de veste, pentru a vedea dacă disciplina era respectată. Într-o noapte apăruse într-o cambuză, unde dăduse peste patru soldaţi care jucau cărţi la lumina unei lămpi cu ulei acoperite cu un cornet din hîrtie de împachetat. Mînîndu-i din spate cu vîrful săbiei, îi obligase pe cîteşipatru să se urce pe punte şi să arunce cărţile în mare. „Data viitoare — îi ameninţase el — o să luaţi voi locul rigilor." Se strecura printre hamacele oamenilor în timp ce dormeau duşi, ca să cerceteze dacă nu cumva se simţea printre ochiurile reţelei vreo sticlă dosită. „Dă-ncoace puşca", îi poruncea unui carabinier, ca şi cînd ar fi fost nerăbdător să ţintească nişte înotătoare ce se zăreau la supra-

fața apei. Și, uitînd să mai ia la cătare arma, se mulțumea s-o măsoare din ochi, ca să constate că era murdară și neunsă. „Dobitocule !“, se oțăra la ostaș, aruncînd pușca pe podea. A doua zi toate carabinele erau lustruite lună ca și cînd ar fi ieșit tocmai atunci din armurărie. Cîteodată, noaptea, se cățăra pe sarturi, proptindu-și cizmele în treptele de frînghie, legănîndu-se în gol cînd scăpa cîte o treaptă, ca să răsară falnic, în cele din urmă, alături de gabier, cu pălăria lui împodobită cu pene ca o umbră abia deslușită în întuneric, aidoma unui albatros care s-ar fi lăsat din zbor, cu aripile larg desfășurate asupra întregului vas.

„Teatru“, se gîndea Esteban. Dar un teatru care avea darul să-l impresioneze ca pe orice spectator, dezvăluindu-i dimensiunile celui care izbutise să se înalțe la asemenea roluri.

Într-o bună dimineață, deșteptarea sunată din răsputeri și în cel mai perfect unison de gorniștii flotei le dădu de știre ostașilor că vasele reușiseră a depăși zona periculoasă. Pilotul dădu înapoi ceasornicul de nisip și strînse pistoalele ce stătuseră tot timpul împrăștiate peste hărți. După ce băură cîte o dușcă de rachiu pentru a sărbători începutul unei navigații normale, oamenii se apucară de treabă, îndeletnicindu-se cu muncile lor de fiece zi, în mijlocul unei veselii zgomotoase ce punea capăt, dintr-o dată, încordării și neliniștii de pînă atunci și însenina chipurile încruntate din ultimele zile. Cînta marinarul pus să arunce cu lopata, în mare, bălegarul cailor ce mușluiau cu botul prin bărcile transformate

în iesle. Cîntau măcelarii ascuțindu-și cuțitele în vederea sacrificării berbecilor hărăziți pentru ziua aceea. Cînta fierul și tocila, pensula și fierăstrăul, țesala și crupa strălucitoare și nicovala în adăpostul ei, în timp ce foalele și ciocanele băteau tactul. Ultimele cețuri ale Europei se risipeau în bătaia soarelui învăluit în pîclă, prea palid încă, deși destul de cald, ce făcea să lucească, de la prova la pupa, cataramele uniformelor, fireturile galoanelor, pielea de lac, baionetele, oblîncurile șeilor scoase la vedere. Piesele de artilerie erau descoperite, nu încă pentru a fi încărcate, ci pentru ca ștergătoarele să lunece pe țevile de bronz, dîndu-le lustru. Pe dunetă, muzica regimentului de vînători din Pirinei exersa un marș de Gossec, căruia i se adăugase un trio pentru tobă și surlă bască, mult mai bine executat decît stimele partiturii, atît de bine chiar încît restul suna strident și dezacordat, stîrnind hazul trupei. Și fiecare își vedea de treaba lui, ațintindu-și ochii în zare fără nici o strîngere de inimă, cîntînd, rîzînd, cu o voioșie ce domnea peste tot, din vîrful gabiilor pînă în fundul cambuzei, cînd apăru Victor Hugues, în mare ținută de comisar, cu o figură zîmbitoare, deși nu părea să fie mai accesibil decît altă dată. Înaltul mandatar străbătu puntea, oprindu-se să privească pe cei ce reparau afetul unui tun, sau la tîmplarul care robotea mai încolo, bătu cu palma grumazul unui cal, lovi cu un bobîrnac pielea unei tobe ; se interesă de sănătatea unui artilerist care purta un braț legat de gît... Esteban observă că la ivirea lui oamenii amuțeau

brusc. Comisarul urcă tacticos treptele de la prova. Acolo, la capătul punţii superioare, se aflau nişte butoaie puse unul lîngă altul şi acoperite cu o pînză mare de cort, priponită cu funii de balustradă. Victor dădu instrucţiuni unui ofiţer, care ordonă pe loc să fie mutate aiurea poloboacele. Puţin mai apoi o şalupă cu drapelul fîlfîind în vînt fu coborîtă la apă ; bucurîndu-se de prima zi paşnică şi liniştită, comisarul se ducea să ia masa pe bordul navei *Thétis* cu căpitanul de Leyssegues, comandantul flotei. Chrétien, care de la începutul călătoriei suferea din pricina răului de mare, stătea închis la el în cabină. În momentul cînd pălăria cu pene a lui Hugues dispăru în corabia *L'Espérance,* care era încadrată de cele două fregate, veselia se revărsă iarăşi din plin pe puntea vasului *La Pique*. Pînă şi ofiţerii, despovăraţi de orice griji, împărtăşeau buna dispoziţie, cîntecele şi glumele oamenilor din echipaj pe socoteala fanfarei care, îndată ce isprăvea cu melodiile basce şi cu meşteşugita picurare a surlei, nu reuşea să însăileze de bine, de rău nici măcar Marsilieza. „Nu e decît o repetiţie de ansamblu", strigă şeful de muzică, încercînd să se dezvinovăţească faţă de cei ce-l luau peste picior. Oamenii însă făceau haz pe socoteala lui, aşa cum ar fi făcut haz de orice ; simţeau nevoia să rîdă cu tot dinadinsul şi mai cu seamă în momentul cînd bateriile de pe *Thétis* îl întîmpinau cu salve pe Comisarul Convenţiei Naţionale, situîndu-l într-o zonă străină şi îndepărtată. Înaltul mandatar era temut. Şi poate că îi plăcea să se ştie temut.

V

Trecură astfel încă trei zile. De fiecare dată cînd pilotul dădea înapoi ceasornicul de nisip, soarele părea mai dogoritor, iar afluviile mării aveau darul să-i amintească lui Esteban de o mare al cărei miros îl simţea din ce în ce mai stăruitor în nări. Într-o noapte, dorind să scape de căldura ce începuse să devină tot mai înăbuşitoare în sală şi cambuze, tînărul ieşi pe punte ca să contemple imensitatea cerului senin care pentru prima oară de cînd străbăteau întinsul apelor era limpezit pe deplin. O mînă se aşeză pe umărul său. Victor stătea lîngă el, cu pieptul descoperit, fără cazacă, zîmbindu-i aşa cum îi zîmbea odinioară : „Ne cam lipsesc femeile. Nu ţi se pare ?" Şi mînat parcă de o necesitate irezistibilă, se apucă să evoce locurile pe care le frecventaseră amîndoi la Paris, puţin după ce sosiseră şi în capitală, locuri unde avuseseră prilejul să întîlnească atîtea femei nostime şi binevoitoare. În primul rînd pomeni de Rosamunda, nemţoaica de la Palais Royal pe care, fireşte, că n-o uitase ; de Zaïre, care purta un nume voltairian ; de Dorine, cu rochiile ei de muselină trandafirie, şi de mezaninul în care, pentru suma de doi ludovici, aveau posibilitatea să cunoască succesiv talentele pline de o nuanţată măiestrie ale locatarelor : Angélique, Adèle, Zéphire, Zoé, Esther şi Zilie ; fiecare dintre ele încarnau un anumit tip feminin şi se comporta în consecinţă, respectînd cu stricteţe legile unei comedii splendid armonizate cu caracteristicile frumuseţii lor — fie ca o domnişoară, fie ca o burgheză libertină,

fie ca o balerină în mizerie. Esther era Venus din Insula Mauriciu, iar Zilie făcea pe bacanta beată. După ce fusese obiectul unei viclene solicitudini din partea fiecărui prototip, musafirul era aruncat, în cele din urmă, în brațele puternice ale Aglaiei, cu sînii ei bulbucați ațintiți spre bărbia de regină antică, a cărei făptură încheia de obicei, într-un chip neîntrecut progresiva eșalonare a dorințelor. Altă dată Esteban s-ar fi amuzat de tot acest pomelnic hazliu. În sufletul lui însă stăruia o nemulțumire — după atîta vreme în care nu se putuse împărtăși nimănui, deoarece din ziua cînd se întîlniseră la Rochefort celălalt nu se mai sinchisise de el — și pentru a ține piept acestui neașteptat puhoi de cuvinte, abia dacă reuși să articuleze niște răspunsuri monosilabice al căror repertoriu se epuiză foarte curînd. „Parcă-ai fi haitian — constată Victor. Numai acolo oamenii răspund : Oh ! oh ! la orice, așa că niciodată nu izbutești să afli pînă la urmă ce gîndesc cu adevărat. Vino la mine în cabină."

Primul lucru ce-ți sărea în ochi, aninat între cele două cuie de care atîrnau pălăria și cazaca lui Hugues, era un portret mare al Incoruptibilului, luminat de o lampă aprinsă în chip de candelă la picioarele lui. Comisarul puse o sticlă de rachiu pe masă și umplu două pahare. „În sănătatea ta" ! Și se uită la Esteban cu o umbră de zîmbet ironic. Se scuză apoi cu un glas ce nu trăda nimic altceva decît o simplă politețe pentru faptul că nu-l mai chemase la el de cînd navele ridicaseră ancora din preajma insulei Aix : cu atîtea griji pe cap, atîtea obligații, îndatoriri etc.;

și pe urmă nici situația nu era prea clară. E adevărat că reușiseră să tragă chiulul blocadei engleze. Totuși nu se știa încă ce-i așteaptă cînd vor sosi acolo. Obiectivul lor principal era să reîntărească autoritatea republicii în coloniile franceze din America și să lupte din răsputeri împotriva oricăror tendințe separatiste, recucerind — dacă era nevoie — teritorii care poate că în prezent trecuseră în mîinile altora. Pauze lungi interveneau cînd și cînd în desfășurarea monologului său, întrerupt doar pe alocuri de cîte un *Oui!* pe jumătate icnit, pe jumătate mormăit, pe care Esteban îl cunoștea atît de bine. Lăudă tonul însuflețit de un înalt patriotism pe care-l observase în scrisoarea tînărului și care îl determinase să-l ia în serviciul său : „Cine ar fi necredincios iacobinilor înseamnă că trădează republica și cauza libertății", rosti el. Esteban schiță însă un gest iritat. Nu pentru ceea ce voiau să spună cuvintele luate în sine, ci pentru că fraza aceea era a lui Collot d'Herbois, calul lui de bătaie, și fiindcă bătrînul cabotin, care se deda tot mai mult la patima beției, i se părea omul cel mai puțin indicat să dicteze norme de morală revoluționară. În loc să-și pună frîu limbii, își dădu gîndul în vileag fără să stea prea mult în cumpănă. „Poate că ai dreptate, încuviință Victor. Collot s-a cam întrecut cu băutura, totuși e un bun patriot." Căpătînd curaj după două pahare de rachiu, Esteban arătă cu mîna portretul Incoruptibilului : „Cum poate un asemenea uriaș să aibă atîta încredere într-un bețiv ? Discursurile lui Collot duhnesc a vin." Revoluția făurise o seamă de oameni măreți, fără doar și poate,

dar în acelaşi timp dăduse aripi unei puzderii de rataţi şi de înăcriţi, care căutau să profite de pe urma erorii şi, pentru a-şi dovedi înaltul lor zel civic, puneau să se lege textul constituţiei în piele de om. Nu erau legende. Văzuse cu ochii lui cărţuliile acelea înspăimîntătoare, cu coperta din piele cenuşie, prea poroasă, cu aspect de petală ofilită, de hîrtie de împachetat, de piele de antilopă sau de şopîrlă, pe care mîinile îngreţoşate nu se încumetau să le atingă. „Regretabil într-adevăr, spuse Victor încruntîndu-se. Dar, ce vrei, nu putem controla tot." Esteban se socoti obligat să facă o profesiune de credinţă care să nu lase nici o îndoială asupra fidelităţii sale faţă de principiile revoluţionare. Era totuşi indignat de ridicolul anumitor ceremonii civice ; de unele nedreptăţite ridicări la înalte demnităţi, de mediocrităţile a căror suficienţă era încurajată de nişte oameni superiori. Atîtea piese stupide erau reprezentate cu precădere, dacă deznodămîntul lor era încununat cu o bonetă frigiană ; se scriau epiloguri însufleţite de spirit cetăţenesc pentru *Mizantropul* iar la Comedia Franceză, într-o nouă versiune a lui *Britannicus,* Agripinei i se spunea „cetăţeană" ; o mulţime de tragedii clasice fuseseră interzise, în timp ce statul subvenţiona un teatru în care, într-un spectacol insipid, aveai ocazia să-l vezi pe Papa Pius al VI-lea bătîndu-se — care cu sceptrul, care cu tiara — cu Ecaterina a II-a şi cu regele Spaniei şi, cum acesta din urmă era doborît în toiul încăierării, pierdea pe jos coşcogea nasul de carton. În afară de aceasta, de cîtăva vreme era tot mai mult încurajată tendinţa de denigrare a inteligenţei.

Nu numai o singură dată în cutare sau cutare comitet răsunase strigătul barbar : „nu trebuie să aveţi încredere într-un om care a scris o carte". Toate cercurile literare din Nantes — era lucru ştiut — fuseseră suspendate de Carrière [1]. Mai mult chiar, Henriot [2], care nu era decît un ignorant, ajunsese pînă acolo încît ceruse să se dea foc Bibliotecii Naţionale, în timp ce Comitetul Salvării Publice trimitea pe eşafod chirurgi cu mare faimă, chimişti eminenţi, eruditi, poeţi, astronomi... Esteban se opri, văzînd că interlocutorul său dădea semne de nerăbdare. „Văd eu că eşti cîrcotaş — spuse acesta într-un tîrziu. Vorbeşti exact aşa cum se vorbeşte la Coblentz. Şi te mai întrebi de ce au fost suspendate cercurile literare de la Nantes ?" Trînti cu pumnul în masă : „Sîntem pe cale să schimbăm faţa lumii, dar singurul lucru care-i preocupă pe dumnealor este prostul gust al unei piese de teatru. Sîntem pe cale să transformăm viaţa omului, dar tot ce-i doare pe dumnealor este că nişte oameni de litere nu se pot întruni să-şi citească operele lor stupide şi laşe. Aţi fi capabili să cruţaţi viaţa unui trădător, a unui duşman al poporului, numai pentru că ar fi scris chipurile nişte versuri frumoase !" Pe punte se auzi un zgomot de lemne tîrîte pe jos. Profitînd de faptul că se făcuseră pîrtii printre baloturi, tîmplarii cărau nişte scînduri la prova, urmaţi de cîţiva marinari care

[1] *Jean-Baptiste Carrière* (1756—1794), deputat în Convenţie, a condus acţiunile sîngeroase din Normandia.
[2] *François Henriot* (1761—1794), comandant al forţelor armate din Paris în timpul Revoluţiei.

purtau pe umeri nişte lăzi lungi şi încăpătoare. În momentul cînd se deschise capacul uneia dintre ele, lumina lunii se reflectă într-un obiect de oţel de formă triunghiulară, la vederea căruia tînărul se cutremură înfiorat. Oamenii aceia, profilaţi ca nişte umbre pe întinsul mării, păreau să îndeplinească un tainic şi sîngeros ritual, în timp ce mînuiau bascula şi uşorii aşezaţi cu tot şartul cuvenit pe podele — conturîndu-se pe orizontală — după un plan dinainte statornicit de instrucţiunile pe care le consultau în tăcere la licărirea unui felinar. Ceea ce căutau să înjghebeze acolo era o proiecţie, o geometrie descriptivă a verticalei, o falsă perspectivă, o figură cu două dimensiuni, care în curînd avea să dobîndească o înălţime, o lăţime şi o fioroasă adîncime. Ca într-un ritual, umbrele întunecate continuau munca lor nocturnă de asamblare, scoţînd diferite piese, curele, balamale din lăzile ce semănau cu nişte sicrie ; sicrie prea lungi, fără îndoială, pentru statura unui om, destul de largi totuşi pentru a-i cuprinde trunchiul în acest jujeu, în pătratul acesta ce trebuia să circumscrie un cerc croit după gabaritul curent al oricărei fiinţe omeneşti măsurate de la un umăr la altul. Ciocanele începură a bocăni făcînd să plutească sinistrele lor cadenţe peste imensitatea liniştită a mării, pe care ieşeau la iveală primele sargase... „Va să zică a mers şi asta cu noi !“ exclamă Esteban. „Nici vorbă — spuse Victor, intrînd din nou în cabină — asta şi tipografia sînt lucrurile cele mai utile pe care le avem pe bord, în afară de tunuri“. „Nu se poate bucurie fără suspin“, rosti Esteban. „Dă-mi pace cu zicalele

tale spaniole“, i-o tăie celălalt, umplînd din nou paharele. Apoi se uită lung la interlocutorul său, cu o privire bine socotită şi întinzînd mîna spre o servietă din piele de viţel, o deschise pe îndelete. Scoase dinăuntru un teanc de hîrtii ştampilate şi le aruncă pe masă... „Da, am luat cu noi şi maşina. În schimb, ştii tu ce le aduc oamenilor din Lumea Nouă ? Tăcu o clipă, apoi adăugă apăsînd pe fiecare cuvînt : Decretul din 16 pluviôse anul II, prin care a fost abolită sclavia. De acum înainte toţi oamenii, fără deosebire de rasă, stabiliţi pe teritoriul coloniilor noastre sînt declaraţi cetăţeni francezi, avînd cea mai deplină egalitate de drepturi“. Se aplecă pe fereastra cabinei, supraveghind roboteala tîmplarilor. Şi continuă să monologheze, cu spatele la celălalt, convins că era ascultat cu sfinţenie : „Pentru prima oară o escadră se îndreaptă spre ţărmurile americane fără să arboreze cruci. Corăbiile lui Columb le purtau zugrăvite pe vele. Erau semnul sclaviei hărăzite băştinaşilor din Lumea Nouă în numele unui mîntuitor care murise — după cum spun duhovnicii — pentru a izbăvi omenirea, aducînd mîngîiere săracilor şi înfruntîndu-i pe bogaţi. Noi (şi întorcîndu-se brusc arătă cu mîna decretul), cei fără cruce, fără Mîntuitor şi fără Dumnezeu, ne ducem acolo cu vasele noastre pe care nu există nici un duhovnic, pentru a suprima orice fel de privilegii, statornicind în schimb egalitatea. Fratele lui Ogé e răzbunat.“ Esteban lăsă capul în jos, ruşinîndu-se de criticile pe care le formulase puţin mai înainte, în chip atît de nesăbuit, ca şi cum ar fi vrut să-şi despovăreze sufletul de îndoielile ce-l apă-

sau. Luă în mînă decretul, pipăind hîrtia pecetluită cu sigilii groase : „În orice caz — spuse el — aş fi preferat ca lucrul acesta să reuşească fără să mai fie nevoie de ghilotină". „Asta depinde numai de oameni — răspunse Victor — de ceilalţi şi de ai noştri. Să nu crezi că am chiar atîta încredere în toţi cei care călătoresc cu noi. Rămîne de văzut cum o să se poarte fiecare după ce o să coboare pe uscat." „Asta o spui pentru mine ?" întrebă Esteban. „Pentru tine sau pentru ceilalţi. Sarcina pe care o am mă obligă să nu mă încred în nimeni. Sînt unii care trăncănesc prea mult. Sînt alţii cărora le place să despice prea mult firul în patru. După cum, tot aşa, mai sînt unii care încă mai poartă ascuns omoforul, sau care spun că lumea trăia mai bine în lupanarul vechiului regim. Se mai găsesc iarăşi, printre militari, unii care se înţeleg de minune între ei şi care nu visează altceva decît să-i discrediteze pe comisari de îndată ce scot sabia din teacă. Numai că eu ştiu tot ce se spune, tot ce se gîndeşte şi se face pe bordul ticăloaselor ăstora de vase. Aşa că vezi, ia seama la ce vorbeşti. Fiindcă o să aflu imediat." „Nu cumva mă consideri suspect ?" întrebă Esteban cu un zîmbet amar. „Toată lumea-i suspectă", rosti Victor. „Atunci de ce nu faci chiar în noaptea asta safteaua maşinii pe pielea mea ?" „Tîmplarii ar trebui să dea în brînci ca s-o monteze. Prea multă osteneală pentru nimica toată. Victor se apucă să-şi scoată cămaşa : Du-te la culcare". Şi-i strînse mîna, cordial şi sincer, la fel ca odinioară. Privindu-l, tînărul fu izbit de asemănarea dintre Incoruptibil, aşa cum îl înfăţişa tabloul din cabină,

şi chipul puţin modificat pe care-l avea înaintea ochilor şi care căuta în chip evident să imite felul cum îşi ţinea capul, privirea, expresia, în acelaşi timp politicoasă şi neînduplecată, cel din portret. Descoperirea acestei mărturii de slăbiciune, a acestei dorinţe de a se asemăna fiziceşte cu cel pe care îl admira mai presus de orice, îi oferea lui Esteban compensaţia unei victorii. Aşadar, omul care odinioară cu prilejul jocurilor organizate la ei acasă, în Havana, se deghizase de atîtea ori în Licurg sau în Temistocle, acum, cînd era învestit cu depline puteri şi cînd ambiţia lui era pe deplin satisfăcută, se străduia să imite pe un alt om, pe care-l considera superior lui. Pentru prima oară trufia lui Victor Hugues se înclina, poate fără să-şi dea seama, în faţa unei superiorităţi precumpănitoare.

VI

Maşina stătea învăluită la prova, redusă la două planuri, unul orizontal şi altul vertical, simplă ca figura unei teoreme în momentul cînd escadra intră în zona mărilor calde. Vecinătatea uscatului era vestită prin mărturia trunchiurilor de copaci purtate de curenţi, a rădăcinilor de bambus, a crengilor de manglieri şi frunzelor de cocotieri ce pluteau pe apele verzui, ici-colo, peste fundurile nisipoase. Din nou se puteau oricînd aştepta să le taie drumul navele britanice, şi faptul că n-aveau habar de ceea ce se întîmplase între timp în Guadelupa, de cînd pri-

miseră ultimele veşti, adică din ziua cînd ridicaseră ancora, îi ţinea pe toţi într-o încordare ce sporea pe măsură ce înaintau fără să li se întîmple nimic. În cazul cînd n-ar fi putut să debarce în Guadelupa, vasele aveau să-şi continue drumul pînă la Santo-Domingo. Englezii însă puteau foarte bine să fi pus stăpînire şi pe Santo-Domingo. Într-o împrejurare ca asta, Chrétien şi Victor Hugues trebuiau să ajungă cu orice preţ pe coastele Statelor Unite, pentru a se pune sub protecţia naţiunii prietene. Supărat pe sine însuşi, ba chiar scîrbit de ceea ce considera, la rece, ca o neiertată dovadă de egoism, Esteban nu-şi putea împiedica inima de a înceta să mai bată de cîte ori se vorbea de eventualitatea în care flota avea să fie silită să se îndrepte spre Baltimore sau spre New York. Asta ar fi însemnat sfîrşitul unei aventuri care se prelungea fără nici o noimă : nemaiavînd nici un rost în armata franceză, putea să-şi ceară libertatea sau să şi-o ia cu de la sine putere — ceea ce era acelaşi lucru — ca să se întoarcă încărcat de istorie şi cu traista plină cu poveşti acolo unde toată lumea o să-l asculte cu gura căscată, ca pe unul care s-ar fi întors din hagialîc la locurile sfinte. Ratată ca acţiune, dar nu şi ca experienţă cîştigată, prima sa ieşire pe marea scenă a lumii echivala cu o iniţiere ce lăsa să se întrevadă isprăvile lui viitoare. Deocamdată, simţea nevoia să facă ceva care să dea un sens existenţei sale. Ar fi vrut bunăoară să scrie ; să ajungă cu ajutorul scrisului şi al disciplinei pe care acesta o impune la concluziile ce ar putea rezulta din tot ceea ce avusese parte să vadă. Nu reuşise încă

să definească ce anume avea să fie acea lucrare. În orice caz ceva sortit să facă vîlvă, o operă necesară epocii în care trăia. Ceva care s-ar putea să nu fie cîtuşi de puţin pe placul lui Victor Hugues — şi la gîndul acesta încerca o mulţumire ascunsă. Poate o nouă teorie asupra Statului. Sau poate *Spiritul Legilor* [1] într-o versiune revăzută. Poate chiar un studiu asupra greşelilor Revoluţiei. „Exact aşa cum ar scrie orice netrebnic de emigrat", îşi luă el seama, părăsind din capul locului proiectul. În ultimii ani, Esteban simţise accentuîndu-se în firea lui o pornire critică — destul de supărătoare, uneori, deoarece nu-i îngăduia să se bucure în voie de unele entuziasme imediate, împărtăşite de către cei mai mulţi — pornire care nu accepta să se lase cîştigată de un criteriu generalizat. Bunăoară, cînd i se vorbea despre revoluţie ca despre un eveniment sublim, fără nici un cusur şi fără nici o slăbiciune, în acelaşi moment revoluţia i se părea vulnerabilă şi cu multe întortocheturi. Faţă de un monarhist însă ar fi apărat-o fără doar şi poate, folosind aceleaşi argumente care îl exasperau cînd ieşeau din gura unui Collot d'Herbois. Ura demagogia neruşinată a unui Père Duchesne [2], tot atîta cît şi bazaconiile apocaliptice ale emigranţilor. Se simţea preot în prezenţa celor care dădeau în tărbacă preoţimea ; şi anticleral, în prezenţa preoţilor ; monarhist, cînd i

[1] *L'Esprit des Lois* (1748), celebra lucrare a lui Montesquieu.
[2] Personaj simbolic reprezentînd opinia maselor populare, lansat de gazetarul francez Jacques-René Hébert în preajma Revoluţiei, prin ziarul intitulat tot astfel.

se spunea că toţi regii, fără deosebire, — un Iacob al Scoţiei, de pildă, un Henric al IV-lea, un Carol al Suediei, nici mai mult nici mai puţin — fuseseră nişte degeneraţi ; antimonarhist cînd auzea pe nu ştiu cine lăudînd pe unii Bourboni din ramura spaniolă. „Sînt cîrcotaş, îmi dau seama, recunoştea în sinea lui, gîndindu-se la ceea ce-i spusese Victor cu cîteva zile înainte, dar cîrcotaş cu mine însumi, deci cu atît mai rău." Informat de Loeuillet tatăl şi fiul cărora, puţin cîte puţin, începuse să li se dezlege limba, despre teroarea pe care acuzatorul public o dezlănţuise la Rochefort, se gîndea acum la el cu un fel de ciudă şi în acelaşi timp cu o strîngere de inimă ; cu bunăvoinţă şi în acelaşi timp cu invidie, cu ciudă fiindcă se vedea exclus din anturajul său ; cu o strîngere de inimă de cînd aflase de înverşunarea rechizitoriilor sale în faţa tribunalului ; cu o bunăvoinţă aproape feminină, gata să-i mulţumească anticipat pentru orice dovadă de prietenie ce-ar fi consimţit să i-o acorde ; şi cu invidie, pentru că avea asupra lui un decret datorită căruia acest băiat de brutar, născut printre cuptoare şi copăi, era sortit să dobîndească dimensiuni istorice. Zile întregi Esteban dialoga, în sinea lui, cu Victor, în absenţa acestuia, dîndu-i sfaturi, luîndu-l la refec, ridicînd glasul ca şi cum s-ar fi pregătit sufleteşte în vederea unei discuţii care poate nu avea să se înfiripe niciodată şi care, în cazul cînd ar fi avut loc, ar fi modificat caracterul discursurilor sale premeditate, fiindcă ar fi intervenit sensibilitatea şi poate chiar şi lacrimile, amestecîndu-se cu reproşurile, argumentele, întrebările categorice şi

ameninţările de ruptură formulate cu voce scăzută acum... În acele zile de aşteptare şi nesiguranţă, Victor pornea dis-de-dimineaţă spre *Thétis,* în şalupa ce-şi flutura pavilionul în vînt, pentru a schimba impresii cu de Leyssegues, stînd amîndoi rezemaţi în coate pe hărţile menite să semnalizeze recifele şi bancurile de nisip printre care naviga escadra. Esteban căuta să-i iasă în cale fie la ducere, fie la înapoiere, prefăcîndu-se că roboteşte ceva în momentul cînd Victor trecea pe lîngă el. Acesta însă nu-i adresa niciodată cuvîntul atunci cînd era înconjurat de ofiţeri şi aghiotanţi. Grupul strălucitor de galonaţi cu penaşe pe cap constituia o lume inaccesibilă pentru el. Urmărindu-l din ochi în timp ce se îndepărta, Esteban privea mînios şi parcă fascinat spinarea aceea puternică, pe care pînza umezită de sudoare a cazacei stătea gata să crape ; era spinarea omului care cunoştea cele mai intime secrete ale casei sale ; a omului care se amestecase în viaţa lui ca o fatalitate, purtîndu-l pe căi din ce în ce mai nesigure. „Nu îmbrăţişa statuile îngheţate", îşi spunea tînărul cu amărăciune, citîndu-l pe Epictet, de cîte ori măsura distanţa ce-l despărţea acum de prietenul din alte vremuri. Şi totuşi văzuse cu ochii lui statuia aceea îngheţată petrecînd în tovărăşia celor mai uşuratice femei — alese anume pentru asta — la chefurile pe care le puneau adesea la cale, în timpul şederii lor la Paris, mai ales la început, cînd singurul lor scop era să se înfrupte din toate plăcerile. Dezbrăcat, împăunîndu-se cu muşchii lui faţă de ibovnicele sale de o seară, iubitor de vinuri bune şi de glume fără perdea,

păstra o prospețime de caracter anterioară sprîncenelor încruntate ale omului strălucitor, mîndru de insignele sale republicane, care cîrmuia în momentul de față destinele flotei, uzurpînd funcția de amiral cu un aplomb care îl intimida chiar și pe de Leyssegues. „Ți s-a urcat la cap uniforma, se gîndea Esteban. Ia seama, fiindcă beția uniformei e cea mai păcătoasă dintre toate."

Într-o bună zi, în faptul dimineții, doi pelicani se lăsară din zbor pe bompresul navei *La Pique*. Briza mirosea a iarbă, a melasă, a fum de lemne. Înaintînd încetul cu încetul, cufundînd mereu sondele în apă, escadra se apropia de temutele recife din preajma insulei Désirade. De la miezul nopții tot echipajul se afla în stare de alarmă; îmbulzindu-se de-a lungul parapetului, oamenii stăteau cu ochii ațintiți spre insula cu profil auster ce începuse a se desluși din zori, ca o umbră uriașă desfășurată între fața mării și o învălătucire de nori foarte joși, adăstînd deasupra uscatului. Apa era atît de liniștită în aceste zile de la începutul lui iunie, încît se putea auzi de departe clipocitul undelor săgetate de un pește zburător; atît de limpede, încît se vedeau lunecînd țiparii de mare pe sub oglinda apei. Navele se opriră în dreptul unei coaste abrupte, pe care nu era nici urmă de răzor sau de așezare omenească. O șalupă cu cîțiva marinari se desprinse de vasul *Thétis*, îndreptîndu-se spre insulă în cadența vîslelor. Îndată după aceea, căpitanul de Leyssegues și generalii Cartier și Rouger abordară vasul *La Pique*, pe puntea căruia rămaseră să aștepte

împreună cu Chrétien și Victor Hugues rezultatele recunoașterii... După două ore, cînd încordarea ajunsese la culme, șalupa se ivi în depărtare. „Cum stăm ?" strigă în gura mare comisarul către marinari, în momentul cînd socoti că se aflau destul de aproape ca să-i audă glasul. „Englezii au ocupat Guadelupa și Santa Lucia", urlă unul, stîrnind o furtună de imprecații pe punțile vaselor. „Au debarcat pe insule încă de la plecarea noastră din Franța." Descurajarea luă locul încordării de mai înainte. Le era dat să trăiască mai departe în nesiguranță ca și pînă atunci: începea o nouă călătorie, plină de riscuri, în largul unor mări bîntuite de vase inamice, spre o altă insulă, anume Santo-Domingo, ocupată și asta, mai mult ca sigur, de niște forțe ce se bizuiau pe sprijinul coloniștilor bogați, toți regaliști, care trecuseră de partea Angliei împreună cu cetele lor de negri. Scăpau așadar de pericolul britanic ca să fie acum nevoiți să se sustragă pericolului spaniol, făcînd o sută de ocolișuri care sileau escadra să treacă prin zona insulelor Bahama în cea mai vitregă epocă de peste an; Esteban își amintea chiar niște versuri din ***Furtuna*** în care era vorba despre uraganele din Bermude. Defetismul punea stăpînire pe oameni. De vreme ce nu era nimic de făcut în Guadelupa, lucrul cel mai sănătos era s-o șteargă cît mai curînd. Și unii nu mai puteau de necaz cînd vedeau că Victor Hugues se încăpățîna să-l iscodească pe cel ce venise cu știrile, punîndu-l să repete iarăși și iarăși povestea scurtei incursiuni pe uscat. Nu mai încăpea nici o îndoială. Informația fusese culeasă din gura mai

multor persoane: un pescar negru, un ţăran, băiatul de prăvălie dintr-o cîrciumă; stătuse apoi de vorbă cu caraulele din straja unui mic fort. Toţi zăriseră navele escadrei cu toate că, privindu-le de la distanţă, le confundaseră cu vapoarele care, sub comanda amiralului Javris, urmau să ridice ancora, sau o ridicaseră, sau o ridicau chiar atunci la Pointe-à-Pitre, pentru a se îndrepta spre Saint-Christophe. Locul acesta înconjurat de recife era cît se poate de primejdios: „Cred că nu trebuie să mai zăbovim nici o clipă, spuse Cartier. Dacă dau peste noi aici, ne fac praf". Rouger era de aceeaşi părere, dar Victor nu voia de loc să se înduplece. Nu trecu mult şi glasurile îşi ridicară vijelios diapazonul. Comandanţii şi comisarii discutau într-o tumultoasă fluturare de săbii, galoane, eşarfe şi cocarde, slobozind cele mai triviale cuvinte pe care le putea rosti un francez din Anul II, după ce mai întîi citase numele lui Temistocle şi al lui Leonida. Pînă ce, Victor Hugues, le închise tuturor gura, rostind tăios: „Într-o Republică militarii nu discută ci se supun. Am fost trimişi în Guadelupa şi vom merge în Guadelupa." Ceilalţi plecară capetele, domoliţi parcă de biciul unui îmblînzitor de lei. Comisarul dădu ordin să se ridice imediat ancora pentru a porni în direcţia salinelor de pe Grande Terre. Curînd apăru la orizont insula Marie-Galante, estompată într-o pîclă alburie şi o dată cu asta începu şi tevatura. În timp ce puntea vuia de huruitul afeturilor împinse încolo şi încoace, de scîrţîitul cablurilor şi scripeţilor, de strigătul, de clocotul pregătirilor şi adunărilor executate în grabă, la

toate acestea adăugîndu-se şi nechezatul cailor ce începuseră să adulmece apropierea uscatului şi mirosul ierbii proaspete, Victor Hugues ceru tipografilor să-i înmîneze cîteva sute de afişe ieşite de sub teasc în timpul traversării, cuprinzînd textul decretului din 16 Pluviôse, tipărit cu litere groase, decret care proclama abolirea sclaviei şi deplina egalitate de drepturi acordată tuturor locuitorilor insulei, fără deosebire de rasă sau de stare socială. Străbătu apoi duneta cu paşi apăsaţi şi, apropiindu-se de ghilotină, smulse învelitoarea dată cu catran ce o acoperea, lăsînd-o să iasă la iveală pentru prima oară în bătaia soarelui cu tăişul ei neted şi bine ascuţit. Dînd în vileag toate semnele distinctive ale autorităţii sale, nemişcat, împietrit, cu mîna dreaptă sprijinită pe uşorii maşinii, Victor Hugues se transformase dintr-o dată într-o alegorie. O dată cu libertatea sosea şi prima ghilotină în Lumea Nouă.

VII

Dezastrele războiului
Goya

Chrétien şi Victor Hugues plecară printre cei dintîi cu bărcile ce se îndreptau spre uscat, anume poate ca să dovedească armatei că, atunci cînd era vorba să treacă la acţiune, aveau tot atîta curaj ca şi militarii. Îndată după ce trupele debarcară, se auziră cîteva detunături răzleţe,

urmate de un scurt schimb de focuri de armă, care se pierdură încetul cu încetul în depărtare. Se lăsă noaptea şi tăcerea coborî asupra vaselor pe care rămăsese o parte din grupele de marină împreună cu două companii de vînători din Pirinei, lăsate sub comanda căpitanului de Leyssegues. Trecură astfel trei zile în care nu se întîmplă nimic, nu se auzi nimic, nu se ştiu nimic. Pentru a-şi amăgi neliniştea, Esteban căuta să-şi facă de lucru pescuind în tovărăşia celor doi tipografi care deocamdată erau nevoiţi să stea cu mîinile în sîn. Acum, cînd grosul armatei plecase, era atîta loc pe punţile navelor, încît, privindu-le, te gîndeai fără să vrei la scena unui teatru după o reprezentaţie spectaculoasă. Ici-colo, vedeai capete de parîme spînzurînd în aer, baloturi ce zăceau părăsite alături de lăzi goale. Puteai să umbli în voie, unde pofteai, să moţăi la umbra velelor, să-ţi iei castronul cu supă şi să te aciuezi unde te simţeai mai bine, să te despăduchezi în aer liber sau să joci cărţi, aţintind cînd şi cînd privirea în depărtare, între două mize dublate, pentru a lua seama dacă nu cumva mijeşte la orizont velatura unui bastiment inamic. Viaţa pe care o duceau putea să semene perfect cu o vacanţă fericită în insulele Barlovento, dacă faptul de a nu avea nici o ştire n-ar fi aruncat o umbră peste cugetele atîtor oameni. În zadar iscodeau cu privirea peisajul de pe coastă. Nu se întîmpla nimic deosebit acolo. Un copil scormonea nisipul, căutînd midii ; nişte cîini zburdau cufundaţi în apă pînă la pîntece ; o familie de negri trecea purtînd covîrşitoare poveri pe cap, ca şi cînd tot timpul n-ar fi făcut

altceva decît să se mute din loc în loc... Unii începuseră chiar să se gîndească la cele mai mari nenorociri cînd, în zorii celei de a patra zi, o ştafetă abordă vasul *Thétis*, aducînd ordinul ca flota să purceadă la drum spre Pointe-à-Pitre. Armata Republicii era biruitoare. După o ciocnire ce avusese loc imediat după debarcare, francezii înaintaseră cu băgare de seamă, fără să întîmpine rezistenţa la care se aşteptaseră. Victor Hugues atribuia replierea neîntreruptă a trupelor engleze teroarei resimţite de coloniştii adepţi ai regalităţii în faţa celor ce atacau infamele drapele albe, sub egida stindardelor republicane. Mai curajoase, echipajele vaselor comerciale surprinse în port, organizaseră pe seama lor rezistenţa în fortul Fleur d'Epée, întărit cu şaisprezece piese de artilerie. În timpul nopţii precedente, Cartier şi Rouger luaseră cu asalt reduta apărată de nouă sute de oameni, atacînd-o fără veste, cu arme albe. Dînd un exemplu de neasemuită vitejie, Chrétien căzuse cu faţa la inamic. Englezii, demoralizaţi de această victorie, se instalaseră pe poziţii în Basse-Terre, dincolo de Rivière Salée, un neînsemnat firicel de apă, năpădit de manglieri, care, cu toată îngustimea lui, despărţea Guadelupa în două regiuni diferite. Victor Hugues se afla de la miezul nopţii în Pointe-à-Pitre, unde luase frînele puterii în mînă. Optzeci şi şapte de vapoare comerciale părăsite în port trecuseră în stăpînirea francezilor. Depozitele erau înţesate de mărfuri. Escadra era aşteptată acolo cu nerăbdare... Începură manevrele în vederea plecării, în timp ce şalupele de transport se întor-

ceau la navele lor. O bucurie cotropitoare, adîncă, aproape viscerală, îi făcea pe oameni să forfotească din vîrful gabiilor și pînă în cală, cățărîndu-se, alergînd, opintindu-se asupra pîrghiilor, înălțînd, desfășurînd, înfășurînd, aruncînd. Victoria era într-adevăr măreață. Și pe urmă, în seara aceea, vor avea tot felul de vinaturi la masă și fripturi, pulpă de berbec împănată cu cățel de usturoi ; vin din belșug și carne de vacă cu morcovi proaspeți ; stacane pline cu vin și rom de cea mai bună calitate ; cafea din aceea care lasă un zaț negru în ceașcă, și poate și femei, roșcate sau arămii, palide la față sau smolite ; din cele ai căror pantofi cu toc înalt se ivesc de sub dantelele jupoanelor ; femei mirosind frumos a cremă de migdale, a lămîiță, a vetiver și mai cu seamă a femeie. Și, în cîntece și strigăte, în mijlocul uralelor la adresa republicii, izbucnite pe cheiuri și repetate în cor pe punțile vaselor, escadra intra în portul orașului, într-o zi de Prairial a anului II, purtînd ghilotina înălțată la prora navei *La Pique*, nou-nouță și strălucitoare, descoperită pe de-a-ntregul ca să se vadă bine și s-o recunoască toată lumea. Victor și de Leyssegues se îmbrățișară. Se îndreptară apoi împreună spre fosta dregătorie a dreptății — unde comisarul începuse să-și instaleze cancelaria și birourile — pentru a se înclina în fața trupului neînsuflețit al lui Chrétien, așezat, cu eșarfa și cocarda pe piept, pe un catafalc negru, împodobit cu garoafe roșii, tuberoze albe și glicine albastre. Esteban primi dispoziția să se ducă la depozitul comerțului exterior unde fusese trimis. În ziua

aceea avea să-și ia cu adevărat în primire slujba, inaugurînd un registru de capturi, în care trebuia să inventarieze vasele părăsite de inamic. Peste tot se lipeau afișe în care se proclama abolirea sclaviei. Patrioții întemnițați de „grangurii albi“ erau puși în libertate. Mulțimea pestriță și voioasă mișuna pe străzi, aclamîndu-i pe noii-sosiți. Și pentru ca veselia obștească să fie și mai mare, se răspîndi zvonul că generalul Dundas, guvernatorul britanic al Guadelupei, murise la Basse-Terre, în ajunul debarcării francezilor. Soarta era prielnică forțelor armate ale republicii. Numai că, din păcate, chefurile pe care cu toții le proiectaseră pentru după-amiază aveau să rămînă doar o simplă năzuință : după prînz, căpitanul de Leyssegues se grăbi să pună pe roate lucrările de fortificație și de apărare a portului, începînd prin a scufunda cîteva vase părăginite în dreptul barei de nisip, pentru a zăgăzui astfel intrarea în dană și așezînd tunuri de-a lungul cheiului, cu țevile îndreptate spre mare... Dar patru zile mai tîrziu, lucrurile luară o întorsătură neașteptată. O baterie amplasată pe muntele Saint-Jean, dincolo de Rivière Salée, porni să bombardeze sistematic Pointe-à-Pitre. După ce își debarcase trupele la Gozier, amiralul Jarvis se apucase să asedieze orașul... Spaima prinse a bîntui populația, terorizată de proiectilele căzute din cer, care mai toată vremea se abăteau la întîmplare asupra orașului, surpînd tavanele, străbătînd podelele, făcînd să zboare acoperișurile într-o avalanșă de țigle

roşii, ricoşînd atunci cînd se izbeau de vreun zid de piatră, de caldarîmul străzilor, de cîte o bornă, pentru a se rostogoli apoi, răzbubuind, spre primul obstacol întîlnit în cale şi pe care-l culca la pămînt : o coloană, o balustradă, un om năucit de iuţeala cu care se năpustea asupra lui. Un miros de tencuială veche, uscată, prăfuită stăruia în atmosferă, pătrunzînd usturător în gîtlej, înroşind ochii, ca şi cînd tot oraşul s-ar fi prefăcut în ruine. Cîte o ghiulea, lovindu-se de un zid de piatră, sărea peste casa de lemn de alături, se dădea de-a dura pe scări, ca să nimerească în cele din urmă într-un dulap plin cu sticle, în vitrina unei olării, în fundul unei pivniţe în care traiectoria ei se sfîrşea într-o zburătăcire de doage sfărîmate, sau peste trupul istovit de dureri al unei lehuze. Trăsnit de o izbitură năprasnică, un clopot se nărui cu un vuiet cumplit de bronz, hurducat atît de puternic, încît pînă şi tunarii din tabăra inamică îl auziră. Cu greu se putea găsi un adăpost împotriva ghiulelelor, în această împărăţie a obloanelor, jaluzelelor, geamlîcurilor, balcoanelor uşoare, grilajurilor de lemn, şipcilor şi ciubucelor, în care totul era în aşa fel alcătuit încît oamenii să poată profita de cea mai uşoară suflare de vînt. Fiecare bătaie de tun era ca o lovitură de măciucă, într-o colivie de răchită, lăsînd cîteva cadavre strivite sub masa de nuc unde se refugiase întreaga familie. Curînd se auzi despre o nouă grozăvie pusă la cale de asediatori ; o baterie cu cuptoare, instalată pe muntele Savon, se pregătea să bombardeze oraşul cu

ghiulelele înroşite în foc. Ceea ce mai rămăsese în picioare căzu pradă focului. După năruituri — pîrjolul. Nici nu apucau bine oamenii să stingă un incendiu că şi izbucnea altul, puţin mai încolo, la negustorul de pînzeturi, într-o cherestegerie, la un depozit de rom care, aprinzîndu-se la rîndul său, lăsa să se scurgă în stradă molcome şiroaie de flăcări albastre pe care trotuarele, încetul cu încetul, le îndreptau spre panta cea mai apropiată. Deoarece o mare parte din casele sărăcăcioase erau acoperite cu frunze şi fibre de palmier împletite, un singur proiectil încins în foc ajungea pentru a distruge un cartier întreg. Culmea era că, neavînd apă în cantitate suficientă, locuitorii se vedeau nevoiţi să combată incendiile cu toporul, cu fierăstrăul sau cu satîrul. Prăpădul ce se abătuse din văzduh era întregit de prăpădul săvîrşit cu bună ştiinţă de copii, femei şi bătrîni. Fumul negru, gros, ce se ridica din partea de jos a oraşului, unde ardeau o mulţime de şandramale vechi şi murdare, aşternea subit umbre pîcloase, în plină zi, asupra cetăţii supuse la cazne. Şi priveliştea aceea cumplită, imposibil de suportat o oră întreagă, stăruia zi şi noapte, în mijlocul unui vacarm neîntrerupt, în care huruitul surpăturilor se învălmăşea cu ţipetele, trosnetele focului dezlănţuit, cu răbufniturile ghiulelelor ce se rostogoleau pe pămînt, se ciocneau de obstacole, ricoşau, izbeau cu puterea unui berbece. Lumea trăia în plină urgie şi, deşi părea să fi ajuns la paroxism, dezastrul sporea cu fiecare veste nousosită. Cele trei încercări de a reduce la tăcere bateriile ucigătoare dăduseră greş, rînd pe rînd.

Istovit de oboseală, de nesomn şi de climatul cu care nu se putuse obişnui, generalul Cartier se stinsese din viaţă cu puţin înainte. Atins de un proiectil, generalul Rouger trăgea să moară într-una din sălile dregătoriei preschimbate în spital militar. Nu se ştia cum ieşiseră la lumina zilei din văgăunile şi ascunzişurile lor nişte călugări dominicani misterioşi, care răsăreau pe neaşteptate la căpătîiul bolnavilor cu cîte o băutură de leac sau o fiertură de buruieni în mînă. În acele momente nimeni nu mai lua în seamă rasa lor călugărească, primind îngrijirile menite să le uşureze imediat suferinţele, îngrijiri urmate puţin mai apoi de reapariţia crucifixului şi a sfintei împărtăşanii. Credinţa se infiltra prin contrabandă acolo unde erau mai multe răni şi cangrene şi unde se găseau unii care cereau să se grijească, smulgîndu-şi cocarda, cînd se simţeau în pragul morţii... Şi ca şi cînd n-ar fi fost de ajuns atîtea suferinţe, oamenii erau chinuiţi acum şi de sete. Deoarece căzuseră cîteva cadavre în cisterne, nimeni nu se încumeta să bea din apa aceea spurcată. Soldaţii fierbeau apă de mare ca să-şi poată face cafea şi, ca să-i dreagă gustul, fiindcă era prea sălcie, o îndulceau, turnînd zahăr cu nemiluita şi adăugîndu-i puţin alcool. Sacagii, care aprovizionau de obicei populaţia cu apă, cărînd-o cu butoaiele fie în barcă, fie cu căruţele, nu se încumetau să se apropie de pîrîiaşele din preajma oraşului din cauza gloanţelor inamice. Şobolanii mişunau pe străzi, forfotind printre dărîmături, prăsindu-se peste tot şi, ca şi cum pacostea asta ar fi fost floare la ureche, nişte scorpioni cenuşii începuseră a ieşi la iveală din lemnăria veche, înfigîndu-şi ghimpele ori de cîte ori le venea bine. Mai multe vase din port fuseseră transformate în mormane rătăcitoare de scînduri carbonizate. *Thétis,* poate rănită şi ea de moarte, stătea ancorată în mijlocul unui decor de catarge rupte şi de epave din care nu mai rămăsese decît schelăria.

După douăzeci de zile de asediu în oraş se dezlănţui epidemia de holeră. Oamenii se topeau în cîteva ore, sleiţi de vlaga ce-i părăsea scurgîndu-se prin intestine. Şi cum nu era cu putinţă să fie înmormîntate creştineşte, cadavrele erau băgate în pămînt unde se nimerea, sub un copac, într-o groapă oarecare, lîngă latrine. Căzînd peste cimitirul vechi, bombele scoseseră osemintele la lumina zilei, împrăştiindu-le printre lespezi surpate şi cruci prăbuşite. Victor Hugues, împreună cu ultimele căpetenii militare rămase în viaţă, şi cu cele mai vajnice trupe, ocupase poziţii pe aşa-numita măgură a Guvernămîntului, o înălţime ce domina oraşul şi unde avea la îndemînă, ca un eventual adăpost, o biserică de piatră cuprinsă în perimetrul cetăţii... Copleşit, înmărmurit de uimire, incapabil să-şi adune gîndurile în mijlocul cataclismului ce dura de aproape patru săptămîni, Esteban îşi trecea timpul culcat într-un fel de vizuină, de groapă orizontală, pe care şi-o întocmise printre sacii de zahăr îngrămădiţi în dana portului,

unde îl prinsese bombardamentul în timp ce făcea inventarul. Urmîndu-i exemplul, Loeuillet tatăl şi fiul se aciuaseră în faţa lui, într-o peşteră ticluită tot aşa, printre saci, dar ceva mai lată, în care depozitaseră o parte din materialul tipografiei lor, în primul rînd casetele cu litere, cu neputinţă de înlocuit pe aceste meleaguri. În schimb nu sufereau de sete, fiindcă aveau la dispoziţie cîteva butoaie de vin depozitate acolo şi, uneori ca să se răcorească, alteori ca să-şi potolească spaima, iar alteori numai de plăcere, deşertau stacane pline de licoarea încropită, ce se acrea zi cu zi şi care le lăsa urme violacee pe buze. Bătrînul Loeuillet, fecior de camizard [1], nu se ferea, în aceste momente de restrişte, să scoată Biblia rămasă din tată în fiu în familia sa, pe care o ţinea ascunsă într-o ladă cu hîrtie. Cînd bombele cădeau în apropiere, încurajat de stacanele pe care le golise, buciuma din adîncurile văgăunii sale cîte un verset din Apocalips. Şi nimic nu putea fi mai în perfectă concordanţă cu realitatea decît frazele acelea ţîşnite din delirul profetic al evanghelistului Ioan: „Îngerul a sunat din trîmbiţă şi a venit grindină şi foc, amestecate cu sînge, care au fost aruncate pe pămînt; şi a treia parte a pămîntului a fost arsă şi a treia parte din copaci a fost arsă, şi toată iarba verde a fost arsă". „A venit ziua de apoi — gemea tipograful —

[1] Camizarzii — protestanţi din munţii Cevennes care s-au răsculat după revocarea Edictului din Nantes (1685).

că prea a fost mare necredinţa noastră". Bateriile lui Jarvis se îngemănau pentru el în acele clipe cu mîniile exemplare ale preamăriţilor zei din vechime.

VIII

Într-o dimineaţă bateriile amuţiră. Încordarea oamenilor slăbi dintr-o dată; dobitoacele nu mai ciuliră urechile; ceea ce zăcea neînsufleţit, ceea ce era inert rămase mai departe în aceeaşi stare, dar fără să se mai clintească din loc. Se auzea forfota valurilor în port, şi ultimul geam spart, pe care un copil îl nimerise cu o piatră, făcu să tresară lumea care nu mai era obişnuită cu zgomote atît de neînsemnate. Supravieţuitorii ieşiră din hrubele, din vizuinile, din cocinele lor, plini de funingine, de jeg, de scîrnă, cu pansamente murdare ce atîrnau lăbărţate, lăsînd plăgile descoperite. Numai atunci aflară minunea întîmplată: cu două nopţi mai înainte, Victor Hugues, informat că englezii spintecaseră ostaşii din avanposturile lui, pătrunzînd în oraş, cuprins de disperare, coborîse de pe măgura Guvernămîntului într-un iureş atît de năprasnic, încît inamicul, respins de cîteva ori şi pus pe fugă în cele din urmă, trecuse pe malul celălalt al apei, şi se repliase spre tabăra întărită din Berville, în Basse-Terre. Francezii erau victorioşi în această jumătate a ţării... Primul convoi de sacagii sosi la amiază,

fiind luat cu asalt de o gloată de zdrenţăroşi, înarmaţi cu ceaune, găleţi, căldări, lighene. Cu mic cu mare se adăpau pe brînci, împinşi de boturile şi rîturile dobitoacelor, cu capetele cufundate în vase, înghiontindu-se, lăpăind, vomitînd apa băută pe nerăsuflate, furîndu-şi unul altuia ulcioarele, într-o harababură pe care soldaţii nu reuşiră s-o potolească decît lovind în dreapta şi-n stînga cu patul puştii. După ce-şi astîmpărară setea, oamenii se apucară să curețe străzile principale, scoţînd cadavrele îngropate sub dărîmături. Cînd şi cînd tot mai cădea cîte un proiectil inamic, culcînd la pămînt un trecător, smulgînd un grilaj, despicînd un iconostas. Nimeni însă nu se mai sinchisea acum de asemenea mărunţişuri, după suferinţele îndurate în cele patru săptămîni de groază. Atunci se auzi că generalul Aubert, ultimul membru al statului-major ce conducea expediţia, se stingea mistuit de frigurile galbene. Victor Hugues rămînea singur stăpîn peste Grande-Terre din Guadelupa. Chemîndu-i pe Loeuillet tatăl şi fiul în biroul său cu ferestre sparte, ale căror perdele jumătate arse atîrnau ca nişte jalnice podoabe, le dictă, pentru a fi tras pe loc la tipar, textul unei ordonanţe prin care se aducea la cunoştinţa populaţiei decretarea stării de asediu şi formarea, prin recrutare obligatorie, a unei miliţii de două mii de oameni de culoare în stare de a purta armele. Orice locuitor care răspîndea zvonuri false, care se dovedea a fi duşmanul Libertăţii sau care încerca să treacă în Basse-Terre, avea să fie executat după o judecată sumară ;

totodată, cetăţenii cu adevărat patrioţi erau îndemnaţi să denunţe pe trădători. Căpitanul Pélardy era înaintat prin decret la gradul de general de divizie şi comandant suprem al forţelor armate, iar comandantul Boudet la gradul de general de brigadă, cu misiunea de a instrui şi disciplina trupele locale... Esteban se minuna faţă de energia pe care o desfăşurase comisarul de cum debarcaseră la Salines. Avea un dar pur şi simplu extraordinar de a conduce şi, în afară de asta, norocul îi zîmbise totdeauna. Fiindcă în împrejurările de faţă morţile succesive ale lui Chrétien, Cartier, Rouger şi Aubert fuseseră cu drept cuvînt providenţiale pentru el. O dată cu dînşii dispăruseră singurii oameni care ar fi putut să-i pună beţe în roate. În prezent, încordarea ce stăruia în relaţiile dintre comandamentul militar şi autoritatea civilă era de fapt anulată. Victor Hugues, care avusese de atîtea ori discuţii aprige cu generalii din statul-major al expediţiei, mîndri de galoanele, panaşele şi de campaniile pe care le făcuseră, se putea bizui de acum încolo pe doi colaboratori credincioşi care, pe de altă parte, ştiau foarte bine că numai de el depindea ca avansările lor să fie confirmate de Convenţie.

În noaptea aceea vinul curse gîrlă în oraş, iar soldaţii care scăpaseră teferi din luptă găsiră mijlocul să se despăgubească după o îndelungată abstinenţă. Comisarul se arătă jovial, plin de duh, scăpărător în timpul banchetului dat de ofiţeri, la care fu poftit şi Esteban împreună cu Loeuillet tatăl şi fiul. Mulatrele care serveau

la masă aduceau pe tavă pocale cu punci de rom și nu se supărau cînd vreunul dintre oaspeți le cuprindeau pe după mijloc sau le ciupeau pe sub fustă. Între două toasturi, Victor Hugues îi anunță că măgura Guvernămîntului avea să se numească pe viitor măgura Victoriei și că piața Sartines, care se bucura de o minunată priveliște asupra portului, avea să-și schimbe la rîndul său numele, devenind piața Victoriei. Cît despre Pointe-à-Pitre, se va chema de aici încolo Port-de-la-Liberté. (Lumea însă tot Pointe-à-Pitre o să-i spună — se gîndi Esteban, așa cum Chauvin-Dragon o să rămînă mai departe San Juan de Luz.) Spre sfîrșitul ospățului, adică în zorii zilei, cînd se serviră torturile, tînărul auzi din gura unei slujnice solicitate să cînte nostalgicele versuri compuse de marchizul de Bouillé, un văr al lui La Fayette, care în floarea tinereții fusese guvernatorul Guadelupei. Chemat în Franța în urmă cu douăzeci și patru de ani, părăsind insula, scrisese la despărțire un cîntec de inimă albastră în dialectul local, a cărei melodie încă mai stăruia în amintirea tuturor :

Adieu foulard, adieu madras,
Adieu grains d'or, adieu collier-chou
Doudou an moin i a pati
Hélas, hélas, cé pou toujou

„Bonjou, Missié le Gouveneu,
Moin vini faire en ti petition
Pou mandé ou autorization
Laissé Doudou au moin ban moin“

„Mademoiselle c'est bien trop ta
Doudou a ou ja embaqué
Batiment la ja su la boué
Bientot i ke apareillé“ [1].

Amețit de pocalele de punci deșertate unul după altul, Esteban se ridică de pe scaun, mînat de o idee fixă, propunînd convivilor să închine paharele pentru „doudou“ care avea o voce atît de plăcută ; în schimb, ceru să se suprime din cuprinsul cîntecului anumiți termeni ca „musiu“ și „mamzelo“, care erau în contradicție cu spiritul democratic, și să fie înlocuiți cu cei de „cetățean Guvernator“ și de „cetățeană“. Victor Hugues îi aruncă o privire încruntată, curmînd aplauzele care întîmpinaseră propunerea tînărului însuflețit de atîta zel republican. Dar pînă una-alta începuseră cu toții să cînte în cor, *J'ai tout perdu et je m-en fous*, cel mai recent cîntec al lui François Girouet, care se potrivea de minune cu biruința lor din ajun.

---

[1] Adio, șaluri și batic,
Cercei de aur, scump șirag,
Acum, vai, nu mai am nimic
Căci pleacă Bibicul meu drag.

„Bonjur, musiu guvernator,
La tine c-o jalbă-am venit.
Fă-mi, rogu-te, zău, un favor
Și lasă-mi Bibicul iubit.“

„Mamzelo, vai, e prea tîrziu
Bibicul tău s-a îmbarcat
Corabia l-a secfestrat
Și pînzele a ridicat.“

J'avais jadis sur ma table
bons poulets et chapons gras,
du pain comme on en voit pas,
du pain comme on en voit pas.

Depuis la durée de la guerre
je fais assez maigre chère
mais je chante de bon coeur :
George tyran d'Angleterre
bois l'opprobre et nous l'honneur,
bois l'opprobre et nous l'honneur [1].

Revărsatul zilei îi găsi pe toţi adormiţi în fotolii şi pe canapele, printre pocale golite pe jumătate, tăvi cu fructe şi resturi de friptură, în timp ce comisarul, în faţa ferestrelor deschise ale camerei sale, se îmbăia frecîndu-se cu buretele şi pălăvrăgind cu bărbierul care îşi ascuţea briciul... Puţin mai tîrziu trîmbiţele sunară deşteptarea, iar pe la opt, în ropotul ciocanelor, începură a se înălţa stîlpi de lemn, flamuri, ghirlande şi alegorii în fosta piaţă Sartines, unde fanfara vînătorilor din Pirinei, în

---

[1] În limba franceză în text :

Aveam odinioară pe masa mea
pui buni şi claponi graşi,
pîine cum nu se mai vede,
pîine cum nu se mai vede.

De cînd durează războiul
mănînc cam pe sponci,
dar cînt din toată inima :
George Tiranul Angliei
bea ocară iar noi onoare,
bea ocară iar noi onoare.

uniformă de gală, cînta cîntece revoluţionare însoţite de zarva asurzitoare a tobelor şi dairalelor turceşti. Mai mulţi tîmplari construiau o estradă, de pe care autorităţile urmau să prezideze o festivitate cetăţenească, din vreme vestită prin gura crainicului. Părăsindu-şi casele dărăpănate, o droaie de oameni năpădiseră piaţa, atraşi de neobişnuitul concert matinal. Esteban porni spre depozitul comerţului exterior, unde avea instalat un pat ca să-şi potolească durerea de cap cu prişniţe cu oţet şi să-şi dreagă ficatul cu cîteva linguri de revent ; pînă una alta, se gîndi să tragă un pui de somn în aşteptarea solemnităţii — ştia foarte bine fiindcă trăise o bucată de vreme în Parisul revoluţionar — că începea de obicei mai tîrziu decît era anunţată. Era aproape zece cînd se întoarse în piaţa înţesată acum de o mulţime pitorească şi zgomotoasă, care părea că uitase proaspetele suferinţe. Rînd pe rînd se urcau pe estradă reprezentanţii civili şi militari ai guvernului, în frunte cu Victor Hugues, cu generalii Pélardy şi Boudet şi cu comandantul de Leyssegues.

Lumea se strînse în jurul noilor demnitari, pe care pentru prima oară aveau prilejul să-i admire în mare ţinută şi se făcu o linişte atît de desăvîrşită, încît se auzea fîlfîitul porumbeilor dintr-o curte din vecinătate. După ce învălui piaţa într-o privire stăruitoare, comisarul Convenţiei luă cuvîntul. Felicită mai întîi pe cei care, sclavi pînă deunăzi, se bucurau acum de drepturile de cetăţeni liberi. Lăudă bărbăţia cu

care poporul suportase zilele de restriște ale bombardamentului, aduse omagiul său victimelor, încheind prima parte a discursului cu o emoționantă orațiune funebră închinată răposaților Chrétien, Cartier, Rouger și Aubert; acesta din urmă se săvîrșise abia cu o jumătate de oră mai înainte, la spitalul militar, spre care vorbitorul îndreptă mîna cu aprigă mînie, ca și cînd acolo moartea s-ar fi înverșunat împotriva celor mai aleși oameni. Apoi rosti cîteva cuvinte despre Cristofor Columb, care, străbătînd pentru a treia oară oceanul, descoperise această insulă în care sălășluiau niște făpturi fericite, simple, deprinse cu o viață sănătoasă, în deplină armonie cu starea firească a ființei omenești și, descoperind-o, îi dăduse numele corăbiei cu care naviga. O dată cu descoperitorul însă sosiseră și preoții creștini, agenții fanatismului și ai ignoranței, ce apăsau omenirea ca un blestem de cînd sfîntul Pavel răspîndise învățăturile mincinoase ale unui proroc evreu, fiul unui legionar roman numit Pantherus, deoarece istoria cu Iosif și cu ieslea nu era decît o legendă discreditată de filozofi. Ridicînd brațul spre măgura Guvernămîntului, aduse la cunoștință tuturor că biserica înălțată pe coasta dealului va fi dărîmată din temelii pentru a se șterge orice urmă de idolatrie și că preoții, care stăteau ascunși, după cum fusese informat, în apropiere de Le Moule și de Sainte-Anne, ar face mai bine să presteze jurămînt de credință constituției... Esteban peste măsură de atent la

gesturile unei mulatre al cărei *madrás* [1] în trei colțuri spunea lămurit „mai am un loc și pentru tine“ prin felul cum erau făcute nodurile de la basma, potrivit unui limbaj bine cunoscut de toți locuitorii insulei, privea cu un interes mult prea adînc fandoselile femeii, degetele ce se jucau cu brățările, umerii ce coborau lin spre șira spinării ușor adumbrită, ca să ia aminte cum s-ar fi căzut la cuvintele oratorului care în momentul acela tocmai anunța că piața Sartines era botezată cu numele de piața Victoriei. Vocea lui Victor, metalică și limpede, răzbătea la urechea lui în rafale, din care se desprindea, subliniată prin inflexiunile tonului, o sentință, o definiție a Libertății, ori un citat clasic. Știa să vorbească meșteșugit și avea nerv. Totuși cuvintele sale nu reușeau să se armonizeze cu starea de spirit a mulțimilor, a femeilor și bărbaților care alergaseră acolo ca la o serbare, dornici să se distreze, să se hîrjonească, ascultînd numai cu o ureche discursul rostit într-un grai care se deosebea mult — datorită mai ales accentului meridional pe care Victor îl afișa ca pe o mărturie heraldică — de pitorescul jargon local. Dar iată că, după ce făcuse procesul companiei Indiilor și al „Granguriloŕ albi“ din Guadelupa, comisarul își încheie cuvîntarea declarînd că lupta încă nu se terminase; că englezii din Basse-Terre trebuiau nimiciți și că foarte curînd va începe ofensiva finală, pentru ca pacea să fie statorni-

[1] Țesătură în dungi, din bumbac și mătase, importată din Madrás (India), din care femeile antileze își fac legături de cap.

cită din nou pe aceste meleaguri slobozite pe veci din lanţurile sclaviei. Cuvîntarea fusese limpede, bine alcătuită, fără excese retorice şi publicul tocmai aplauda concluzia încununată cu un citat din Tacit, cînd de Leyssegues observă că un vas cu pînze forţase bara portului îndreptîndu-se spre cheiul cel mai apropiat. Nu era nici un motiv de îngrijorare, totuşi, fiindcă vasul arăta într-un hal fără hal : era un biet cuter vechi, atît de dărăpănat, de murdar şi de ponosit, încît cu velele lui făcute din saci înnădiţi ca vai de lume, părea mai curînd o corabie fantomă ieşită dintr-o povestire cu naufragii. Cuterul acostă şi în aceeaşi clipă un freamăt trecu prin mulţime : spre tribuna comisarului înaintau nişte oameni cu mîini şi urechi scălîmbe, fără dinţi, şchiopătînd, cu pielea acoperită de cruste solzoase, argintii. Erau leproşii de pe insula Désirade care veneau să presteze jurămînt de credinţă Republicii. Făcînd faţă cu sînge rece împrejurării, Victor Hugues le conferi titlul de cetăţeni bolnavi, înmînîndu-le o eşarfă tricoloră şi asigurîndu-i că va vizita în curînd insula lor pentru a cunoaşte nevoile lor şi a le uşura suferinţele. După acest incident neprevăzut care contribui la consolidarea popularităţii sale, ce începuse a se înfiripa, aclamat zgomotos cu urale şi aplauze care îl obligară să iasă de cîteva ori în faţa publicului, se retrase la el în birou, urmat îndată de comandanţii militari. În răstimpuri, cîte un proiectil lansat într-o direcţie greşită de bateriile inamice străbătea cerul strălucitor, căzînd, fără a pricinui stricăciuni, în adîncul golfului. În tot oraşul stăruia un miros greu, de hoit. Pe înserat, însă, înfloriră lămîii. Era ca o Bobotează a rămurişurilor, după atîtea liturghii vrăjitoreşti.

IX

Ciudată cucernicie
Goya

Cu toate că anunţase o neîntîrziată ofensivă în Basse-Terre, Victor Hugues şovăia să pornească la acţiune. Poate că începea să dea înapoi din cauza lipsei de armament ; ori se temea că miliţia de culoare nu era încă suficient instruită şi aştepta, cu vădită nerăbdare, să sosească întăririle pe care le ceruse în Franţa încă de cînd începuse asediul oraşului Pointe-à-Pitre. Trecură cîteva săptămîni în care din cînd în cînd artileria inamică se burzuluia din nou împotriva populaţiei. După atîtea suferinţe îndurate, însă, oamenii suportau mai uşor un neajuns mai puţin grav, mulţumindu-se să ridice din umeri, să blesteme sau să înfrunte cu un gest obscen văzduhul. Printr-o măsură de prudenţă, ghilotina nu ieşise din încăperea încuiată cu cheie, în care aştepta, gata încheiată şi bine unsă, ca domnul Anse, fostul călău al tribunalului din Rochefort — un mulatru cu maniere distinse, crescut la Paris, violonist cu oarecare iscusinţă, ale cărui buzunare erau totdeauna pline de caramele pentru copii — să pună în funcţiune mecanismul atît de precis,

inventat de un fabricant de clavecine. Comisarul știa cît de scump plătise Franța o precipitată întrebuințare a Mașinii care intrase în acțiune mult prea curînd după ocuparea unor ținuturi de la frontieră. N-ar fi vrut ca Guadelupa să devină pentru el un fel de Belgie la scară mai mică. De altfel, nu primise încă nici un fel de plîngeri din partea unor locuitori obișnuiți, datorită vicisitudinilor îndelungatei lor istorii, să trăiască fără a crîcni sub călcîiul stăpînului, oricare ar fi fost acela. Deocamdată se putea sprijini pe marea masă a sclavilor dezrobiți, copleșită încă de bucuria drepturilor cetățenești proaspăt dobîndite, bucurie care pe de altă parte îi punea în față de la bun început o problemă de guvernare: convinși că de aci înainte nu mai aveau un stăpîn de care erau obligați să asculte, sclavii din ajun începuseră să se lase pe tînjală, pregetînd atunci cînd era vorba să muncească pămîntul. Ogoarele erau năpădite de buruieni fără să se poată aplica, pentru moment, pedepse prea aspre celor care găseau fel de fel de pretexte patriotice ca să nu-și îndoaie spinarea pe arăturile părăginite ale căror brazde ajunseseră să se închidă, în timp ce trestiile și mărăcinii se prăseau la infinit, sub soarele care făcea să sporească deopotrivă toate soiurile de plante, fără să țină seama de preferințele oamenilor... Tocmai atunci sosi și vasul *La Bayonnaise*, aducînd arme și muniții și un număr oarecare de infanteriști — cu mult inferior celui solicitat de comandanții militari. Convenția avea nevoie de oameni și nu putea să se dispenseze de detașamente prea mari ca să apere o colonie îndepărtată. Chemat într-o zi în biroul lui Victor Hugues pentru niște pricini legate de îndatoririle sale, îl găsi pe comisar cufundat în lectura unui lucru pe care-l aștepta cu cea mai mare nerăbdare după înștiințările oficiale: presa pariziană în care era uneori menționat și numele lui. Răsfoind jurnalele pe care celălalt le văzuse, Esteban află cu adîncă uimire despre instituirea unei sărbători închinate Ființei Supreme și, ceea ce era și mai uluitor, despre condamnarea ateismului ca fiind o atitudine amorală și, prin urmare, aristocratică și contrarevoluționară. Ateii erau considerați dintr-o dată inamici ai republicii. Poporul francez recunoștea existența Ființei Supreme și nemurirea sufletului. Dacă existența lui Dumnezeu și nemurirea sufletului n-ar fi fost decît simple iluzii — declarase Incoruptibilul — chiar numai așa și rămîneau cele mai frumoase concepții ale spiritului omenesc. Oamenii fără dumnezeu erau pecetluiți acum cu termenul de „monștri întristați"... Esteban începu să rîdă cu atîta poftă, încît Victor îl privi încruntat pe deasupra jurnalului pe care-l ținea deschis în față: „Ce ți se pare atît de hazliu?" îl întrebă. „Nu merita să dăm la pămînt capela de pe măgura Guvernămîntului ca să aflăm acum noutatea asta", spuse Esteban, care, de cîteva zile, regăsise voioșia celor din stirpea lui, într-o atmosferă ce-i restituia gustul fructelor, adierile mării, priveliștea anumitor arbori și o dată cu acestea și ceva din personalitatea sa de odinioară. „Totul mi se pare perfect — spuse Victor, fără să răspundă în mod direct. Un om ca el nu poate să se înșele. De vreme ce a socotit ne-

cesar să facă lucrul ăsta înseamnă că aşa e bine". „Ba chiar i se ridică osanale în stil de Te Deum, de Laudes, de Magnificat", adăugă Esteban. „Aşa cum se şi cade unui om de talia sa" replică Victor. „Totuşi, nu văd ce deosebire există între «Iehova, Marele Arhitect şi Fiinţa Supremă»", continuă Esteban. Şi-i reaminti comisarului necredinţa pe care o afişase mai înainte ; sarcasmele sale pe socoteala „mascaradelor vrăjitoreşti" ale masonilor. Celălalt însă nu-l asculta : „Dăinuiau prea multe vestigii ale iudaismului în sînul lojilor. Cît despre Dumnezeul catolicilor, pe care călugării l-au asociat cu cei mai detestabili agenţi ai închiziţiei şi ai tiraniei, nu are nimic de-a face cu conştiinţa existenţei unei Fiinte Supreme, infinite şi eterne, care trebuie venerată în mod raţional şi demn, cum se cuvine să procedeze nişte oameni liberi. Cel căruia ne închinăm noi nu este Dumnezeul lui Torquemada [1], ci Dumnezeul filozofilor". Esteban se simţea descumpănit în faţa surprinzătorului servilism al unui spirit atît de viguros şi energic dar în acelaşi timp conformist, în asemenea măsură, încît nu voia să accepte un examen critic al faptelor, refuzînd să vadă cele mai flagrante contradicţii şi credincios pînă la fanatism, fiindcă într-adevăr atitudinea lui putea fi calificată drept fanatism faţă de părerile omului care îi încredinţase puterea. „Şi dacă mîine porţile bisericilor se vor deschide din nou, înseamnă că din momentul acela episcopii vor înceta să mai fie

[1] *Tomás de Torquemada,* inchizitor spaniol din sec. al XV-lea, renumit prin fanatismul său.

nişte «bipede cu mitre pe cap», şi că sfinţii şi fecioarele vor defila iarăşi, o dată cu procesiunile religioase, pe străzile Parisului ?", întrebă tînărul. „Ar trebui să existe un motiv destul de puternic ca să se întîmple astfel." „Dar tu... tu crezi în Dumnezeu ?" strigă Esteban, crezînd că astfel îl strînge cu uşa. „Asta este o chestiune pur personală, care nu poate schimba întru nimic obedienţa mea revoluţionară", răspunse Victor. „Pentru tine revoluţia este infailibilă". „Revoluţia... spuse Victor agale, privind spre forfota din port, unde oamenii se apucaseră să repare vasul *Thétis,* a cărui cocă suferise stricăciuni. Datorită revoluţiei existenţa mea a dobîndit un ţel. Mi s-a încredinţat un rol în uriaşa transformare hărăzită vremurilor noastre. Şi voi căuta să-l îndeplinesc cu toată destoinicia." Un timp nici unul dintre ei nu mai spuse nimic ; în tăcerea care se lăsase, se auzi mai bine strigătul cadenţat al marinarilor care se opinteau să tragă nişte parîme. „Şi ai de gînd să introduci şi aici cultul Fiinţei Supreme ?" întrebă Esteban, căruia eventualitatea reîntronării credinţei într-un Dumnezeu i se părea din nou culmea apostaziei. „Nu, declară comisarul, după ce stătu o clipă în cumpănă. Încă n-am terminat cu dărîmarea bisericii de pe măgura Guvernămîntului. Ar fi prematur. Treaba asta trebuie făcută cu mai multă socoteală. Dacă în momentul de faţă m-aş apuca să vorbesc despre Fiinţa Supremă, n-ar trece mult şi oamenii din partea locului şi-ar înfăţişa-o ţintuită pe o cruce, cu o cunună de spini şi o rană deschisă în coastă,

și unde-am ajunge atunci ? Cîmpul lui Marte [1] se află la cu totul altă latitudine decît noi." În clipa aceea Esteban încercă satisfacția răutăcioasă de a auzi din gura lui Victor Hugues exact ceea ce ar fi spus Martinez de Ballesteros într-o împrejurare ca asta. Și totuși, acolo, atîția spanioli fuseseră persecutați și trimiși pe eșafod pentru vina de a fi susținut că metodele promovate la Paris nu puteau fi puse în aplicare în țările în care anumite tradiții erau adînc înrădăcinate. „N-ar fi indicat — susțineau ei — să se proclame ateismul în momentul cînd revoluția va fi izbutit să pătrundă în Spania". Travestită în zeiță a Rațiunii, domnișoara Aubry n-ar fi putut exhiba în catedrala din Saragosa sînii ei atît de frumoși, așa cum făcuse în biserica Notre-Dame care, în curînd, fusese scoasă în vînzare cu toate că nu i-ar fi trecut nimănui prin gînd să cumpere, pentru folosința sa personală, un edificiu gotic atît de monumental și atît de puțin apt să găzduiască locatari. „Contradicții peste contradicții, murmură Esteban. Revoluția, așa cum o visam eu, era atît de deosebită". „Și cine te obliga să crezi în ceea ce nu există ? întrebă Victor. De altminteri, toate astea sînt vorbe în vînt. Englezii mai sînt încă în Basse-Terre. E singurul lucru care trebuie să ne preocupe în momentul de față." Și adăugă pe un ton categoric : „O revoluție nu se discută ; se face". „Cînd mă gîndesc — spuse Esteban — că altarul de pe

[1] *Champs-de-Mars,* esplanadă în partea vestică a Parisului unde se sărbătoreau diferite evenimente pe timpul Revoluției.

măgura Guvernămîntului ar fi putut să rămînă intact dacă ne-ar fi sosit mai curînd poșta de la Paris ! Dacă sufla un vînt mai prielnic peste Atlantic, Dumnezeu n-ar fi fost scos din casă ! Încearcă să afli, dacă poți, cine-i de vină aici !" „Du-te și vezi-ți de treabă !" spuse Victor, împingîndu-l spre ușă cu o mînă lăsată cu toată greutatea pe umărul lui. Ușa se închise după el atît de zgomotos, încît slujnica mulatră care lustruia de zor balustrada scării îl întrebă cu perfidie : *Monsieur Victor faché ?* [1] Și Esteban străbătu sufrageria, petrecut de chicotele fetelor care rîdeau pe socoteala lui.

Imprimeria celor doi Loeuillet, tatăl și fiul, era în plină activitate, tipărind pamflete destinate conspiratorilor francezi stabiliți pe insulele neutre, cărora li se făgăduiau slujbe și loturi de pămînt dacă acceptau binefacerile guvernului revoluționar. În felul acesta, contingentele disponibile sporeau mereu ; cu toate astea, rînd pe rînd săptămînile se iroseau fără ca francezii să se decidă o dată să forțeze trecerea liniei de demarcație de pe Rivière Salée. La sfîrșitul lui septembrie lucrurile se aflau în aceeași stare, cînd Comisarul află că frigurile galbene decimau rîndurile forțelor britanice, și că generalul Grey, temîndu-se de cicloanele care bîntuiau în acel anotimp insulele Barlovento, deplasase grosul escadrei în portul Fort-Royal din Martinica, port care oferea un adăpost mai sigur împotriva uraganelor. În consecință, începură să delibereze asupra modului în care s-ar putea folosi

[1] Domnul Victor supărat ? (incorect în lb. franceză).

cu mai mult succes de această situaţie. În cele din urmă se hotărî ca armata franceză să fie divizată în trei coloane sub comanda lui de Leyssegues, Pellardy şi Boudet, pentru a-şi încerca norocul printr-o triplă debarcare în Basse-Terre. Se făcură achiziţii de canoe, bărci, caiace şi chiar şi de pirogi indiene şi, într-o noapte, porniră la atac. După două zile Lamentin şi Petit-Bourg se aflau în mîinile francezilor. În dimineaţa de 6 octombrie, începu asediul taberei întărite de la Berville... La Pointe-à-Pitre lumea trăia ceas cu ceas în aşteptare. Unii erau de părere că asediul va fi de lungă durată, de vreme ce englezii avuseseră tot timpul să fortifice poziţiile ocupate de ei. Alţii spuneau că generalul Graham era demoralizat de rezistenţa opusă de guvernul revoluţionar în Grande Terre cu atît mai mult cu cît populaţia părea că nici nu se sinchiseşte de bombardamentele pe care le dezlănţuia cînd şi cînd, furios, asupra oraşului aflat în bătaia tunurilor de pe muntele Savon... În ultima vreme, Esteban se întîlnea deseori cu domnul Anse, custodele şi mînuitorul ghilotinei, care, amator de curiozităţi, îşi făcuse o colecţie de evantaie de mare, bucăţi de minerale, peşti-lună împăiaţi, rădăcini cu forme zoologice şi melci roşii. Uneori poposeau pe ţărmul golfului Gozier, în mijlocul unei privelişti de toată frumuseţea, cu o insuliţă strălucitoare ca inima unei pietre de calcedonie. Domnul Anse, după ce punea cîteva sticle de vin la răcit în nişte găuri săpate în nisip, scotea din cutie o vioară veche, şi, întors cu spatele spre mare, începea să cînte o încîntătoare pastorală de Philidor, pe tema căreia improviza diferite variaţiuni. Era un plăcut însoţitor în excursii, gata oricînd să se extazieze în faţa unui bulgăre de sulf, a unui fluture împodobit cu hieroglife egiptene sau a oricărei flori necunoscute ce-i ieşea în cale. În ziua de 6 octombrie, la amiază, domnul Anse primi ordin să încarce ghilotina într-o căruţă şi să plece în grabă spre Berville. Poziţia fusese cucerită. Victor Hugues nu mai apucase să dea ordinul de atac, cerîndu-i de la început generalului Graham să capituleze în termen de patru ore. Şi cînd, în sfîrşit, comisarul pătrunse în mijlocul taberei întărite, în care zăceau vraişte lucrurile părăsite în toiul debandadei, se găsi în faţa unui număr de o mie două sute de militari englezi, care nu ştiau o boabă englezeşte : în zorul retragerii, Graham nu luase cu el decît un număr de douăzeci şi doi de colonişti monarhişti, pe care îi socotise cei mai devotaţi faţă de el, lăsîndu-i pe ceilalţi în voia soartei, pe uscat. Copleşiţi de uluitoarea trădare a fostului lor comandant, francezii care luptaseră sub drapelele britanice şedeau plouaţi grupuri, grupuri, fără să fi apucat măcar să-şi dezbrace uniformele. „Sînt lucruri imposibile", spuse domnul Anse, la plecare, făcînd un gest în doi peri spre căruţa în care maşina şedea acoperită cu foi de cort, deoarece vîntul aducea boarea ploii abătute asupra insulei Marie Galante, al cărei colorit se schimbase brusc, din verde-deschis devenind plumburiu, din pricina perdelei scînteietoare ce-i estompa contururile... „Sînt lucruri imposibile", repetă domnul Anse, întorcîndu-se a doua zi dimineaţa ud leoarcă şi rebegit de frig, după ce încercase zadarnic să se încălzească

pe drum cu cîte o duşcă de rom prin hanuri. Şi, puţin cherchelit, începu să-i explice lui Esteban că ghilotina nu putea fi întrebuinţată pentru execuţii în masă. Că operaţia asta cerea un anumit timp, avea şi ea ritmul ei, şi că nu putea să înţeleagă pretenţiile Comisarului care deşi cunoştea prea bine maşina, ar fi vrut ca opt sute şaizeci şi cinci de condamnaţi la moarte, nici mai mult, nici mai puţin, să defileze pe sub tăişul ghilotinei. Se făcuse tot ce era omeneşte posibil ca să se urgenteze operaţia. Dar pînă la miezul nopţii, doar treizeci de prizonieri îşi primiseră pedeapsa pentru trădarea lor. „Ajunge !" strigase Comisarul. Şi ceilalţi fuseseră împuşcaţi în grupuri de cîte zece sau de cîte douăzeci, în timp ce căruţa se întorcea la Pointe-à-Pitre, ocolind drumurile proaste. Cît priveşte pe soldaţii englezi care rămăseseră izolaţi la Berville nu erau prea mulţi, doar o mînă de oameni — Victor Hugues se arătase îndurător îngăduindu-le să plece pe urmele armatei lor risipite, după ce-i dezarmase. Şi adresîndu-se unui tînăr căpitan britanic care încă mai zăbovea, îi spusese : „Eu am datoria să mă aflu aici. Dar pe tine cine te obligă să priveşti sîngele francez pe care sînt silit să-l vărs ?" Domnia Grangurilor Albi se încheiase în Guadelupa. Vestea era trîmbiţată, în ropotul zgomotos al tobelor, în Piaţa Victoriei. „Sînt lucruri imposibile", repeta domnul Anse, mîhnit de chipul atît de nefericit în care începuse să-şi îndeplinească sarcina : „Erau opt sute şaizeci şi cinci. O muncă de titan". Iar Esteban îl asculta povestind pentru a nu ştiu cîta oară acelaşi lucru, ca şi cînd i-ar fi povestit despre o

erupţie vulcanică întîmplată cine ştie unde, pe ce meleaguri îndepărtate. Berville nu era pentru el decît un nume. Cît despre rest, cele opt sute şaizeci şi cinci de chipuri erau prea multe pentru ca dintre ele să se desprindă măcar imaginea unuia singur.

X

Mai rămăseseră totuşi cîteva focare de rezistenţă în Basse-Terre. Dar cutezanţa oamenilor trădaţi de Graham se irosea de îndată ce reuşeau să pună mîna pe cîte un cuter ca să se refugieze pe o insulă vecină. În ziua cînd căzu şi fortul Saint-Charles, campania putea fi socotită cu drept cuvînt ca şi încheiată. Désirade şi Marie-Galante — al cărei guvernator, fost constituant trecut mai apoi în serviciul Angliei, preferase să-şi ia viaţa decît să înfrunte asaltul — se aflau în mîna francezilor. Victor Hugues era stăpînul întregii Guadelupe, fiind în măsură să anunţe populaţia că de aci înainte va putea să lucreze în pace. Şi, pentru a-şi întări spusele printr-un gest simbolic, sădi arbori, sortiţi să umbrească în viitor Piaţa Victoriei. Atunci se petrecu evenimentul pe care toată lumea îl aştepta de atîta timp, cu o înfricoşată curiozitate : ghilotina fu pusă în mişcare, în văzul tuturor. În ziua inaugurării, care se făcu pe socoteala a doi preoţi monarhişti descoperiţi într-o fermă unde se găsiseră puşti şi muniţii dosite, toată populaţia oraşului începu a se scurge pe uliţe, împînzind piaţa, în mijlocul căreia se

înălţa un eşafod zdravăn, prevăzut cu o scară laterală, întocmai ca la Paris, aşezat pe patru stîlpi de cedru. Şi fiindcă moda republicană începu să prindă în colonie, în rîndurile privitorilor îşi făcură apariţia nişte metişi îmbrăcaţi cu jachete scurte, albastre şi pantaloni albi cu dungi roşii, în timp ce mulatrele erau legate la cap cu baticuri de madras nou-nouţe, în culorile zilei. Niciodată parcă nu fusese o omenire atît de veselă şi de fremătătoare, în mijlocul căreia culorile vii — albastru-deschis şi roşu ca fraga — se învolburau fîlfîind în concordanţă cu drapelele, în dimineaţa senină şi însorită. Slujnicele Comisarului şedeau aplecate pe ferestre, strigînd şi rîzînd — rîzînd mai cu seamă atunci cînd mîna înfiorată a unui ofiţer luneca pe pulpele lor tot mai sus. O mulţime de copii se căţăraseră pe acoperişurile caselor ca să vadă mai bine. Peştele prăjit fumega, sucurile de fructe şi zeama de ananas curgea din căni, iar romul limpede, dat de duşcă în faptul zilei, întărea inimile. În momentul cînd domnul Anse se înfăţişă pe eşafod, îmbrăcat de gală cu cele mai frumoase haine ale sale — cu un aer tot atît de grav pe cît era de bine bărbierit obrazul lui — se făcu o linişte adîncă. Pointe-à-Pitre nu era Cap Français, unde exista mai de mult un teatru minunat care nu ducea lipsă de nouătăţi datorită companiilor dramatice în trecere spre Noul Orléans. Aşa ceva nu se pomenea aici, unde nimeni nu văzuse vreodată o scenă deschisă în faţa tuturor. De aceea mulţimea, în momentul acela, descoperea esenţa Tragediei. Destinul era acum prezent, gata să-şi abată năprasnic tăişul, neînduplecat

şi punctual, pîndindu-i pe aceia care avuseseră nefericita inspiraţie de a-şi întoarce armele împotriva cetăţii, iar spiritul Corului sălăşluia în fiecare spectator, cu strofele şi antistrofele lui, cu glumele nesărate şi apostrofele ce se încrucişau pe deasupra eşafodului. În sfîrşit, apăru un crainic, santinelele se dădură deoparte, lăsînd drumul liber şi căruţa îşi făcu intrarea în vastul decor al pieţei publice, aducîndu-i pe cei doi condamnaţi, cu mîinile strîns legate cu un şirag de mătănii, petrecut peste încheieturi. Se auzi o răpăială solemnă de tobe ; bascula se puse în mişcare, sub povara unui om obez, şi cuţitul căzu întîmpinat cu un strigăt de emoţie. Cîteva minute mai tîrziu, primele două execuţii erau un fapt împlinit... Mulţimea nu se îndura totuşi să se risipească, surprinsă poate, pentru moment, de durata atît de scurtă a reprezentaţiei tragice, în faţa sîngelui ce nu apucase încă să se închege, scurgîndu-se printre scîndurile eşafodului. Deodată, pentru a împrăştia spaima care-i ţinea în loc, năuciţi, mulţi dintre ei simţiră nevoia să petreacă pentru a sărbători ziua aceea care pe viitor avea să fie socotită zi de repaus. Hainele trebuiau, oricum, arătate cu acest prilej. Trebuiau să facă ceva care să afirme primatul vieţii faţă de moarte. Şi fiindcă dansurile cu figuri erau cele mai apte să pună în valoare gătelile, făcînd să strălucească în fel de fel de ape hainele croite după moda marsilieză, cîţiva dintre ei se apucară să înjghebeze contradansuri, la care partenerii, aşezaţi faţă în faţă pe două rînduri, înaintau şi se retrăgeau succesiv, schimbau perechea, îşi făceau reverenţe şi se legănau

din şolduri, fără să se sinchisească de maeştrii de ceremonie improvizaţi care încercau, în zadar, să menţină oarecare ordine în rîndurile şi grupurile de dansatori. În cele din urmă se stîrni un tămbălău nemaipomenit, şi cum toată lumea avea chef să danseze, să ţopăie, să rîdă şi să strige, se prinseră cu toţii de mînă alcătuind o uriaşă horă, preschimbată curînd într-o farandolă, care, după ce făcu ocolul ghilotinei, se desfăşură pe străzile învecinate, şerpuind încolo şi încoace printre case, năvălind prin curţi şi grădini, pînă la căderea nopţii. Din ziua aceea teroarea începu să bîntuie pe insulă. Maşina lucra de zor în Piaţa Victoriei, fără o clipă de răgaz, înteţindu-şi loviturile. Şi cum, pe de altă parte, curiozitatea de a asista la execuţii era, bineînţeles, foarte vie într-o localitate în care toată lumea se cunoştea din vedere sau era în relaţii (cutare nu uita pica pe care o purta cutăruia, iar cutare nu putea să ierte nu ştiu ce jignire suferită...) ghilotina ajunsese să centralizeze viaţa oraşului. Tîrgul se mută cu totul în atît de arătoasa piaţă a portului, cu tejghele şi grătare, cu tarabe instalate la colţuri de stradă şi mărfuri expuse sub cerul liber şi, între două execuţii, în timp ce capetele unor oameni respectaţi şi linguşiţi în ajun se rostogoleau pe eşafod, răsunau în tot momentul strigătele precupeţilor care-şi lăudau marfa — gogoşi şi ardei, fructe de corosal sau de ananas, plăcinte şi pălămidă proaspătă. Şi cum locul era foarte potrivit pentru tranzacţii, piaţa se transformă într-un fel de bursă ambulantă de ciurucuri şi vechituri cu care stăpînii respectivi nu mai aveau ce face, unde se putea

cumpăra la mezat un grătar, o pasăre mecanică sau o rămăşiţă dintr-un servici chinezesc. Se făceau schimburi în natură, harnaşamente cu cazane ; cărţi de joc cu lemne pentru încălzit ; pendule de stil cu perle din insula Margareta. Într-o zi tejgheaua cu zarzavaturi sau taraba coropcarului erau ridicate la rangul de bazar — un bazar cu cele mai pestriţe lucruri, în care găseai oale de tuci, sosiere cu blazon, tacîmuri de argint, piese de şah, tapiţerii şi miniaturi. Eşafodul devenise pivotul unei bănci, al unui for, al unor permanente vînzări la mezat. Execuţiile nu mai întrerupeau tocmelile, ciorovăielile sau discuţiile. Ghilotina făcea parte acum din lucrurile obişnuite, de fiecare zi. Printre mănunchiuri de pătrunjel şi de maghiran se vindeau, în chip de suvenire, nişte ghilotine minuscule, pe care multă lume le cumpăra pentru a-şi împodobi casa. Copiii se frămîntau cu mintea ca să construiască nişte maşini mai mici, cu care să decapiteze pisicile. O frumoasă mulatră, căreia un locotenent de-al lui de Leyssegues îi făcea ochi dulci, îşi trata musafirii cu lichioruri servite în flacoane de lemn, cu forme omeneşti ; în momentul cînd flacoanele erau aşezate pe o basculă, dopurile — pe care bineînţeles erau pictate nişte mutre caraghioase — cădeau sub acţiunea unui cuţit în miniatură pus în mişcare de un călău automat. Dar în pofida noutăţilor şi distracţiilor pe care acele împrejurări le ofereau vieţii pastorale şi retrase a locuitorilor de pe insulă, unii apucaseră să bage de seamă că teroarea începuse să coboare treptele sociale, secerînd acum la nivelul pămîntului. Aflînd că în

ţinutul Abysses, numeroşi negri nu voiau să muncească moşiile expropriate, sub cuvînt că erau oameni liberi, Victor Hugues porunci să fie arestaţi cei mai îndărătnici dintre ei şi-i condamnă la moarte prin ghilotinare. Esteban observase, de altfel, cu oarecare mirare, că deşi mai înainte ridicase în slavă decretul din 16 Pluviôse anul II, comisarul nu arăta prea multă simpatie faţă de negri : „ajunge că-i considerăm cetăţeni francezi", spunea el de obicei cu acreală. Mai păstra încă ceva din prejudecăţile rasiale după ce stătuse atîta vreme în Santo-Domingo, unde coloniştii se purtau în genere foarte rău cu sclavii — calificaţi întotdeauna ca leneşi, zevzeci, hoţi, „propres-à-rien [1]", gata oricînd să fugă de la stăpîn, de cei care-i puneau să muncească din zori şi pînă în noapte. Pe de altă parte, ostaşii republicii, care dădeau mereu tîrcoale negreselor, nu pierdeau nici un prilej ca să cotonogească şi să-i biciuiască pe negri sub orice pretext, recunoscînd totuşi că unii dintre ei, cum ar fi fost bunăoară Vulcan, o matahală de om bolnav de lepră, puteau să devină nişte tunari de mîna întîi. Înfrăţiţi în război, negrii şi albii trăiau dezbinaţi în timp de pace. Pînă una alta, Victor Hugues decretă munca obligatorie. Orice negru căruia i se aducea acuzaţia de a fi leneş sau recalcitrant, arţăgos sau zurbagiu, era condamnat la moarte. Şi ca să le fie tuturora învăţare de minte, ghilotina, ridicată de la locul ei din Piaţa Victoriei, porni într-o călătorie prin toată insula — urmînd itinerarii diferite ; luni,

[1] buni de nimic (în lb. franceză).

în zorii zilei, era la Le Moule ; marţi avea de lucru în Le Gozier, unde trebuia să pedepsească un puturos ; miercuri venea de hac la şase monarhişti, care stătuseră ascunşi pînă atunci în fosta parohie Sainte-Anne. O purtau aşa, din sat în sat, şi din cîrciumă în cîrciumă. Călăul şi ajutoarele sale făceau demonstraţii în gol, în schimbul cîtorva pahare de vin sau al unui bacşiş, pentru ca toată lumea să-i cunoască mecanismul. Şi cum escorta de toboşari care, la Pointe-à-Pitre, trebuia să înăbuşe cu bătaia darabanelor ultimele ţipete ale condamnaţilor, nu se putea deplasa, însoţind ghilotina în peregrinările ei prin insulă, încărcaseră în căruţă o tobă mare ce adăuga spectacolului o veselie de bîlci. Vrînd să încerce puterea maşinii, ţăranii puneau trunchiuri de banani pe basculă — nimic nu seamănă mai bine cu un grumaz omenesc ca un trunchi de banan, cu mănunchiul acela de vase poroase şi umede — ca să vadă cum erau retezate. Mai mult chiar, pentru a pune capăt unei controverse, avusese loc o demonstraţie care dovedise că o legătură de şase trestii-de-zahăr nu putea fi un obstacol pentru cuţitul ghilotinei. După aceea, călătorii primiţi cu alai peste tot plecau mai departe spre locul unde trebuiau să facă iar un popas, fumînd şi cîntînd în bubuiturile tobei, cu bonetele lor frigiene care, îmbîcsite de sudoare, din roşii deveniseră castanii. La întoarcere, bascula era încărcată cu atîtea pometuri, încît părea purtată de carul abundenţei.

La începutul anului III, Victor Hugues se văzu încununat de cel mai strălucit succes. Peste măsură de încîntată de veştile pe care le pri-

mise din partea lui, Convenția ratifica toate avansările militare, aproba toate numirile și decretele sale, felicitîndu-l în fraze ditirambice, și încunoștințîndu-l, totodată, că-i trimitea întăriri în soldați, arme și muniții. Comisarul însă nu le mai ducea lipsă acum : prin recrutarea forțată pe care o poruncise, reușise să-și alcătuiască o armată de zece mii de oameni suficient de instruiți..

În toate punctele vulnerabile de pe coastă, se făceau lucrări de fortificație. Confiscările de bunuri umpluseră vistieria iar magaziile erau ticsite cu toate cele trebuincioase. În timpul călătoriei sale în cealaltă jumătate a insulei, Victor Hugues — amintindu-și că stătuse acolo, cu mulți ani înainte — se înduioșase în fața frumuseții orașului Basse-Terre, împînzit de susurul șipotelor zglobii și al fîntînilor publice ce răspîndeau o boare răcoroasă, nespus de plăcută, pe bulevardele plantate cu tamarini. Era o așezare mai aparte și mai de soi decît Point-à-Pitre, cu străzile sale pietruite, cu cheiul său umbros, cu casele sale de piatră ce aminteau de unele priveliști din Rochefort, din Nantes și din La Rochelle. Comisarul și-ar fi mutat cu dragă inimă reședința în liniștita și primitoarea parohie Saint-François ; dar portul, în care de obicei se descărcau turmele de vite aduse din insulele învecinate, vitele fiind azvîrlite la sosire peste bord și lăsate să meargă înot pînă la mal — nu puteau fi un adăpost chiar atît de prielnic pentru flota sa. Continuînd să facă înconjurul teritoriilor ca un conducător victorios, Victor Hugues fu întîmpinat cu alai de leproșii din Désirade,

de „albii“ de rînd din Marie-Galante, și chiar și de indienii caraibi de pe insulă, care solicitară, prin purtătorul lor de cuvînt, cinstea de a li se acorda și lor cetățenia franceză. Cunoscîndu-i ca pe niște marinari încercați, în stare să străbată și cu ochii închiși arhipelagul pe care îl cutreierau cu bărcile lor sprintene cu mult înainte de a fi apărut pe acele meleaguri navele Marelui Amiral al Isabelei și al lui Ferdinand, comisarul împărți tuturor cocarde, făgăduind tot ce i se ceruse. Victor Hugues avea mai multă simpatie pentru caraibi decît pentru negri : îi plăcea mîndria lor, firea lor aprigă, și deviza lor plină de trufie : „Numai caraibii sînt oameni“, mai ales acum că purtau cocarde tricolore la brîu, prinse de șorțurile cu care erau încinși. Cercetînd insula Marie-Galante, comisarul ținu să vadă plaja unde acești deposedați cuceritori ai Antilelor trăseseră în țeapă niște pirați francezi care, cu mulți ani în urmă, încercaseră să le răpească femeile. În vîrful parilor împlîntați în pămînt pe țărmul mării, mai rămăseseră încă osemintele și craniile celor uciși : străpunși de vîrfurile ascuțite ale parilor, ca niște insecte prinse în ace de un naturalist, hoiturile ademeniseră sumedenie de vulturi, care timp de cîteva zile invadaseră coasta, încît de departe, țărmul insulei părea acoperit de o lavă clocotitoare... Copleșit de mărturiile zeloase și aclamațiile cu care fusese primit, comisarul avea totuși grijă să nu uite nici un moment că vasele engleze brăzdau în lung și-n lat mările înconjurătoare, căutînd să organizeze un fel de blocadă. Victor stătea nopți întregi la el în birou cu de Leyssegues, pe a

cărui uniformă străluceau acum galoanele de contraamiral, ca să întocmească planurile unor operaţii navale ce ar fi trebuit să cuprindă toată regiunea insulelor Caraibe. Proiectul era sub pecetea celui mai desăvîrşit secret, şi încă mai aveau de lucru cu el, în ziua cînd Esteban, intrînd în biroul Comisarului, îl găsi pe Victor Hugues cu părul zbîrlit, transpirat şi cu faţa crispată de mînie, plimbîndu-se jur împrejurul mesei mari, de consiliu; cînd şi cînd se oprea în spatele funcţionarilor care, părăsindu-şi îndatoririle se certau pe ziarele proaspăt sosite. „Ai aflat?" îl întîmpină el pe tînăr de la uşă, arătîndu-i cu o mînă tremurătoare un articol din gazetă: era relatarea aproape neverosimilă a evenimentelor petrecute la Paris în ziua de 9 Thermidor. „Mizerabilii — strigă Victor — i-au doborît pe cei mai buni". Faptele erau atît de extraordinare, încît Esteban rămase încremenit de uimire. În acelaşi timp, totul căpăta un relief mult mai dramatic datorită distanţei. Întocmai cum cineva păstrează in minte imaginea unui obiect contemplat o bucată de vreme, convins că-l are încă în faţa ochilor, atunci cînd obiectul poate a dispărut între timp, pînă în momentul acela, în sala în care se aflau acum se vorbise la prezent, în funcţie de realitatea imediată, în funcţie chiar de viitor, despre un om a cărui existenţă încetase cu cîteva luni mai înainte. În timp ce aici se discuta despre cultul Fiinţei Supreme, omul care-l statornicise de mult lăsase să-i scape un geamăt de durere, la picioarele eşafodului, în clipa cînd călăul îi smulsese cu brutalitate bandajul ce-i acoperea

maxilarul spart. Pentru Victor Hugues lucrul acesta era mai îngrozitor decît pentru oricine, silindu-l să se gîndească la atîtea implicaţii, încît mintea sa nu se mai simţea în stare să pună o stavilă ipotezelor. Nu numai că gigantul al cărui portret stătea mai departe atîrnat în cui, acolo, în sala de consiliu, unde putea să-l vadă aşa cum arăta atunci cînd se afla în culmea gloriei, se prăbuşise; nu numai că Victor Hugues se pomenea dintr-o dată lipsit de sprijinul celui care îi acordase încrederea sa, dîndu-i atîta putere şi atîta autoritate, dar pe deasupra trebuia să mai şi aştepte cine ştie cîte săptămîni, ba poate chiar luni, ca să cunoască întorsătura pe care vor fi luat-o între timp evenimentele în Franţa. Probabil că reacţiunea avea să-şi ia revanşa fără nici o cruţare, poate că venise chiar un guvern care avea să spulbere tot ceea ce făcuse cel de mai înainte. În Guadelupa se vor prezenta în curînd noi mandatari, cu o mutră morocănoasă şi gesturi negative, aducînd cine ştie ce ordine misterioase. Raportul trimis de Victor Hugues Convenţiei în legătură cu execuţiile de la Berville putea foarte bine să se întoarcă împotriva sa. Poate că şi fusese destituit, sau pe cale să fie implicat într-un proces care putea să pună deopotrivă sfîrşit carierei ca şi vieţii sale. Citea şi recitea numele celor căzuţi în Thermidor, ca şi cum ar fi putut să descifreze cu ajutorul lor propriul său destin. Unii dintre cei de faţă insinuau cu jumătate de glas că s-ar putea să vină acum o perioadă mai clementă, de indulgenţă, de restatornicire a cultelor. „Sau de restaurare a monarhiei", îşi spunea Esteban, că-

ruia gîndul acesta, datorită contradicţiilor ce-i hărţuiau sufletul, îi dădea o senzaţie de uşurare, de pace redobîndită după multe frămîntări, făcîndu-l să spere că în curînd se va putea din nou naviga fără oprelişti pe mare, dar care, totodată, îi trezea un sentiment de repulsie, de ură neîmpăcată împotriva tronului. De vreme ce oamenii se zbuciumaseră atîta, de vreme ce atîţia dintre ei profetizaseră, suferiseră, îşi strigaseră entuziasmul, se prăbuşiseră în mijlocul flăcărilor şi arcurilor de triumf ale unui atotcuprinzător vis apocaliptic, ar fi trebuit cel puţin ca timpul să nu se mai întoarcă înapoi. Sîngele risipit nu putea doar să fie schimbat cu vechii galbeni regeşti. Mai putea încă să iasă la iveală ceva drept ; mai drept poate decît ceea ce încetase de a mai fi astfel pentru că se vorbise prea mult despre dreptate — fusese una din metehnele epocii — în termeni abstracţi. Oamenii ar putea să nădăjduiască într-o libertate mai puţin lăudată, de care să se poată bucura mai mult, într-o egalitate mai puţin revărsată în cuvinte şi mai bine statornicită de legi ; într-o fraternitate care s-ar bizui mai puţin pe delaţiune, manifestîndu-se în schimb prin restabilirea unor tribunale în adevăratul înţeles al cuvîntului, în care juraţii să poată din nou avea cuvînt de spus... Victor continua să se plimbe, ceva mai liniştit, de la un capăt la altul al sălii, cu mîinile la spate. Într-un tîrziu se opri sub portretul Incoruptibilului. „Bineînţeles lucrurile au să rămînă aici, la fel ca şi pînă acum, rosti el în cele din urmă. Nu ştiu nimic din ce s-a întîmplat. Şi nici nu vreau să ştiu. Ca şi pînă acum

singura morală pe care o cunosc este morala iacobină. Nimeni n-o să mă poată convinge să-mi schimb părerile. Şi dacă revoluţia e sortită să se destrame în Franţa, se va desfăşura pe viitor în America. A sosit momentul să ne ocupăm de noul continent.“ Şi întorcîndu-se către Esteban : „Ai grijă să traduci imediat în spaniolă Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului şi textul Constituţiei“. „Care constituţie : din '91 sau din '93 ?“ întrebă tînărul. „Din '93. Nu cunosc alta. De aici, de pe insulă, trebuie să pornească ideile menite să pună în mişcare America spaniolă. Din moment ce am avut partizani şi aliaţi în Spania, nu se poate să nu-i avem şi pe continent. Poate chiar mai mulţi, fiindcă şi numărul celor nemulţumiţi e mai mare în colonii decît în metropolă.“

XI

Cînd bătrînul camizard Loeuillet auzi că trebuie să facă tipărituri în limba spaniolă, îşi aduse aminte, cu spaimă, că nu avea nici un „ñ“, în căsuţele lui cu litere. „Cui i-ar putea trece prin minte să scrie în loc de ñ — *gne*, cu litere măsluite — bombănea el, furios pe sine. Poate oare să-şi închipuie cineva că un cuvînt atît de nobil şi de maiestos ca *oygne*[1] s-ar putea scrie *ciñe* ?“ În afară de asta, faptul că nu fusese avertizat dinainte arăta ce lipsă de organizare şi deban-

[1] Lebădă (în lb. franceză).

dadă putea să domnească în viața unor oameni care aveau pretenția să conducă lumea: „Nici măcar nu le trece prin cap că ortografia spaniolă folosește tildele! se oțăra bătrînul. „Toți sînt la fel de inculți!“ În cele din urmă se hotărî să înlocuiască tildele cu accente circumflexe decupate de la alte litere, ceea ce avea să complice peste măsură culesul textului. Curînd însă *Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului* fu scoasă de sub teasc și toate exemplarele tipărite ajunseră în birourile Comisariatului, în care stăruia o atmosferă apăsătoare de răvășeală și zbucium sufletesc. Vîntul lui Thermidor răscolise multe conștiințe. Criticile pe care unii le ținuseră ferecate în adîncul lor începeau să se manifeste în conciliabule, întrerupte brusc în momentul cînd se apropia cineva. În ziua cînd Esteban îi înmînă tipografului versiunea spaniolă a Constituției din '93, Loeuillet căută să-i explice cît de amăgitoare erau mașinațiunile unei propagande care se rezema pe niște fundamente ideale pentru a crea iluzia unor realități împlinite cînd, de fapt, nu se realizase nimic, pe un tărîm pe care cele mai bune intenții suferiseră pînă atunci cele mai cumplite eșecuri. Poate că americanii vor încerca în prezent să aplice niște principii pe care Teroarea le nesocotise aproape cu totul, pentru a le încălca, la rîndul lor, determinați de împrejurările politice ale momentului. „Aici nu se pomenește nici un cuvînt despre ghilotină și nici despre pontoane“, spunea protestantul, făcînd aluzie la gabarele care încă mai stăteau ticsite în porturile oceanice ale Franței, cu jalnicele lor încărcături de deținuți — cum

era bunăoară vasul Bonhomme Richard, de tristă faimă, al cărui nume, asociat cu titlul Almanahului lui Benjamin Franklin, suna ca un sarcasm. „Să ne întoarcem la tipăriturile noastre“, spunea Esteban. Pînă una alta avea de făcut o muncă de fiece zi, pe care tînărul o îndeplinea conștiincios, găsind un fel de odihnă, de ușurare pentru gîndurile ce-l copleșeau, în străduința lui de a traduce cît mai bine textul; era foarte minuțios, aproape pedant — un adevărat purist — căutînd termenul cel mai propriu, cel mai fericit sinonim, cea mai corectă punctuație și regreta că spaniola vremii sale se dovedea atît de indolentă, pregetînd să accepte construcțiile de fraze concise ale limbii franceze moderne. Găsea un fel de satisfacție de ordin estetic să facă o traducere cît mai desăvîrșită, chiar dacă conținutul unei fraze i-ar fi fost indiferent. Zile întregi se strădui să cizeleze versiunea spaniolă a unui raport al lui Billaud-Varennes asupra *Teoriei guvernării Democratice și necesitatea de a trezi dragostea pentru virtuțile cetățenești cu ajutorul festivităților publice și al instituțiilor morale,* cu toate că proza aceea greoaie în care invoca necontenit umbrele lui Tarquinus, Caton, Catilina i se părea tot atît de perimată, de artificială, în afara actualității, ca și cuvintele imnurilor masonice pe care învățase să le cînte, odinioară, în loja Străinilor Reuniți. Loeuillet tatăl și fiul făceau mereu apel la competența sa pentru a duce la bun sfîrșit o treabă care le dădea destulă bătaie de cap, cu atît mai mult cu cît aveau de cules niște texte într-o limbă necunoscută, ce-

rîndu-i explicaţii asupra cutărui ori cutărui semn ortografic, sau ascultîndu-l în privinţa felului corect în care trebuia despărţit cutare ori cutare cuvînt la sfîrşitul unui rînd. Bătrînul protestant se îngrijea de aspectul grafic al paginilor sale cu rîvna unui bun meseriaş, regretînd lipsa unor finale sau a unei viniete alegorice pentru a încheia cît mai aspectuos o tipăritură. Nici redactorul-traducător, nici tipografii nu puneau prea mult temei pe cuvintele care prin sîrguinţa lor aveau să fie multiplicate şi răspîndite. Dar de vreme ce se apucaseră de treabă, se simţeau datori să lucreze corect, fără să stîlcească limba şi fără să nesocotească cerinţele hîrtiei tipărite. Tocmai puseseră sub teasc o „Carmaniolă americană", o nouă variantă a celei scrise mai înainte la Bayonne, şi care era destinată popoarelor de pe noul continent.

Cuplet : N-am nici un ban şi sînt golan
Dar vreau să fac un zaiafet
Fără ghitare şi alean
Să sune tunul pe afet,
Să sune tunul bum, bum, bum
Să sune tunul bum, bum, bum

Refren : Dansaţi, golani, dansaţi,
Şi bum, şi bum, bum, bum
Dansaţi, golani, dansaţi,
Şi bum, şi bum, bum, bum.

Cuplet : De ce sînt golan şi pîrlit
De vrea să ştie cineva :

Fiindcă birul n-am plătit
M-a despuiat Măria-Sa
M-a despuiat Măria-Sa,
M-a despuiat Măria-Sa,

Refren : Dansaţi, golani, dansaţi...

Cuplet : Toţi regii cîţi or fi şi-au fost
Sînt şi asupritori
Dar mai tiran de mii de ori
E ticălosul de Carlos,
E ticălosul de Carlos,
E ticălosul de Carlos.

Refren : Dansaţi, golani, dansaţi...

În cupletele următoare, ce vădeau o deplină cunoaştere a realităţilor americane, autorul anonim se răfuia cu guvernatorii, magistraţii şi primarii ; cu justiţia şi instanţele ; cu împuterniciţii şi administratorii, cu toţii complici ai coroanei. Probabil că stihuitorul ştia ceva şi despre cultul Fiinţei Supreme, deoarece scria în continuare : *Dumnezeu ocroteşte năzuinţele noastre, / El conduce braţul nostru, / Căci regele prin fărădelegile lui / A stîrnit mînia dreptăţii. Trăiască dragostea de ţară !* — încheia el — *trăiască libertatea ! Să piară tiranii şi despotismul regal !"* La fel vorbeau şi conspiratorii spanioli din Bayonne, despre care Esteban avea veşti destul de confuze. Era sigur totuşi că Guzmán, prietenul lui Marat, fusese ghilotinat. Despre abatele Marchena se spunea c-ar fi fost posibil — nu

se ştia cu certitudine — să fi scăpat de prigoana îndreptată împotriva girondinilor. Cît despre omul de omenie care era Martinez de Ballesteros, continua să caute o raţiune de a trăi — de a supravieţui — aducînd servicii unei revoluţii cu totul deosebită de aceea care îi stîrnise la început entuziasmul. În timpurile acelea, un imbold ce încă mai era activ îi făcea pe mulţi să muncească în virtutea inerţiei într-o lume diferită de aceea pe care ar fi dorit s-o făurească — dezamăgiţi, înăcriţi, dar incapabili — ca Loeuillet tatăl şi fiul — să nu-şi îndeplinească cu punctualitate îndatoririle zilnice. Nu-şi mai punea nici un fel de probleme : important era să trăiască îndeletnicindu-se cu ceva care să le îngăduie a se bucura, gîndindu-se la desfătarea paharului cu vin de după amiază, a scăldatului în apa răcoroasă, la briza ce începea să adie pe înserat, la floarea de portocal ce-şi deschidea bobocul, la fata care avea să vină, poate, în ziua aceea să-l îmbie cu nurii săi. În mijlocul unor evenimente de o amploare ce depăşea posibilităţile de informare, de judecare şi de apreciere a omului obişnuit, nu putea fi ceva mai distractiv decît să observi transformările unei insecte cu însuşiri mimetice, zborul nupţial al unui scarabeu, o subtilă roire de fluturi. Niciodată ca în momentul acela, cu toate că trăia într-un secol preocupat de universal şi incomensurabil, Esteban nu simţise un interes atît de adînc pentru cele mai neînsemnate forme de viaţă — forfota mormolocilor într-un butoi cu apă, înfiriparea unei ciuperci, furnicile ce rodeau frunzele de lămîi prefăcîndu-le într-o horbotă. O mulatră nostimă intrase într-o zi la el în cameră ca să-i ceară chipurile un toc şi cerneală, purtînd brăţări strălucitoare şi fusta bine călcată peste juponul foşnitor, parfumată cu votiver. O jumătate de oră după ce corpurile se contopiseră într-o voluptuoasă îmbrăţişare, femeia, goală-goluţă, aşa cum era, se prezentase făcînd o graţioasă reverenţă : *Mademoiselle Athalie Bajazet, coiffeuse pour dames*[1]. „Minunată ţară !“ exclamase tînărul, uitînd de necazuri şi de tot. De atunci, *Mademoiselle* Athalie Bajazet dormea în fiecare noapte cu el. „De fiecare dată cînd îşi scoate fustele, îmi dăruieşte două tragedii de Racine“, se destăinuia Esteban celor doi Loeuillet, tatăl şi fiul, făcîndu-i să rîdă cu hohote... Obligat de îndatoririle sale de contabil — trebuia să facă inventarul unor materiale descărcate în porturile insulei — tînărul se ducea călare uneori la Basse-Terre, mînîndu-şi calul prin coclauri năpădite de o vegetaţie abundentă, udată de numeroasele pîraie şi torente ce coborau din coasta măgurilor pururea învăluite în pîcle şi ceţuri. În aceste peregrinări descoperi vegetaţie aidoma celei din insula lui natală, pe care din pricina bolii nu apucase s-o cunoască prea bine şi care acum abia i se dezvăluia, cu prilejul raitelor sale, umplînd o lacună mereu resimţită de-a lungul unei adolescenţe nu prea îndepărtate. Sorbea cu desfătare aroma delicată şi îmbietoare a anonei, aciditatea mohorîtă a tamarinului, moliciunea cărnoasă a tot felul de

---

[1] Domnişoara Athalie Bajazet, coafeză pentru doamne (în lb. franceză).

fructe cu miezul roşu şi vioriu, care păstrau în tăinuitele lor ascunzişuri seminţe somptuoase, făcute parcă din baga, din abanos ori din mahon lustruit. Îşi cufunda obrazul în absenţa răcoroasă a corosolelor; rupea rodul caimanului căutînd, cu buzele lacome, drajeurile sticloase ce stăteau ascunse în inima fructului. Într-o zi, în timp ce calul său deşeuat se bălăcea în apa unui pîrîu, cu copitele în sus, lui Esteban i se năzări să se caţăre într-un copac. Şi după ce făcu primul pas, adică după ce reuşi să ajungă la crengile greu accesibile, începu să se urce spre vîrful copacului, pe o spirală formată din crengi tot mai dese şi mai subţiri, ce sprijineau vastul uranisc de frunze, stupul verde, somptuosul umbrar văzut pentru prima oară dinăuntru; o exaltare inexplicabilă, adîncă şi ciudată lumină inima lui Esteban, în momentul cînd izbuti să şadă călare, pe cea mai de sus creangă a fremătătoarei schelării de ramuri şi frunze. Să te caţări într-un copac este o înfăptuire care nu se ştie dacă se va mai putea repeta vreodată. Cine îmbrăţişează grumazul unui arbore înalt, urcîndu-se aproape de creştetul lui, săvîrşeşte un fel de act nupţial, deflorînd o lume secretă, pe care alţi oameni n-au avut parte s-o cunoască. Privirea cuprinde dintr-odată toate frumuseţile şi toate imperfecţiunile arborelui. Se văd cele două ramuri tinere ce se desfac ca nişte coapse de femeie, ascunzînd în locul unde se îmbină o mînă de muşchi verde; se văd cicatricele rotunde lăsate de căderea lăstarilor uscaţi; se văd minunatele ogive din vîrf, ca şi drumul capricios pe care l-au parcurs sevele hrănind

cu prisosinţă o creangă răsfăţată şi, lăsînd o alta, ca un vreasc chircit, bun numai pentru foc. De acolo de sus, din foişorul său, Esteban, în sfîrşit, înţelegea asocierea misterioasă ce se făcuse de atîtea ori între catarg, plug, arbore şi cruce. Şi îşi amintea de cuvintele sfîntului Hipolit: „Copacul acesta e al meu. El mă hrăneşte şi de el mă reazim; mă adăposteşte la rădăcina lui şi mă odihnesc pe ramurile sale; las boarea lui să mă adie pe obraz aşa cum mă las în voia vîntului. Iată poteca mea îngustă; iată firul de cărare pe care merg; scara lui Iacob în vîrful căreia se află Domnul". Atîtea mari semne — semnul lui „T", al crucii sfîntului Andrei, al şarpelui de bronz, al ancorei şi al scării, se aflau implicit în orice Arbore, lucrul creat anticipîndu-l pe cel alcătuit şi oferind un îndreptar Constructorului viitoarelor arce... Umbrele înserării îl găseau pe Esteban legănîndu-se în vîrful trunchiului înalt, toropit de o voluptuoasă somnolenţă ce s-ar fi putut prelungi la infinit. În ceasul acela, unele făpturi vegetale de jos păreau să-şi schimbe înfăţişarea; arborii papaio, cu fructele lor ca nişte ugerele aninate de grumaz, păreau să se însufleţească, pornind la drum spre la La Soufrière din zarea înceţoşată. Copacul seiba „părintele tuturor copacilor" — cum spuneau înţelepţii negrii — semăna şi mai mult cu un obelisc, cu o coloană rostrală profilîndu-se din ce în ce mai monumental, pe cerul rumenit de văpăile apusului. Un arbore mango, uscat şi transformat într-un mănunchi de şerpi încremeniţi în clipa cînd se pregăteau să muşte, sau teafăr încă,

doldora de seva ce mustea prin scoarţa şi prin coaja ca de jasp a fructelor sale, înflorea dintr-o dată, arzînd ca o flacără galbenă. Esteban urmărea viaţa acestor făpturi cu interesul pe care i l-ar fi putut trezi desfăşurarea unei existenţe zoologice. Mai întîi mijeau fructele abia înfiripate, aidoma unor mărgele verzi de sticlă, al căror suc aspru avea gustul migdalelor glasate. Apoi, acel mic organism suspendat începea să capete o formă, să se contureze, dezvoltîndu-se pentru a-şi definitiva în cele din urmă profilul terminat cu o bărbie de vrăjitoare. Începea să se coloreze la faţă, din verde dînd într-un galben ca şofranul, pentru ca mai apoi, pîrguindu-se, să desfăşoare cele mai superbe nuanţe de ceramică cretană, mediteraneană, specifică totuşi Antilelor — înainte ca primele pete ale decrepitudinii să apară ca nişte mici rotocoale negricioase, vătămînd miezul ce mirosea a tanin şi a iod. Şi într-o seară, o răbufnire înfundată în iarba umedă de rouă, în care fructul desprins din copac se prăbuşise, vestea moartea lui apropiată o dată cu petele negricioase ce se întindeau tot mai mult şi săpau mai adînc miezul, deschizîndu-se ca nişte ulceraţii năpădite de muşte. Aidoma unui cadavru de prelat într-o gravură făcută cu tîlc înfăţişînd un dans macabru, fructul căzut se despuia de piele şi se golea de măruntaie, pînă cînd nu mai rămînea decît scheletul sîmburelui incolor şi brăzdat de scrijelituri ce zăcea înfăşurat în destrămăturile scămoase ale giulgiului. Aici însă, era o lume în care nu se întîmplau nici morţi iernatice şi nici reînvieri pascale, iar ciclul vieţii, întrerupt o

clipă, se desfăşura fără zăbavă mai departe ; după cîteva săptămîni, din sîmburele rămas în iarbă răsărea, ca un minuscul arbust asiatic, un vlăstar cu frunze trandafirii, la fel de gingaşe ca pielea omenească, atît de gingaşe încît mîinile nu îndrăzneau să le atingă... Uneori, Esteban era surprins în călătoriile sale prin frunzişuri de cîte o ploaie torenţială şi atunci memoria auditivă avea prilejul să stabilească deosebirea dintre ploile tropicale şi burniţele monotone ale lumii vechi. Aici, un freamăt puternic şi vast, într-un tempo maiestos, cu prelungite acorduri ca preludiul unei simfonii, anunţa din depărtare potopul ce înainta, în timp ce vulturii pleşuvi, zburînd jos, în cercuri din ce în ce mai strînse, părăseau rînd pe rînd împrejurimile. Un miros plăcut de păduri umede, de pămînt bogat în humus şi plin de sevă, se răspîndea în văzduh, adulmecat parcă de întregul univers, făcînd să se înfoaie penele păsăretului, aplecînd pe spate urechile calului, dînd omului o ciudată senzaţie de dorinţă fizică ; dorinţă nelămurită de a se împreuna cu un trup care să-i împărtăşească îmbrăţişarea. Şi în timp ce lumina scădea, întunecîndu-se cu repeziciune, ciocănituri seci începeau să răsune în crengile cele mai înalte ale copacilor, pentru ca dintr-o dată să se abată o răpăială de ploaie plăcută şi răcoroasă ce găsea o rezonanţă deosebită în fiecare materie : acordul lianei şi al bananierului, vibraţia de diapazon a ţesuturilor membranoase, sonoritatea pătrunzătoare a frunzelor mari. Stropii de ploaie se sfărîmau sus de tot pe creasta palmierilor care-i luneca întocmai ca prin nişte

jgheaburi de catedrală, peste palmele mai tinere cu ropot solemn ; lovindu-se de membranele de un verde proaspăt, picăturile ricoşau împroşcate peste desimea unor frunzişuri atît de îmbelşugate, încît pînă să ajungă la nivelul plantelor malanga, cu foile lor bine întinse, ca pielea unor tamburine, erau de mii de ori risipite, fracţionate, spulberate la fiecare din etajele masei vegetale, înainte de a prilejui, aproape de pămînt, bucuria pirului şi a bucsăului. Vîntul impunea timpii săi uriaşei simfonii, care începuse să umfle pîraiele, făcînd să se surpe cu vuiet pietrişurile ce se rostogoleau pe povîrnişuri ca nişte avalanşe ; clocotitoare, puhoaiele coborau la vale revărsîndu-se din matcă, tîrînd cu ele bolovani smulşi de pe înălţimi, trunchiuri uscate, crengi cu nenumărate tentacule, rădăcini cu atîtea canafuri şi curmeie încîlcite că, dînd peste mîlul de la poale, se opreau ca nişte vase împotmolite. Apoi văzduhul se liniştea, norii se împrăştiau, zarea se învăpăia din nou spre apus şi Esteban pleca mai departe la drum, pe calul sprinten, udat de ploaie, sub picurarea copacilor înrouraţi, ale căror miresme se împleteau într-un Magnificat îmbălsămat... De cîte ori Esteban se întorcea din cîte o asemenea raită, înapoi spre Point-à-Pitre, se simţea străin de vremea lui ; străin într-o lume sîngeroasă şi îndepărtată, în care totul părea absurd. Bisericile continuau să rămînă închise cînd, poate, în Franţa îşi deschiseseră porţile. Negrii fuseseră declaraţi cetăţeni liberi, dar aceia care nu fuseseră înrolaţi cu forţa soldaţi sau marinari trebuiau să-şi încovoaie spinarea din zori şi pînă

seara, ca şi mai înainte, sub biciul vătafilor, în spatele cărora se desena, pe deasupra, implacabilul azimut al ghilotinei. Copiii din noua generaţie se numeau acum Cincinat, Leonida, Licurg şi învăţau să recite pe dinafară un catehism revoluţionar care nu mai corespundea realităţii — după cum la clubul iacobinilor, înfiinţat de curînd, Incoruptibilul era pomenit ca şi cînd ar mai fi fost încă în viaţă. Prinzînd gustul sîngelui omenesc, muştele roiau în jurul scîndurilor năclăite ale eşafodului, în timp ce Victor Hugues şi comandanţii militari se nărăviseră să doarmă ore întregi sub reţeaua de tul, păziţi de mulatrele care le privegheau somnul, făcîndu-le vînt cu frunze de palmier.

XII

Cuprins de o înduioşare aproape feminină, Esteban se simţea mîhnit de singurătatea din ce în ce mai sporită în care trăia Victor Hugues. Comisarul îşi juca mai departe rolul cu o necruţătoare severitate, dînd ghes tribunalelor, nelăsînd nici un pic de răgaz ghilotinei, repetînd iarăşi şi iarăşi aceleaşi discursuri, dictînd, decretînd, legiferînd, judecînd, amestecîndu-se peste tot, dar cine îl cunoştea mai bine îşi dădea seama că toată această activitate excesivă se datora unei dorinţe ascunse de a se ameţi. Ştia că mulţi dintre subalternii săi, chiar aceia care se arătau mai docili, abia aşteptau să sosească hîrtia acoperită de peceţi care avea să

aducă decretul destituirii sale, copiat de pana unui sîrguincios diac. Tînărul ar fi vrut în momentele acelea să stea lîngă el, să-l însoţească, să-i risipească îngrijorarea. Dar comisarul, care din zi în zi părea că se sălbăticeşte mai mult, se închidea la el în cameră şi citea pînă în zori, sau se ducea, pe înserat, cu trăsura, luîndu-l uneori şi pe de Leyssegues, în golful Gozier unde, doar cu nişte chiloţi de pînză pe el, se apuca să vîslească spre ţărmul insulei pustii, şi acolo rămînea pînă la căderea nopţii, cînd începeau a bîntui roiurile de ţînţari, ieşiţi din manglierii de pe coastă. Recitea operele oratorilor din antichitate, pregătindu-şi poate o apărare pe care ar fi vrut-o cît mai elocventă. Ordinele sale începeau să fie pripite şi contradictorii. Adesea era cuprins de accese subite de furie care aveau drept consecinţă înlăturarea năprasnică a celor din preajma lui, sau executarea unei sentinţe de condamnare la moarte pe care toată lumea o socotea comutată. Într-o dimineaţă în care se trezise mai mohorît ca niciodată, ordonă ca rămăşiţele pămînteşti ale generalului Dundas, fostul guvernator britanic al insulei, să fie deshumate şi azvîrlite în mijlocul drumului. Ore în şir, cîinii tăbărîţi claie peste grămadă asupra hoitului, se încăierară ca să înhaţe cele mai bune bucăţi, tîrînd din stradă în stradă nişte greţoase ciozvîrte de carne omenească înfăşurate în zdrenţele uniformei de gală cu care fusese îngropat ocîrmuitorul duşman. Esteban ar fi vrut să găsească destulă putere în sine ca să liniştească sufletul acela măcinat de îndoieli, cuprins de panică ori de cîte ori apărea fără veste

o pînză de corabie în zare, şi a cărui singurătate sporea pe măsură ce creştea prestigiul său istoric. Dîrz şi neînduplecat, înzestrat cu geniu militar, plin de iniţiativă, aşa cum nu erau mulţi, Victor Hugues avusese acolo, pe insulă, o izbîndă strălucită care depăşea considerabil multe alte succese obţinute de revoluţie. Cu toate astea o cotitură politică, întîmplată undeva departe, peste mări, într-o ţară în care acum se ştia că după teroarea roşie se dezlănţuise o teroare albă, pusese în mişcare forţele necunoscute care, probabil, aveau să dea colonia pe mîna unor oameni incapabili s-o guverneze. Şi mai cu seamă se ştia că Dalbarade, protectorul lui Victor Hugues, pe care Robespierre îl apărase cu atîta străşnicie atunci cînd fusese acuzat că ar fi părtinit pe un prieten al lui Danton, trecuse în tabăra celor ce provocaseră evenimentele din Thermidor. Scîrbit de toate aceste întîmplări, căutînd să reacţioneze împotriva neliniştii sale ce sporea cu cît veştile aşteptate cu atîta teamă întîrziau pe drum, Comisarul precipita preparativele făcute în vederea acţiunii pe care o plănuia de cîteva luni împreună cu contraamiralul de Leyssegues. „Ducă-se dracului toţi ! — strigă el într-o zi, gîndindu-se la cei care îi cumpăneau situaţia la Paris. N-au decît să se şteargă la spate cu hîrtiile lor : cînd au să vină aici, am să fiu atît de puternic, încît am să le frec botul cu ele.“ Şi într-o bună zi dimineaţa se stîrni în port o forfoteală neobişnuită. Mai multe ambarcaţii uşoare, cutere îndeosebi, fuseseră trase pe mal şi înţepenite pentru repararea carenei. Pe navele mai mari lucrau cot la

cot marangozi, calafagii, oameni care smoleau, vopseau, tăiau cu fierăstrăul sau băteau cu ciocanul, asociați cu toții într-o muncă zgomotoasă, în timp ce artileriștii cărau pe bord tunuri ușoare pe care le transportau în bărci cu vîsle. Aplecat peste prichiciul unei ferestre a vechiului depozit al comerțului exterior, Esteban observă că printre multe alte îndeletniciri era și aceea de a schimba numele vaselor, treabă care părea să fie cea mai puțin importantă dintre toate. De la o zi la alta, Calypso se transformase în *La Tyronnicide,* nava *La Semillante* în *La Carmagnole, L'Hirondelle* în *Marie-Tapage, Le Lutin* în *Le Vengeur.* Rînd pe rînd, pe vechile scînduri ce fuseseră atîta vreme în slujba regelui ieșeau la iveală numele noi, scrise cu litere mari, ca să se vadă de departe ; toate cu caractere foarte vizibile : *Le Tintamarre, La Cruelle, Ça-Ira, La Sans-Jupe, L'Athénienne, Le Poignard, La Guillotine, L'Ami du Peuple, Le Terroriste, La Bande Joyeuse.* La rîndul său, *Thétis,* vindecată de rănile primite în timpul bombardamentului ce bîntuise orașul Pointe-à-Pitre, avea să se cheme pe viitor *Incoruptibilul,* potrivit, fără îndoială, dorinței lui Victor Hugues, care știa să jongleze cu neutralitatea semnificației generale a unor cuvinte. Esteban tocmai se întreba ce rost putea să aibă toată tevatura aceea, cînd *Mademoiselle* Athalie Bajazet veni să-l înștiințeze că trebuia să se prezinte imediat în biroul comisarului care-l aștepta. Paharele de punci, pe care una dintre slujnice le ducea afară, dădeau de înțeles că Victor Hugues era cam băut — deși în asemenea cazuri reușea ca prin

minune să-și păstreze toată siguranța gesturilor și a gîndirii, pe care băutura, în loc să i-o scadă, de obicei i-o sporea. „Ții neapărat să rămîi aici ?" îl luă el în primire de la ușă, surîzînd. Întrebarea era atît de neașteptată, încît Esteban se rezemă de perete și-și trecu prin păr mîna, înfrigurat. Pînă atunci fusese atît de convins că nu exista nici o posibilitate să plece din Guadelupa, încît nici prin gînd nu i-ar fi trecut ideea asta. Celălalt însă insista : „Ții morțiș să rămîi în Pointe-à-Pitre ?" Esteban văzu ca prin vis o corabie providențială, strălucitoare, cu pînzele portocalii scăldate în văpaia unui minunat apus de soare, corabia hărăzită unei evadări. Poate comisarul, sub amenințarea vreunei scrisori, biruit de povara temerilor ce-l bîntuiau, se hotărîse, în fine, să părăsească toate demnitățile pe care le avea și să se refugieze în vreun port olandez, de unde putea să plece slobod oriîncotro ar fi vrut. Se știa că o bună parte dintre partizanii lui Robespierre, în debandada care începuse printre ei, doreau să ajungă la New York, unde se aflau cîteva tipografii franceze gata oricînd să publice memorii și pledoarii. Și chiar printre coloniști erau unii care visau să se ducă la New York. În ceea ce-l privea, Esteban îi mărturisi deschis : nu vedea în ce fel ar mai putea fi de folos în această insulă care în curînd avea să fie condusă de niște necunoscuți. Nu încăpea nici cea mai mică îndoială că reacțiunea avea să măture pe toți slujbașii care se aflau în posturi acum. Se uita la cuferele și geamantanele care începuseră să sosească în birou, cărate în

spinare de hamali şi aşezate unul peste altul prin colţuri, după indicaţiile comisarului. Pe de altă parte, el nici măcar nu era francez. Bănuia deci ce-l aştepta, ştiind cum se poartă îndeobşte cei dintr-o facţiune politică cu străinii strecuraţi în rîndurile adversarilor lor. Probabil că avea să împărtăşească la rîndul său soarta lui Guzman sau a lui Marchena. Dacă i se oferea posibilitatea să plece, ar pleca imediat fără să stea în cumpănă. Treptat, treptat, pe măsură ce i se destăinuia, faţa lui Victor se înăsprise, luînd o expresie pe care nu i-o văzuse niciodată. Cînd Esteban îşi dădu seama de asta, era prea tîrziu: „Vai de capul tău, dobitocule! — strigă celălalt. Crezi deci cu tot dinadinsul că sînt dat peste cap, mătrăşit, călcat în picioare de haita de javre din Thermidor? Şi tu eşti va să zică dintre ăia care rînjesc în sinea lor şi ard de nerăbdare să mă vadă expediat la Paris între două santinele? Avea dreptate mulatra aia, ibovnica ta, cînd zice că toată ziua stai la taifas cu tîlharul ăla bătrîn de Loeuillet şi faceţi amîndoi pe defetiştii! Nu degeaba am îndopat-o cu parale pe codoaşa aia, ca să-mi spună ce trăncăniţi! Aşadar, vrei s-o întinzi pînă nu se termină povestea? Ei, uite că n-o să se termine chiar aşa!... Nu înţelegi?... N-o să se termine!“ „Ce porcărie!“, exclamă Esteban, furios pe sine că fusese în stare să se destăinuiască unui om care îi întinsese o cursă, după ce pusese mai înainte să-l spioneze chiar pe femeia cu care împărţea aşternutul. Preopinentul său continuă pe un ton poruncitor: „Ai să-ţi iei chiar azi registrele împreună cu uneltele de scris şi cu tot

calabalîcul şi ai să te întorci pe *Ami du Peuple*. În felul acesta o să ai răgazul să uiţi ceea ce tu numeşti cu ipocrizie — vezi bine că şi asta o ştiu — «cruzimile mele inevitabile». Află că nu sînt crud. Nu fac decît ceea ce trebuie să fac. Nu e totuna.“ Şi îndulcindu-şi glasul ca şi cum ar fi vorbit distrat cu unul dintre aghiotanţii săi, uitîndu-se pe fereastră la puieţii de arbori proaspăt sădiţi în Piaţa Victoriei, ce începeau să se acopere de frunze tinere, îi explică lui Esteban că presiunea pe care britanicii o exercitau asupra insulei era la fel de stăruitoare; că în Barbados se alcătuia o flotă duşmană şi că prin urmare trebuiau să preîntîmpine evenimentele. În ceea ce privea strategia navală, singura care dăduse rezultate în Marea Caraibilor, era cea folosită de corsari — clasica, marea, unica strategie a luptelor autentice de corsari — ale căror vase sprintene şi zvelte puteau fi cu uşurinţă adăpostite în golfuri mai puţin adînci, şi cu aceeaşi uşurinţă manevrate printre recifele cu corali, dovedindu-şi totdeauna superioritatea faţă de greoaiele galioane spaniole de pe vremuri, aşa cum aveau, desigur, să şi-o dovedească şi de astă dată faţă de navele engleze, dotate cu un utilaj împovărător. Flotele corsarilor aflate în slujba Republicii Franceze aveau să opereze, împărţite în escadre mai mici, cu o totală autonomie de acţiune, într-o zonă delimitată de noul continent, în care erau cuprinse toate posesiunile engleze şi spaniole din Antile, indiferent de latitudine, avînd însă grijă să evite de a pricinui neajunsuri olandezilor. Fireşte că s-ar fi putut foarte bine ca la un mo-

ment dat una dintre aceste corăbii să cadă în mîinile inamicului, spre marea bucurie a celor care în sinea lor îşi lepădaseră credinţa faţă de revoluţie. („Fiindcă sînt şi dintr-ăştia, da, da, sînt", declară Victor, mîngîind un teanc gros de rapoarte confidenţiale, în care delaţiunea mîzgălită pe hîrtie de împachetat se învecina cu denunţul subtil şi anonim scris fără greşeli de ortografie, pe file subţiri, filigranate.) Dezertorii se bucurau de cea mai deplină clemenţă dacă ştiau să-şi smulgă la timp boneta frigiană. Erau prezentaţi ziariştilor ca nişte victime ale unui regim covîrşitor, mai cu seamă dacă erau francezi. Li se dădea prilejul să vorbească despre dezamăgirile încercate şi suferinţele prin care trecuseră sub o tiranie mai cumplită decît toate cele cunoscute pînă atunci, punîndu-li-se la dispoziţie mijloacele necesare pentru a se întoarce acasă la ei unde, pocăiţi, vor putea povesti pe îndelete toate păţaniile şi ponoasele pe care le avuseseră de tras de pe urma încercărilor nefericite de a înfăptui nişte irealizabile utopii. Esteban se arătă indignat de intenţiile ce i se atribuiau. „Dacă mă crezi în stare de aşa ceva... cine te obligă să mă îmbarci pe unul din vasele tale?" Victor îi lovi cu nasul în obraz aşa cum fac marionetele cînd se ciorovăiesc: „Fiindcă eşti un grămătic iscusit şi în fiecare escadră trebuie să existe cineva care să încheie procesul verbal şi să facă inventarul capturilor cît mai repede, pînă nu apucă vreun pehlivan să pună gheara pe bunurile ce trebuie să intre în patrimoniul republicii". Şi luînd în mînă o pană, Comisarul trase cu o riglă nişte linii pe o foaie

mare de hîrtie, delimitînd şase coloane: „Vino aici — îi spuse el. Şi nu sta aşa ca un măgar. Să-ţi arăt cum trebuie întocmit registrul de capturi: prima coloană: cîştig brut; a doua coloană: cîştigul dobîndit din vînzări şi licitaţii, dacă este cazul; a treia coloană: cinci la sută pentru invalizii aflaţi pe vase; a patra coloană: cincisprezece centime pentru vistiernicul invalizilor; a cincea coloană: drepturile căpitanilor corsari; a şasea coloană: cheltuieli legale pentru trimiterea produsului lichidărilor (în împrejurarea în care dintr-un motiv oarecare ar trebui trimis cu altă escadră). E limpede?"... În momentul acela Victor Hugues părea un prăvăliaş de ispravă, din provincie, care îşi încheia socotelile la sfîrşit de an. Pînă şi în felul cum ţinea pana în mînă mai păstra ceva din felul de-a fi al fostului negustor şi brutar din Port-au-Prince.

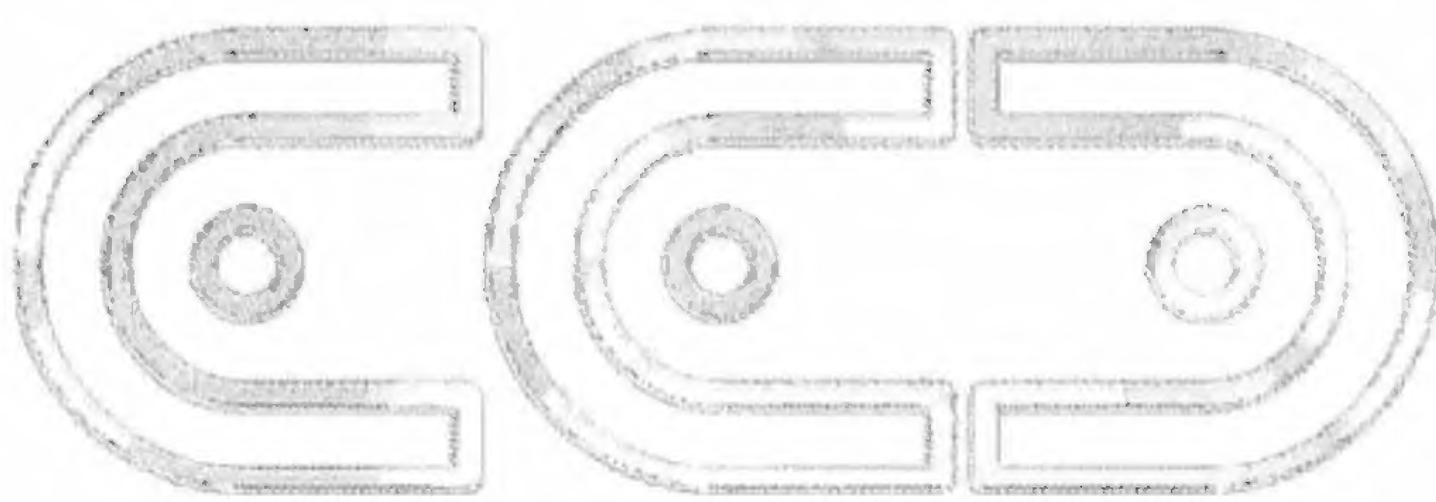
CUPRINS

Redactor responsabil : ANGELA CIŞMAŞ
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 08.06.1965. Bun de tipar 09.08.1965. Apărut 1965. Tiraj 20.160 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt ediţii mat de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 10,62. Coli tipar 8,75. A. nr. 1—6513. C. Z. pentru bibliotecile mari 89. C. Z. pentru bibliotecile mici 89—31=R.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr. 93—95, Bucureşti — R.P.R., comanda nr. 998.

Scanare și prelucrare digitală

de

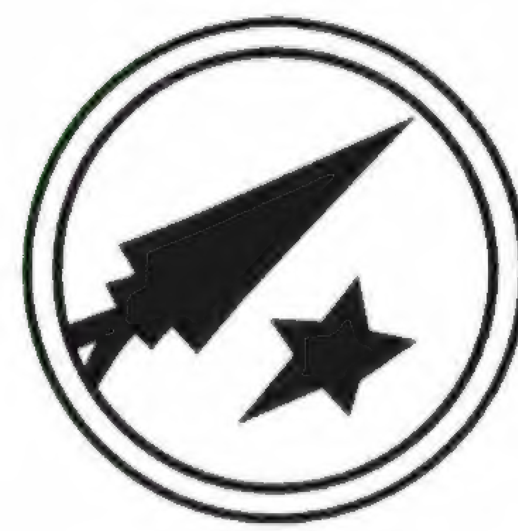

Anonim

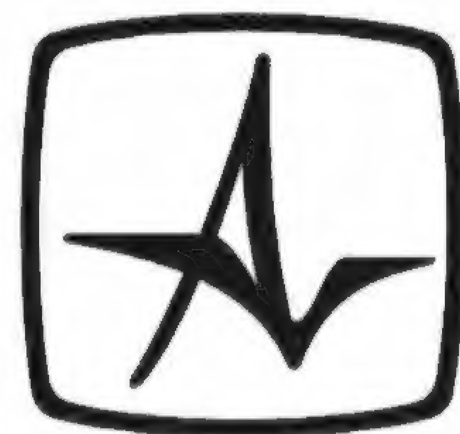
și

CAT Graur

Antwerpen

2023

